

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
FİNANS ENSTİTÜSÜ
SERMAYE PİYASASI ANABİLİM DALI
SERMAYE PİYASASI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KATILIM BANKACILIĞINDA LİKİDİTE
RİSKİNİN SERMAYE PİYASASI ÜRÜNLERİ İLE
YÖNETİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet ÇARBOĞA
200008169

İstanbul, 2021

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
FİNANS ENSTİTÜSÜ
SERMAYE PİYASASI ANABİLİM DALI
SERMAYE PİYASASI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KATILIM BANKACILIĞINDA LİKİDİTE
RİSKİNİN SERMAYE PİYASASI ÜRÜNLERİ İLE
YÖNETİMİ

Yüksek Lisans Tezi

Mehmet ÇARBOĞA
200008169

Danışman: Prof. Dr. Murat KASIMOĞLU

İstanbul, 2021

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Sermaye Piyasası Anabilim Dalı Sermaye Piyasası Yüksek Lisans programı öğrencisi Mehmet Çarboğa'nın Katılım Bankacılığında Likidite Riskinin Sermaye Piyasası Ürünleri İle Yönetimi başlıklı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulu 15.02.2021 tarih ve 121-1 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliği ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>UNVANI, ADI SOYADI</u>	<u>ÜNİVERSİTE</u>
TEZ DANIŞMANI	: Prof. Dr. Murat KASIMOĞLU	İstanbul Ticaret Üniversitesi
JÜRİ ÜYESİ	: Dr. Öğr. Üyesi Vahit Ferhan BENLİ	İstanbul Ticaret Üniversitesi
JÜRİ ÜYESİ	: Dr. Öğr. Üyesi Zülküf ÇEVİK	Sakarya Üniversitesi

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

ETİK KURALLARA UYGUNLUK

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İstanbul Ticaret Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Mehmet ÇARBOĞA

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada katkıları ile beni yönlendiren değerli hocam Prof. Dr. Murat Kasımoğlu'na, eğitim hayatımda emeği geçen tüm öğretmenlerime, çalışma ve okul döneminde sabır gösterip beni destekleyen kıymetli eşime şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim. Bu çalışmayı kokusuna hasret kaldığım merhum anneme ithaf ediyorum.

ÖZET

Faizsiz bankacılık olarak bilinen katılım bankacılığının faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından likidite riski önemlidir. Bu çalışmanın amacı katılım bankalarının likidite riskini önleyici sermaye piyasası araçlarının yönetimini irdelemektir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Türkiye’de katılım bankacılığının tarihi ele alınmıştır ve yatırım ve proje finansmanı süreçlerinde sukuk veya kira sertifikalarının ihracı irdelenmiştir. Daha sonra katılım bankalarının karşılaşılabilecekleri risk unsurları incelenmiş ve ardından likidite riskini önleyici olarak sermaye piyasası araçlarından biri olarak sukuk ihracı ile katılım bankalarının sermaye yeterlilik oranları arasındaki korelasyonuna bakılmıştır. Oran analizi ile Türkiye’deki katılım bankalarının sermaye yeterlilik oranları ile Sukuk ihracı arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz sonucunda sukuk ihracının likidite riskini önleyici bir araç olarak kullanılabileceği tespit edilmiştir. Özellikle iki bankada derinliğin olduğu son üç yılda SYR ile sukuk ihracı arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. SYR düştükçe, bankaların artan likidite risklerini azaltmak için sukuk ihracına daha fazla odaklandıkları ve Pazar paylarını arttırdıkları görülmüştür. Katılım bankaları likidite yeterliliklerini güçlendirebilmek için finansal ürün ve hizmet çeşitliliklerini arttırmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Katılım Bankacılığı, Likidite Riski, Sermaye Piyasası Ürünleri, Sermaye Yeterlilik Oranı, Oran Analizi*

ABSTRACT

Liquidity risk is important for the sustainability of participation banking, known as interest-free banking, activities. The aim of this study is to examine the management of capital market instruments that prevent liquidity risk of participation banks. For this purpose is considered as the first date of participation banking in Turkey and sukuk issuances of investment and project financing or lease certificates in the process were examined. Then, the risk factors that participation banks may encounter were examined and then the correlation between the issuance of sukuk and the capital adequacy ratios of participation banks as one of the capital market instruments to prevent liquidity risk was examined. Ratio analysis with a capital adequacy ratio of participation banks in Turkey have examined the relationship between sukuk issuances. As a result of the analysis, it was determined that sukuk issuance can be used as a liquidity risk prevention tool. Especially in the last three years when there is a depth in two banks, it has been determined that there is a relationship between CAR and sukuk issues. It was observed that as the CAR decreased, banks focused more on sukuk issuance and increased their market shares in order to reduce the increasing liquidity risks. Participation banks should increase their financial product and service diversity in order to strengthen their liquidity capabilities.

Keywords: *Participation Banking, Liquidity Risk, Capital Market Products, Capital Adequacy Ratio, Ratio Analysis*

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLO LİSTESİ.....	XI
ŞEKİL LİSTESİ.....	XII
KISALTMALAR	XII
GİRİŞ	1
1. KATILIM BANKACILIĞININ GELİŞİMİ VE SEKTÖREL YAPININ	
ANALİZİ.....	2
1.1. Bankacılık Sektörünün Gelişimi	2
1.2. Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi	5
1.3. Katılım Bankacılığı	9
1.3.1. Katılım Bankacılığı Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	11
1.3.2. Katılım Bankacılığının Ortaya Çıkmasına Neden Olan Faktörler	12
1.3.2.1. Dini Nedenler.....	12
1.3.2.2. Ekonomik Nedenler	13
1.3.2.3. Sosyal Nedenler	14
1.3.2.4. Siyasi Nedenler	14
1.3.3. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri	15
1.3.3.1. Faiz Yasağı	15
1.3.3.2. Belirsizlik ve Risk Yasağı.....	15
1.3.3.3. Haram ve Yasadışı Mallara Yatırım Yasağı	15
1.3.3.4. Kâr-Zarar Paylaşımı (Risk Paylaşımı) İlkesi	16
1.3.3.5. Bankacılık İşlemlerinde Reel Bir Ticari İşlemin Olması İlkesi.....	16
1.3.4. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri	16
1.3.4.1. Cari Hesap.....	17
1.3.4.2. Kar ve Zarara Katılım Hesabı	17
1.3.4.3. Vekâlet	17
1.3.5. Katılım Bankalarının Fon Kullanım Yöntemleri	18

1.3.5.1. Murabaha	18
1.3.5.2. Müşareke.....	19
1.3.5.3. Selem ve İstisna	20
1.3.5.4. Mudarebe	20
1.3.5.5. İcare	21
1.3.5.6. Karz-ı Hasen	22
1.3.5.7. Sukuk	22
2. BANKACILIKTA RİSK KAVRAMI VE LİKİDİTE RİSKİ.....	24
2.1. Risk Kavramı	25
2.2. Bankacılıkta Risk Kavramı	26
2.3. Bankacılıkta Risk Türleri	29
2.3.1. Sistematik Riskler	31
2.3.1.1. Faiz Oranı Riski	31
2.3.1.2. Döviz Kuru Riski	32
2.3.1.3. Piyasa Riski.....	34
2.3.1.4. Menkul Kıymet Fiyat Riski	34
2.3.1.5. Ülke Riski	35
2.3.2. Sistematik Olmayan Riskler	35
2.3.2.1. Operasyonel Risk.....	36
2.3.2.2. Kredi Riski.....	37
2.3.2.3. Likidite Riski	38
2.4. Bankacılıkta Likidite Riski	38
2.4.1. Bankacılıkta Likidite Kavramı.....	38
2.4.2. Bankacılıkta Likidite Riski	40
2.4.3. Basel III Kriterlerine Göre Likidite Riski	43
2.4.3.1. Likidite Karşılama Oranı	44
2.4.3.2. Net İstikrarlı Fonlama Oranı.....	45
2.4.4. Likidite Riski Türleri	45
2.4.4.1. Merkez Bankası Likiditesi	47
2.4.4.2. Fonlamaya İlişkin Likidite Riski	48
2.4.4.3. Piyasaya İlişkin Likidite Riski.....	49
2.4.5. Likidite Riskinin Kaynakları.....	49
2.4.5.1. Refinansman Riski.....	50

2.4.5.2. Tahsilatlarda Gecikme Riski.....	50
2.4.5.3. Beklenmeyen Nakit Çıkışlarına İlişkin Riskler	51
2.4.6. Likidite Risk Yönetimi	51
2.4.7. Likidite Riskine Yönelik Önlemler.....	53
2.4.7.1. Aktif Yönetime İlişkin Önlemler.....	53
2.4.7.2. Pasif Yönetime İlişkin Önlemler	54
2.4.8. Likidite Risk Ölçümüne Yönelik Yaklaşımlar	55
2.4.8.1. Likidite Farkı Analizi.....	55
2.4.8.2. Likidite Rasyo Analizi	55
2.4.8.3. Stok Yaklaşımı.....	56
2.4.8.4. Akış Yaklaşımı	56
2.4.8.5. Likidite Yaklaşımı	57
2.4.9. Türkiye’de Bankacılıkta Risk Yönetimine İlişkin Düzenlemeler.....	57
3. KATILIM BANKACILIĞINDA LİKİDE RİSKİNİN SERMAYE PİYASASI	
ARAÇLARI İLE YÖNETİMİ	59
3.1. Oran Analizi (Rasyo Analizi)	60
KAYNAKÇA.....	69

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Sukukların Dayanak Varlığa Yönelik Olarak İhracının Modellenmesindeki Farklılıklar	24
Tablo 2. Örnek Merkez Bankası Bilançosu	47
Tablo 3. Katılım Bankalarının Sukuk İhraç Miktarlar.....	63
Tablo 4. Katılım Bankalarının Sermaye Yeterlilik Rasyoları.....	64
Tablo 5. Katılım Bankalarının Sukuk Pazar Payları.....	66
Tablo 6. Sukuk Pazar Payları Sermaye Yeterlilik Rasyosu İlişkisi.....	67

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Bir Şirket Olarak Bankacılıkta Risk Kavramı	28
Şekil 2. Bankacılıkta Risk Türleri.....	30
Şekil 3. Finansal Sistemin Üç Likidite Türü.....	47
Şekil 4. Likidite Riski Yönetimi	53
Şekil 5. Katılım Bankalarının Sukuk İhraç Miktarları.....	63
Şekil 6. Katılım Bankalarının Sermaye Yeterlilik Oranı (%).....	65
Şekil 7. Katılım Bankalarının Sukuk Pazar Payları (%).....	66
Şekil 8. Sukuk Pazar Payları Sermaye Yeterlilik Rasyosu İlişkisi	67

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

İMKB: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

MB: Merkez Bankası

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

SYR: Sermaye Yeterlilik Rasyosu

GİRİŞ

Katılım bankaları hem yurt içi hem de yurt dışındaki yatırımcılar için fon kaynağı olarak görülmektedir. Kalkınma bankaları fonları yaratırken sermaye piyasasına yönelik risklerle ve İslami bankacılık hukukundan kaynaklanan risklerle karşı karşıya kalmaktadırlar. İslami bankaların sermaye piyasasına yönelik olarak karşılaştığı risklerden birisi de likidite riskidir. Katılım bankalarının likiditesi, zamanında ödeme yapabilme gücünü ifade etmektedir (Basel Committee on Banking Supervision, 2008: 4). Likidite riski ise, genel olarak bankaların nakit giriş ve çıkışları ile likidite sıkıntısı ve ödeme güçlüğü yaşaması olarak tanımlanabilir (BDDK, 2006: md.3).

Likidite riski yönetimi ile katılım bankaları risk alma becerileriyle uyumlu fon çeşitlerini belirlerler (Choudhry, 2012: 45). Likidite riskinin yönetiminde sermaye yeterlilik oranı kullanılmaktadır. Pakistan'daki katılım bankalarında likidite riski yönetiminde varlık karlılığının likidite riski üzerindeki etkisi pozitifken, öz sermaye karlılığının negatif bir etkisi olduğu ortaya çıkmıştır (Akhtar vd., 2011). Çalışmada likidite riskinin önlenmesi için sermaye piyasası araçlarından biri olan sukuk ihraçları ile fon sağlanmasına başvurulmuştur.

Bu çalışmanın amacı katılım bankalarının likidite riskini önleyici sermaye piyasası araçlarının yönetimini irdelemektir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak Türkiye'de katılım bankacılığının tarihi ele alınmıştır ve yatırım ve proje finansmanı süreçlerinde sukuk veya kira sertifikalarının ihraçları irdelenmiştir. Daha sonra katılım bankalarının karşılaşılabilecekleri risk unsurları incelenmiş ve ardından likidite riskini önleyici olarak sermaye piyasası araçlarından biri olarak sukuk ihracı ile katılım bankalarının sermaye yeterlilik oranları arasındaki korelasyonuna bakılmıştır. Oran analizi ile Türkiye'deki katılım bankalarının sermaye yeterlilik oranlarının etkinlikleri incelenmiştir. Sermaye yeterliliği bakımından etkin olmayan katılım bankalarının likidite riskinin de yükseldiği görülmüştür. Analiz sonucunda sukuk ihracının likidite riskini önleyici bir araç olarak kullanılabileceği tespit edilmiştir. Katılım bankaları likidite yeterliliklerini güçlendirebilmek için finansal ürün ve hizmet çeşitliliklerini arttırmalıdır.

1. KATILIM BANKACILIĞININ GELİŞİMİ VE SEKTÖREL YAPININ ANALİZİ

Bu bölümde bankacılık sektörünün tarihsel gelişimi, Türkiye’de katılım bankacılığının genel çerçevesi ile birlikte katılım bankacılığı kavramının ortaya çıkışı, temel ilkeleri, fon toplama yöntemleri ile fon kullanma yöntemleri incelenmiştir.

1.1. Bankacılık Sektörünün Gelişimi

Bankacılık sektörünün gelişimi incelendiğinde milattan öncesine dayanan çeşitli kayıtlar olduğu görülmektedir. Sümerler ’de ve Babil’de bankacılık işlemleri ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Hammurabi Kanunları’nda kıymetli malların tesliminde sözleşme yapılması ve şahitlerin şahitliği ile teminatlandırılması kanun olarak düzenlenmiştir (Atlı, Yücel ve Tanyıldızı, 2018, s. 87).

Sümerler’de sistemli olarak uygulanan bankacılık Eski Yunan ‘da “Trapezites” denilen bankerler tarafından icra edilmiştir. Bankerler bu dönemde ihtiyacı olan kişi ve kurumları fonlayarak ihtiyaçlarının giderilmesini sağlamıştır. Doğal olarak bu dönemde de temerrüt durumları oluşmuş ve Atina’da borçların ödenememesinden dolayı, olaylar çıkmıştır. Borçlular kısmi veya tamamen affedilerek bankerlerin aleyhine sonuçlanmıştır (Günal, 2001, s. 5).

İlk çağlarda bankerlik dini merkezler tarafından yapılmıştır. Dini merkezlerin bankacılık yaptığı ile ilgili en önemli tarihi vesikalardan birisi Mezopotamya Medeniyeti’nde bulunan Kızıl Tapınak’ta bankacılık yapıldığı bilgisidir (Bağırov, 2003, s. 43). Bankacılığın dini merkezler tarafından yapılmasının en önemli sebebinin güven olduğu düşünülmektedir. Günümüzde de güven unsurunun en önemli bankacılık girdisi olduğu bilinmektedir. Eski çağlarda dini merkezlerin hem sınıf olarak hem de ekonomik olarak üst katmanda yer alması, insanların fon ve mal fazlalarını teslim etmek ya da ödünç almak için kendilerine başvurmasını sağlamıştır. Günümüzde halen ticarete güven unsurunun en değerli sermaye olarak algılanması bu tarihi tecrübelerden kaynaklanabilir (Arslan, 2008, s. 165).

Günümüzde olduğu gibi eski çağlarda da borç maliyetleri önemli bir sorun olarak toplumların ve devletlerin yaşamını etkilemiştir. Bankerlerin uyguladığı fahiş faizlerden dolayı Eski Yunan’da devlet kendi ihtiyaçlarını karşılamak için bankacılık yapmaya başlamıştır. Her site devleti kendi bankasını kurarak, yatırım ve savaşlar için gerekli kaynağa daha uygun maliyetlerle ulaşmaya çalışmıştır (İldız, 2013, s. 73).

Rönesans’a kadar olan dönemdeki ticareti kilise/dini hukuka bağlı olarak yapıldığı görülmektedir. Özellikle uluslararası ticaretin gelişmesi, kıtaların keşfedilen yeni deniz yolları ile birbirine bağlanması, ticaretin gelişmesi ile Avrupa’da bir aydınlanma çağına giriş yapılmıştır. Bu aydınlanma ile Rönesans devri yaşanmış ve bu gelişmeler ile birlikte 15. ve 16. yüzyıldan itibaren Kilise hukuku yerine Roma Hukuku ticari muamelelere hâkim olmaya başlamıştır. Bu değişiklik ile birlikte kilise ticari hakimiyetini kaybetmemek için dini kurallarda değişikliğe giderek Roma hukukunda olduğu gibi faize uygunluk vermiştir. Bu değişiklik ile birlikte faiz unsuru toplumda kabul görmüş ve bankacılık daha hızlı gelişme imkânı bulmuştur (Yetiz, 2016, s. 107).

Ticaretin gelişmesi ve farklı milletlerin birbirleri ile farklı para cinsleri ile ticaret yapması, paranın kıymet takdiri sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu farklı paraların içlerindeki altın ve gümüş gibi değerli madenlerin miktarlarına göre kıymet takdiri yapılması için ilk olarak Hollanda ‘da Amsterdam bankası 1609 yılında kurulmuştur. Daha sonra 1637 yılında Venedik Bankası kurularak ilk defa çek ve senet kullanılmasına aracılık etmiştir (Parasız, 2007, 178).

1640 yılında Kral I. Charles ekonomik sorunlara çözüm bulmak için tüccarların Londra’da tuttukları altınlarına el koymuştur. Bu güvensizlik sonucunda tasarruf sahipleri banker olarak da düşünebileceğimiz “Goldsmıt” denilen kişilere tasarruflarını bırakmışlardır. Malın mülkiyetini temsil eden ve bir çeşit şahadetname olarak düşünebileceğimiz bir evrağı Goldsmıt ’lerden alarak mallarının varlığını güvence altına almışlardır (Yağmur, 2019, s. 126). Oluşan yeni yapı Goldsmıt’lere para kazanma imkânı tanımıştır. Goldsmıt notes denilen senetleri borç vererek âtıl duran fonlarından para kazanmaya çalışmışlardır. Bu senetler ilk defa düzenli olarak banknot kullanımını temsil etmektedir. İngiltere kralının 1640 yılında istediği vergi kanunlarını onaylamayan parlamentoyu sadece 3 hafta açık kalmasına müsaade ederek feshettiğini ve daha sonra parasal konulardaki sorunlara çözüm bulunamadığı için kralın parlamento ile uzlaşmak

zorunda kalarak 8 yıl aynı parlamento ile çalışmak durumunda kalmıştır. İngiliz devriminin yeşerdiği bu parlamentolara ömürleri ile müsemma olarak kısa ve uzun parlamento tanımlaması yapılmıştır (Gözler, 2009, s. 374).

İngiltere ile Fransa arasındaki savaşın uzun sürmesi oluşan maliyetleri karşılamak için kaynak ihtiyacı doğurmuştur. İngiltere’de finansal kaynağa olan ihtiyaçlar devlet bankası kurulması fikrini doğurmuştur. Böylece 1694 yılında İngiltere Bankası kurulmuştur. Fikir sahibi olan İskoç finansçı William Peterson bankanın banknot basarak bütçe açığını finanse etmesini önermiş ve fikri uygulanmıştır. İngiltere Bankası merkez bankası gibi çalışmış ve hissedarları Kraliyet ailesi ile parlamento üyelerinden oluşmuştur. Böylece 1260 ortağın hissedar olduğu ilk modern merkez bankası kurulmuştur (Tuna, 2017, s. 20).

Tarihsel gelişmeler içerisinde 1781 yılında Bank of North Amerika, Amerika’daki ilk banka olarak kurulmuştur. 1800 yılında Napolyon tarafından ilk Fransız bankası kurulmuştur. 1913 yılına gelindiğinde Amerika Merkez Bankası’nın kurulduğu görülmektedir. 19. yüzyıl bankacılık faaliyetlerinin çeşitlendiği hızla dönüştüğü bir dönemdir. Bu dönemde bankacılık gelir kalemlerinin de çeşitlendiği görülmektedir (Mishkin, 1986, s. 264). 1930’lu yıllarda büyük buhran ve 2. Dünya savaşının bir sonucu olarak yakılan şehirler ve alt yapılarının yeniden inşası için kalkınma ve yatırım bankaları ilk defa bu dönemde kurulmuştur (O’Hanlon and Rocha, 1993, s. 58, Akt: Tutcuoğlu, 2010, s.5).

Günümüzde yasal zorunlulukların da etkisi ile bankacılık sektörü, sigorta sektörünü de geliştirerek ticaret ve ekonominin her alanına sirayet etmiştir. Bankacılık sektörü ülkelerin risk ölçümleri için başat sektör konumunda olup, devletler bankacılık sektörünü güçlü kılmak için birçok kurum ve uygulamayı devreye almışlardır. Ayrıca uluslararası ticaretin güvenliği için de yapılan aracılık faaliyetlerinin sağlıklı olması bakımından bir çok uluslararası bağlayıcılığı olan kural ve denetim mekanizması bulunmaktadır (Orhangazi, 2008, s. 29).

Piyasa şartları, ticaret kültürü, kanunlar ve insanların ihtiyaçları değiştikçe bankacılık sektörü de değişmektedir. Ayrıca teknoloji kullanımı ve inovasyonla birlikte sektör sunduğu yeni ürün ve araçlarla varlığını vazgeçilmez kılmaya devam etmektedir (Işın, 2006, s. 107).

1.2. Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi

Osmanlı dönemine baktığımızda Müslüman olan tebaanın gümüş, altın ve para işinden uzak olduğu görülmektedir. Gelenek ve kültür olarak tarım toplumu olan Müslümanlar maalesef ticaretten uzak kalmış ve önemli bir yer alamamıştır. Osmanlı’da ticaret ve bankacılık işleri gayrimüslimler tarafından yapılmaktadır. Özellikle Museviler Galata bölgesinde uzun yıllar boyunca bankerlik yaparak devletten ve tüccarlardan büyük faiz gelirleri elde etmişlerdir. Selanik de Osmanlının önemli finans merkezlerinden olup, yine aynı aileler burada bankerlik yapmaktadır. Bankaların isimleri Osmanlı olmakla birlikte mülkiyet ve hisseleri Avrupa kökenli Musevi bankerlere aitti. Fernandez, Allatini ve Mizrahi gibi isimlerle anılan Musevi bankerler kurdukları akrabalıklarla ve birlikte yaptıkları işlerle devletten ve halktan büyük faiz kazançları elde etmişlerdir (İpek, 2011, s. 48-49).

1852 yılında Osmanlı devleti tefeciliği önlemek için “murabaha nizamnamesi” yayınlamıştır. Burada fon ihtiyacı olan tüketicileri fahiş faiz hadleriyle ezdirmemek için nispi sınırlama getirilmiştir. Bu ilk hukuki metin Türk Ticaret Kanunu’nun yürürlüğe girdiği 1957 yılına kadar devam etmiştir (Güran, 1998, s. 146-147).

Osmanlı’da sarraf ya da banker olarak tanımlanan kişi ya da kurumlar saray ahali ve Osmanlı Maliye’si başta olmak üzere borç para, ödünç verme, kaynak toplama ve nakit temini dahil olmak üzere bir çok işleme aracılık etmekteydiler. Esasen Sarraflar paraların birbirleri karşısındaki değerini tayin eden uzman kişiler olmakla birlikte zamanla bankerlik müessesisiyle aynı anlamda kullanılmışlardır (Kılıç, 2007, s.115).

Osmanlı Maliye’si ilk borcunu Kırım Savaşı zamanında almıştır. Sonraki dönemlerde askerlerin temel ihtiyaçlarını karşılamak ve savaşı finanse etmek için çok defa kredi kullanmıştır. Osmanlı Devleti bütçe açığını kapatmak için ilerleyen yıllarda madenleri uzun vadeli olarak kiraya verme yoluna gitmiştir. Ayrıca toplanacak vergileri karşılık göstererek bir nevi iskonto kredisi kullanmıştır. Vergiler zamanında toplanamadığından ödemeler gecikmiş ve kamu maliyesi borcu borç ile kapatmak için sürekli yeni sözleşmeler yapmak zorunda kalmıştır. Sürekli artan faiz yükü ve giderler bütçe açığını daha da arttırmıştır (Akdemir ve Yeşilyurt, 2018, s. 244).

Kamu maliyesinin zayıflamış olması, borç verenlerin fırsatçılık yaparak fahiş faiz gelirleri elde etmelerini sağlamıştır. Ayrıca büyüyen bu faiz pastasından pay almak isteyen Avrupalı sermayedarlar, Osmanlı'da banka kurarak faaliyetlerine başlamışlardır. İtalyan ve Fransız'lar Osmanlı'da uzun süre bankacılık faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Ayrıca karlarını daha arttırmak için yurtdışındaki ortakları aracılığı ile yerli bankerlerin kefaleti ile yurtdışı kredisi temin etmişlerdir. Bu işlemin asıl amacı karı daha da arttırmaktır. Ortaklar kamu maliyesine kefil olmak için %2 ve üzeri komisyonlar elde etmişlerdir. Ayrıca yurtdışındaki iştirakleri de ciddi faiz gelirlerine kavuşmuştur (Uluyol, 2019, s. 28-29).

1847 yılına geldiğimizde İstanbul bankası kurulmuştur. Kurucuları devlet yönetimi ile iyi ilişkileri olan iki gayrimüslim bankerdir. 1852 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Osmanlı devleti bankerlerin uyguladığı yüksek faizleri aşağı çekmek için rekabet ortamı oluşturmak istemiş ve bankanın kurulmasını desteklemiştir (Kazgan, 1997, s. 28). 1863 yılında Osmanlı Bankası İngiliz sermayesi ile kurulmuştur. Osmanlıdaki ilk büyük banka olarak tarif edilen Osmanlı Bankası İngiltere Kralı'nın fermanı ile Londra merkezli olarak kurulmuştur. 1868 yılında kendini feshederek, Bank-ı Osmani-i Şahane olarak faaliyetlerini İngiliz ve Fransız ortaklığında devam etmiştir (Apak ve Tay, 2012, s. 64).

Bank-ı Osmani-i Şahane küçük krediler vermek, Osmanlı Hükümeti'ne avans vermek ve hazine bonolarını iskonto etmek üzere faaliyetlerini sürdürmüştür. 30 yıl süre ile banknot basımına izin verilmiş ve hükümet tarafından bu sürede başka herhangi bir kuruluşa para basma yetkisi verilmeyeceği taahhüt edilmiştir. Kasasındaki altının üç katı kadar banknot basma yetkisi verilmiş ve devlet hazinesi olarak faaliyet göstermiştir. Devlet bankadan kar alamamaktadır. Devletin gelirleri banka tarafından toplanarak iç ve dış borçların tasfiyesinde kullanılmaktadır. Bu yönüyle bankanın asıl görevinin yabancı alacaklıların borçlarını ödemek amacıyla kurulduğu kanaatimiz oluşmuştur (Toprak, 2003, s.51).

Daha sonraki yıllarda milli bir banka kurulması fikri benimsenmiş ve 1868 yılında Emniyet Sandığı Mithat Paşa tarafından kurulmuştur. 1888 yılında yine Mithat Paşa Ziraat Bankası'nı kurmuştur. Çiftçileri desteklemek üzere kurulan Ziraat Bankası cumhuriyetin ilerleyen yıllarında da toplumun kalkınmasına öncülük etmiştir (Eldem, 1994, s. 161). 1923 yılına geldiğimizde cumhuriyetin ilanı ile birlikte Ziraat Bankası gibi halen aktif olan yerli başka bankaların da kurulduğunu görmekteyiz. Halk Bankası, Yapı

ve Kredi Bankası, İş Bankası, Garanti Bankası, Denizbank, Akbank ve Vakıfbank o dönemde kurulan ve halen faaliyetlerini sürdüren bankalarımızdır. Kamu bankaları hariç olmak üzere sayılan bankaların tamamının ağırlıklı olarak yabancı sermayeli olarak faaliyetlerini sürdürdüğünü de ifade etmekte fayda vardır.

Türkiye'nin ekonomik olarak kalkınmasını konu alan İzmir İktisat Kongresi'nden sonra 1923-1932 yılları arasında bankacılık sektörünün yeni kurulan bankalarla hızla büyüdüğü görülmektedir. Ağırlıklı olarak meslek gruplarına özgü kooperatifler şeklinde kurulan tek şubeli birçok banka bu dönemde kurulmuştur. Ancak gerek Büyük Buhran'ın ekonomik etkisi ve gerekse yaşanan savaşıardan dolayı birçok faaliyetlerini sonlandırmıştır. Büyük buhranın bir sonucu olarak 29 tek şubeli banka bu dönemde kapanmıştır (Atlı ve Demir, 2015, s. 112).

Büyük buhrandan sonra yaşanmaya başlayan ekonomik hareketlilik Türkiye'de 1933-1944 yılları arasında devlet tarafından birçok bankanın kurulmasını sağlamıştır. Ancak sermaye yetersizliği, devletin ekonomik zayıflıkları ile küresel etkiler sonucu bu bankaların çoğunun ömrü birkaç yılla sınırlı kalarak tasfiye edilmişlerdir (Kepenek, 1998, s.12).

1924 yılında Türkiye İktisat Kongresi'nden sonra yerli bir merkez bankasının kurulması fikri ortaya atıldı. Osmanlı Bankası'nın devlete alınması için çalışmalar yapılmış ancak o gün ki şartlarda ağırlıklı olarak mali sebeplerle bu fikir uygulanamamıştır. Bunun üzerine 1925 yılında dolacak olmasına rağmen Osmanlı Bankası'yla para basma yetkisinin 1935 yılına kadar uzatılması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Banka faaliyetlerini büyük oranda azalttığı için, yeni bir merkez bankası kurulması halinde Osmanlı Bankası'nın bu duruma itiraz edemeyeceği de kayıt altına alınmıştır (Gürkan Yay, 1998, s. 292).

11 Haziran 1930 tarihinde 15 milyon lira sermaye ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuştur. Esasen TCMB'nin kuruluşundan önce İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar yeni bir banka kurmak yerine İş Bankası'nın emisyon bankası olarak faaliyet göstermesini önermiştir. Ancak hükümet bu öneriyi red ederek, kamu uhdesinde bir merkez bankası kurmayı amaç edinmiştir (TCMB, 2011). Diğer bir ilginç hususta TCMB için gerekli olan sermayenin bulunmasıdır. Osmanlı'dan kalan borçların belirsizliği ve geri ödemelerdeki zorluklar sermaye için yeni borç teminini zor kılmıştır. Bu yüzden hükümet American-Turkish Investment Corporation (ATIC) firmasına uzun vadeli

çakmak, kibrit ve diğer yanıcı malzemelerin üretim, ithalat ve satışı için 25 yıllık imtiyaz vererek 10.000.000 USD uzun vadeli kredi temin etmiştir (Tekeli ve İlkin, 1997). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ticaretin gelişmesi ile ülkemizde özel sektör bankacılığı hızlı bir büyüme trendi yakalamıştır. 1960 askeri darbesinden sonra bankacılık sektörü büyük oranda kamu kontrolünde kalmıştır. Devlet Yatırım Bankası ve Sınai Yatırım ve kalkınma Bankası bu dönemde kurulmuştur (Günel, 2001).

1980'li yıllarda yeniden askeri darbe yapılmış ve ekonominin Özal'lı yılları başlamıştır. Ekonomi büyük oranda serbestlik dönemi yaşamış ve liberal politikalar uygulanmıştır. 24 ocak kararları ile faiz oranı ve işlemlerde serbestlik tanınmıştır (Kaya, 2013, s. 8). Daha sonra karşılaştığımız 1998 krizi başta olmak üzere birçok krizde bankacılık sektörü önemli kayıplar yaşamıştır. Bankaların patronlar tarafından hortumlanması, amaçları dışında kullanılması, kötü yönetim, yolsuzluklar ve denetimsizlikler sonucu ağır bedeller ödemiştir. İmajları zedelenen, güvenlerini yitiren ve ekonomik olarak sıkışan bankalar zorunlu olarak tasfiye edilmiş ya da birleştirilmiştir. 2001 krizinde bankacılık sektörü yeniden yapılandırılarak birçok banka TMSF'ye devredilmiştir. Oluşan görev zararlarının tazmini için Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) kullanılmıştır. Özel kuruluş olmalarına rağmen bu bankaların mali yükü maalesef topluma fatura edilmiştir (Karatepe, 2004: 114).

Bankacılık sektöründe yaşanan bu deneyimler sektörün yeniden yapılandırılması ihtiyacını doğurmuştur. BDDK aracılığı ile ciddi kurallar uygulanmış ve banka kurmak veya yönetici olmak ile ilgili yeni kurallar tesis edilmiştir. Bu yeni şartlar 2008 küresel krizinde meyvesini vermiş ve bankacılık sektörü fire vermeden bu krizi aşmıştır. Ayrıca 2001'de kaybettiği güven ve imajı yeniden kazanmıştır (Altıntaş, 2012, s.7-8). Türkiye'de ekonominin ilerleme sağladığı 2001-2008 döneminde yabancı sermayenin bankacılık sektörüne oldukça ilgili olduğu görülmektedir. Birçok büyük bankanın hisseleri yabancılara satılmıştır. Birçok küresel banka bu yatırımlarla ülkemizde finans piyasalarında faaliyet göstermeye devam etmektedir.

1.3. Katılım Bankacılığı

Katılım bankacılığı özü itibarı ile ticareti merkeze aldığı için, vadeli ticaretin tarihi ile özdeş bir geçmişe sahip olduğunu düşünebiliriz. Tarihi vesikalar üzerinden yapılan uygulamalara bakıldığında, yapılan birçok akademik çalışmada Katılım Bankacılığının tarihi Hamurabi Kanunları'na dayandırılmaktadır. M.Ö 2123-2081 tarihleri arasında uygulandığı ifade edilen bu kanunname borçlanmanın şartları yasal olarak belirlenmiştir (Ersoy vd., 2019, s.104). Ancak, İslami hukuk prensiplerine uygunluğunun şart olması sebebiyle şekli olarak benzetmekle birlikte, o dönem yapılan bu ticari uygulamaların katılım bankacılığının ruhuyla uyuşmadığı da söylenebilir.

Daha sonraki süreçte yapılan incelemelerde Mezopotamya Medeniyetinde özellikle sürgün olarak gelip yerleşen Yahudi sermaye sahiplerinin ihtiyacı olan kesimlere faizli borç temin ettikleri görülmektedir. Günümüzde de para ve sermaye piyasalarında son derece etkin olan Yahudilerin kültür olarak böyle bir tarihi geçmişe sahip olduklarını tekraren görülmektedir. O dönemlerde de bankacılık, bankerlik ve sarraflık işlerinde piyasa kurucu oldukları görülmektedir (Parasız, 2007: 107)

Günümüzde yapılan katılım bankacılığına en yakın tarihi uygulama Fatih Sultan Mehmet zamanında kurulan Osmanlı Devleti'ndeki para vakıflarıdır. Para vakıfları askerlerin et ihtiyacını karşılayan kasaplara işletme sermayesi temini amacıyla kurulmuş olmakla birlikte zaman içerisinde çeşitlenerek birçok para vakfı kurulmuştur. Bu vakıflar o dönemde yapılan altyapı, dini merkezler, eğitim ve sağlık müesseseleri başta olmak üzere bir çok yatırımın yapılmasını fonlamıştır (Türkoğlu, 2013, s. 189).

İlk kurulan vakıf 1465 yılında 24.000 altın sermaye ile kurulmuş olup, para vakıfları 19.yy sonuna kadar etkinliğini sürdürerek bir nevi bankacılık faaliyetleri göstermişlerdir. Ayrıca bu vakıflar toplumdaki genel algının aksine vadesiz işlem yapmayıp, vade farkıyla fon açığı olanların ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Burada yapılan uygulamada günümüzde katılım bankalarının uyguladığı murabaha işlemleri büyük benzerlik göstermektedir (Kayahan, Görkaş ve Önk, 2016, s. 73-74).

Özellikle yeni ticaret ve deniz yollarının keşfi ile uluslararası ticaret büyük gelişim göstermiştir. Çeşitlenen bu ticaret piyasaya yeni ürünlerin sunulmasını ve insanların tüketim kültürü ve zevklerinin değişmesini sağlamıştır. Oluşan bu yeni tüketim kültürü

ticareti geliştirirken bir yandan da işletmeci ve üreticiler için sermaye ihtiyacını arttırmıştır. Artan bu sermaye ihtiyaçları o dönemde bankerlerin elini güçlendirmiş ve yüksek gelirler elde etmişlerdir. Ticaretin gelişmesi ve dünya nüfusundaki artış faize dayalı işlemlere olan fonlama ihtiyacını sürekli olarak arttırmış ve kötü niyetli sermaye sahiplerinin fahiş faiz hadleri ile toplumu sömürmelerine sebep olmuştur.

18. yy sonrasında sermaye hareketleri hızlanmış ve bankacılık, bankerlik faaliyetlerinin belli kurallarla yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu kurallarla birlikte birçok İslam ülkesinde de faize dayalı bankacılık faaliyetlerinde bulunan yapılar oluşmuştur. Bunun sonucunda bu Müslüman ülkeler faize ve harama bulaşmadan kendi fon ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir model olarak katılım bankacılığı fikrini ortaya atmıştır. Faizsiz bankacılık fikri Müslüman toplumların kendi fon fazlalarını reel ekonomiye kazandırarak, fon ihtiyacı olan müteşebbis ve bireylerin de yine İslami usul ve esaslara göre harama bulaşmadan fon ihtiyaçlarını karşılamak üzere ortaya çıkmıştır. Böylece İslami hassasiyet sahibi olan fon fazlası sahiplerinin varlıkları atıl kalmayarak ilave bir gelir de getireceği düşünülmüştür (Özdemir ve Aslan, 2017, s. 11).

Bugün katılım bankacılığı olarak tanımladığımız bu faizsiz sistem aslında İslami ekonomi olarak düşünülmüş ve sadece bankacılık özelinde olmayan tam anlamıyla ticaret ve sermaye hareketlerinin her alanında etkili olması bakımından bir bütün olarak ele alınmıştır. Bu yönüyle bugün ağırlıklı olarak bankacılık ve sigortacılık faaliyetlerinde kümelenmiş ve büyümüş olsa da aslında yapılan çalışmalarda ekonomiyi bir bütün olarak ele alması da önemli bir özellik olarak değerlendirilebilir (Törenek ve Yavuz, 2018, s. 453).

Özellikle 2. dünya savaşından sonra yıkılan şehirlerin tahrip olan altyapı yatırımlarının yeniden yapılması için ciddi bir fon ihtiyacı oluşmuştur. Özellikle Müslüman ülkeler bu yeniden imar sürecinde ihtiyaç duydukları yatırım finansmanı ihtiyaçlarını faize bulaşmadan karşılamak için katılım bankacılığını önemli bir model olarak görmüş ve bu fikri tartışmaya açarak desteklemişlerdir. O dönemde ihtiyaç duyulan yabancı kaynağın ancak katılım bankacılığı faaliyetleri ile bulunabilecekleri kanaati oluşmuştur (Sümer ve Onan, 2015, s. 298).

Büyük buhran ve 2. dünya savaşından sonra yaşanan büyük yıkım, Müslüman bilim insanları arasında katılım bankacılığı konusunda tefekkür ve akademik çalışma

yapılmasını hızlandırmıştır. Nihayet 1940'lı yıllarda bazı İslam ülkelerinin de Avrupalı sömürgecilik prangalarında kurtulması ve bağımsızlıklarını kazanmaları ile İslam Ekonomisi ve Bankacılığı konusunda ilk akademik eserler İngilizce, Ürdünce ve Arapça olarak yayınlanmıştır (Yanpar, 2015, s. 58).

Özellikle Pakistan bağımsızlığını kazanarak bir İslam devleti olarak İslami kurallara uygun olarak yönetim sergileyeceklerini açıklamıştır. Pakistan bu yönüyle katılım bankacılığının da gelişmesine zemin hazırlamış ve büyük destek sağlamıştır. 1955 yılına gelindiğinde Pakistanlı ilim insanı Muhammed Üzeyri katılım bankacılığı üzerine o güne kadar yapılan en kapsamlı çalışmayı tamamlamıştır. Bunun sonucunda da 1960 yılında Mısır'da Tasarruf Sandıkları kurulmuştur (Özdemir, 2019, s. 25-26).

Tasarruf Sandıkları faiz taahhüdü yerine kâr zarar ortaklığı yapmıştır. Tasarruf Sandıkları toplumda kabul görmüş ve oldukça başarılı olmuştur. Elde edilen sonuçlar Katılım bankacılığının faizli konvansiyonel bankacılık ile rekabet edebileceği konusunda toplumları cesaretlendirmiştir. Bu başarılı sonuçlar katılım bankacılığının diğer ülkelerde de uygulanmasının önünü açmıştır (Çetin, 2018, s. 43-44).

1971 yılına geldiğimizde kamunun da desteği ile ilk ticari banka olarak Nasri Sosyal Bankası kurulmuştur. Üç yıl sonra halen faaliyetlerini sürdüren İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur. İslam Kalkınma Bankası o dönemde devletlerin altyapı yatırımlarını fonlamış olmakla birlikte özel sektörün kaynağa ulaşmasına imkân vermemiş sadece kamu yatırımlarını fonlamıştır. Bu açığı kapatmak için Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt Cenevre'de görüşerek 1981 yılında Dar-Al Mal Al İslami holdingi kurarak özel sektör yatırımlarına İslami usullere uygun olarak kaynak sağlanmasına olanak vermiştir (Tok, 2009, s. 25).

1.3.1. Katılım Bankacılığı Fikrinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Katılım Bankacılığı en temel haliyle herhangi bir faiz taahhüdüne girmeden, faizsizlik prensiplerine uygun olarak fon toplar ve topladığı bu fonları yine aynı prensipler çerçevesinde fon ihtiyacı olan kesimlerin hizmetine sunmaktadır (Demir, 2015, s. 6).

Katılım Bankaları topladıkları fonları belli havuzlarda değerlendirerek mal ve hizmetlerin finansmanına aracılık ederek, peşin alım ve vadeli satış yaparak kar elde ederler. Elde

ettikleri bu karları birikimli olarak hesap değeri üzerinden toplar ve vade sonunda önceden üzerinden anlaşılan kar paylaşım oranı ile dağıtırlar. Dolayısı ile hesap sahipleri faize bulaşmadan varlıklarını değerlendirirken, bu varlıklarını da ekonominin hizmetine sunarak refah artışına destek sağlamış olmaktadırlar. Katılım Bankacılığı bu değerlendirmeler ışığında dini, ekonomik, sosyal, politik nedenlerden dolayı doğmuş ve gelişmiştir (Eyceyurt Batır, 2016, s. 62).

1.3.2. Katılım Bankacılığının Ortaya Çıkmasına Neden Olan Faktörler

Katılım bankacılığının ortaya çıkmasına neden olan pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörler dört başlık altında aşağıda açıklanmıştır.

1.3.2.1. Dini Nedenler

Müslümanlıkta faizin yasaklanması ile ilgili kesin ayetler bulunduğundan şüphesiz haram olarak değerlendirilmektedir. İslami bir yaşantı içerisinde faiz hayatın hiçbir yerinde yer alamaz. Faiz alınamaz, verilemez ve aracılık dahi edilemez. Bununla birlikte Müslüman toplumlar gelişmek, yatırım yapmak, büyümek, refah seviyesini yükseltmek için kaynağa ihtiyaç duymaktadırlar. Bu ihtiyaçlar, devletler ve müteşebbisler gibi konularda olduğu gibi, bireysel olarak da ev, araba ve diğer mal alımları için ortaya çıkmıştır. Doğal olarak mütedeyyin kesimin bu ihtiyaçlarını karşılamak için katılım bankacılığı ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Faizin haram olması katılım bankacılığının Müslüman devletlerde yaygınlaşmasını zorunlu hale getirmiştir (Hatunoğlu, 1995, s. 12).

Dini nedenlere baktığımızda finansman açığını kapatmanın iki yolu vardır. Birisi faizli yollarla diğeri de faizsiz yollarla kaynak temin ederek açığı kapatmaktır. Tarihsel süreç içerisinde yapılan arkeolojik çalışmalarda da görüleceği üzere insan sürekli olarak hırslıdır. Hatta belli ölçüde tamahkarlık gösterdiği için de elindekilerle yetinmeyerek muhtaç durumundadır. Tarihin ilk dönemlerinde toplayıcılık yaparak, avcılık yaparak ihtiyaçlarını temin ederken zamanla ticarete ve borçlanma yoluna gitmiştir. İhtiyaçları karşılamadaki bu finansal açığı gidermek için kaynak temini ve borçlanma yöntemi dini hassasiyetlerle birleşerek ortak payda olarak faizsiz finansın doğuşunu sağlamıştır (Erdem, 2008, s. 279-280). Kur'anı Kerim'de bakara suresinde aşağıdaki ayet ile kesin hüküm nazil olmuştur. "Faiz yiyenler (mezarlarında) şeytan çarpmış kimselerin kalktığı

gibi kalkarlar. Bunun nedeni onların, “alım satım da faiz gibidir” demesidir. Halbuki Allah cc. Alım-satımı helal, faizi ise haram kılmıştır. (Bakara Suresi, 275-279)

Yine faizin dünyadaki hâkim gücü olan Yahudiliğin kitabında aşağıdaki hüküm bulunmaktadır; “Kardeşinize para, yiyecek, ya da faiz getiren başka bir şey verdiğinizde ondan faiz almayacaksınız” (Eski Ahit, 23-19). Buradan hareketle Yahudiler kendi dinleri dışındaki inanç sahiplerinden faiz almayı helal saymaktadırlar. Kutsal kitapları Tevrat’ın tahrif edilmesiyle semavi din olarak ve kitap olarak bir hükmün kalmadığını, inanç yasası olarak sunulan kitabın insanlar tarafından menfaatlerine göre tahrif edildiği de ifade edilebilir. Son olarak İslamiyet’te toplumsal refah ve insanlara yardım için karşılıklı finansman açığını kapatmak için, zekât, sadaka, vakıf ve hibe gibi yollar teşvik edilerek ödüllendirilmiştir.

1.3.2.2. Ekonomik Nedenler

Katılım Bankacılığının doğuşuna etki eden ekonomik faktörlere baktığımızda öncelikli olarak iki unsurun çok önemlidir. İlk olarak İslam Kalkınma Bankası’nın 1974 yılında Müslüman devletlerin ortaklığında ve öncülüğünde kurulması bu ülkelerde sistemin itibar ve rağbet görmesi açısından önemli bir olumlu etki sağlamıştır. Müslüman devletler sistemi destekleyince, bu ülkelerde hem kurumlar hem de potansiyel müşteriler açısından sistem meşru görülmüş ve kabul edilmiştir. Burada devletlerin sistemi desteklemesi hem ekonomik güç olarak güven vermiş hem de siyasi güç olarak hızlı gelişmesine, bürokrasinin hızlanmasına olanak sağlamıştır (Eskici, 2007, s. 27).

İkinci önemli unsur ise 1970’li yıllardan sonra OPEC kararlarının da etkisi ile artan petrol fiyatlarıdır. Petrol fiyatları artınca özellikle petrol zengini olan Müslüman ülkeler ciddi fon fazlasına ulaşarak, bu fonların atıl kalmasını engellemeye çalışmışlardır. İslami hassasiyetler ve toplumun taleplerinden dolayı bu fonların faizli enstrümanlarla değerlendirilmesi sakıncalı görüldüğünden ilgili fonlar katılım bankacılığının gelişmesine hem sermaye hem de fon olarak kaynak sağlamıştır (Kalaycı, 2013, s. 61).

Kar-zarar ortaklığı hariç olmak üzere, vade riski tüm bankalar için aynı anlamı ifade ettiğinden ve sermaye yeterliliği açısından aynı kurallarla ve kısıtlarla denetlendiğinden böyle bir farkın olmadığı kanaati oluşmaktadır. Tüm bankalar kredinin vadesini nakit

pozisyonlarına ve yatırımın geri dönüş pozisyonlarına göre ayarlamaktadırlar. Ayrıca diğer bankalardan farklı olarak katılım bankacılığında uygulanan kar-zarar ortaklığının da toplam krediler içerisinde oldukça düşük bir oranı teşkil ettiği ifade edilebilir (Aktepe, 2012, s. 45).

1.3.2.3. Sosyal Nedenler

Faiz hem dini hem de toplum kültürü açısından ağır sonuçları olan bir uygulamadır. Dolayısı ile tüm semavi dinlerde faiz haram kılınmış ve birçok medeniyette de faize üst sınır getirilerek topluma olan tahribatı sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Faizin toplumun refahına faydası olmayıp, kaynağın tek elde kontrolünü sağlamaya, emeği sömürmeye dayalı bir felsefesi bulunmaktadır (Pıçak, 2012, s. 62).

Katılım Bankacılığına baktığımızda sadece faaliyet konusuna uygun olarak sadece mal ve hizmet finansmanına olanak sağladığı için kaynağın amacı dışında kullanılması, ya da sermayenin israf edilmesini engelleyici bir unsur taşımaktadır. Böylece var olan kaynakların daha insani bir şekilde toplumun refahına ve istihdama harcanmasına olanak sağlamaktadır (Akin, 1986, s. 116). Ayrıca maliyetsiz borç olarak değerlendirilen karz-ı hasen ürününün kullanımı ekonomik koşullar itibarı ile sınırlı olmaktadır. Sosyal projelerin desteklenmesi için kullanılabilecek bir ürün olarak karz-ı hasen oldukça kıymetlidir (Özdemir, 2015, s. 200).

1.3.2.4. Siyasi Nedenler

Katılım Bankacılığının gelişmesinde İslam Kalkınma Bankası'nın kurulması ve birçok Müslüman ülkenin iradesini ortaya koyması bakımından önemlidir. Ayrıca Pakistan gibi bazı ülkelerin konvansiyonel bankacılığı yasaklaması ve Malezya gibi bazı ülkelerin aşamalı olarak katılım bankacılığına geçişi politika olarak belirlemesi de sektörün gelişimine destek sağlamıştır (Sümer ve Onan, 2015, s. 299).

Türkiye'de de katılım bankacılığının gelişimi için Turgut Özal öncülüğünde özel sermaye ile katılım bankacılığının kurulmasına 1980'li yıllarda olanak verilmiş ve halen de özellikle kamu iştiraki olan katılım bankalarının kurulması ile sektörün Pazar payının artırılmasına çalışılmaktadır (Türkmenoğlu, 2007, s. 28).

1.3.3. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri

Katılım bankacılığının temel aldığı prensipler, amaçlar, kuruluşu, işleyişi ile ilgili bütün süreçleri etkilemektedir. Bu ilkeler aşağıda gösterilmiştir.

1.3.3.1. Faiz Yasağı

Katılım bankacılığı İslam dinini temel almaktadır. Faizin İslam dininde haram sayılması, katılım bankacılığının ana düşüncesini oluşturmaktadır. İnsan haklarına yönelik olarak doğru olmayan durumun düzeltilmesi ve İslam dininin ekonomik, toplumsal ve siyasal olarak uygulanmasını faiz yasağı temsil etmektedir. Kur'an ayetleri ile sabit kılınmış olan faizin yasak olması kuralı, katılım bankacılığının temel prensibidir. Faiz olmayan ekonomi sisteminin diğer bir prensibi ise ortaklık ve paylaşım kavramıdır (Karahan ve Ersoy, 2016, s. 97-98).

1.3.3.2. Belirsizlik ve Risk Yasağı

İslam hukukuna uygun olarak ekonomik faaliyetlerden kazanç sağlamak serbesttir. Ancak ticarete konu olan mal karşılığı yapılması düşüncesi temel alınmıştır. Faiz yasağını tamamlayan bu ilkeye göre, kazanç ancak mal ve hizmet karşılığı elde edilmektedir.

İslam hukukunda garar belirsizlik olarak tanımlanmıştır. Garar bir başka ifade ile alıcı ve satıcının olduğu piyasada alıcının ne alması gerektiğinin ve satıcının ne satması gerektiğinin bilinmemesidir. Bu durumda hak edilmeyen kazanç sağlanabileceğinden ötürü İslam hukuku sert çizgiler ile ucu kapalı sonuçlara karşı çıkmaktadır (Karahan ve Ersoy, 2016, s. 97-98).

1.3.3.3. Haram ve Yasadışı Mallara Yatırım Yasağı

Katılım bankacılığının bir diğer prensibi ise İslam dininin haram olarak tanımladığı mallara yatırım yapılmamasıdır. Geleneksel bankacılık sisteminde bu ilke göz ardı edilmekte ve mümkün olan bütün mallara yönelik hizmet verilmektedir. Ancak katılım

bankacılığında tüm birimler İslam ahlakı esasına göre çalışmak zorundadır (Eyceyurt Batır, 2016, s.62).

1.3.3.4. Kâr-Zarar Paylaşımı (Risk Paylaşımı) İlkesi

Katılım bankacılığında kar ve zarar taraflar tarafından paylaşılmak zorundadır. Riskin adaletili bir şekilde bölüşülmesini ifade eden bu durum, bir diğer anlamı ile taraflardan birinin lehine ya da aleyhine bir durumun paylaşılmaması adil bir risk anlayışının ortaya konmasıdır. Geleneksel bankacılık sisteminde borç veren tarafın riski genellikle yoktur. Bu anlamda borç veren önceden belirlenmiş oranda faiz ödemesi almaktadır (Tunç, 2016, s. 129). Katılım bankacılığındaki kar ve zararın paylaşımı prensibi, İslami kurallara uygun şekilde düzenlenmiştir. Böylece, kısa veya uzun vadeli kredi ihtiyaçlarının, kâr-zarar ortaklığı çerçevesinde sağlanması mümkün olmaktadır (Döndüren, 2008, s. 38).

1.3.3.5. Bankacılık İşlemlerinde Reel Bir Ticari İşlemin Olması İlkesi

Yapılan tüm işlemlerin reel sektörde gerçekleşen gerçek bir ticari işlem olma zorunluluğu vardır. Örneğin kredi verilirken, katılım bankaları; alıcısı, satıcısı ve alışverişi konu olan malın niteliğinin kesin olarak belli olmadığı işlemler için kredi kullandıramaz. Bu açıdan, katılım bankalarının reel sektörde gerçekleşen ticari işlemleri teşvik ettiği ve ekonomiye katkı sağladığı düşünülmektedir (Eyceyurt Batır, 2016, s. 63).

1.3.4. Katılım Bankalarının Fon Toplama Yöntemleri

Katılım Bankaları fonlarını toplarken temelde sabit bir getiri taahhüt etmezler. Katılım hesabı açılışında anlaşılan kâr payı paylaşım oranına göre bir hesap değeri oluşur ve vade sonunda günlük tahakkuk eden kâr payı miktarına bağlı olarak vade sonunda birikimli kâr payı karı ya da kâr payı zararı tutarı oluşmaktadır (Pehlivan, 2016, s. 319). Bununla birlikte türev ürünler olarak kullanılan fon toplama yöntemlerinden sukuk ve vaad gibi ürünler de özellikle 2017 yılından itibaren kullanılan önemli fon toplama araçlarıdır.

1.3.4.1. Cari Hesap

Katılım hesapları cari hesaplar için herhangi kâr payı ödemezler. Dolayısı ile bankacılık açısından maliyetsiz kaynak temini anlamına gelir. Aynı zamanda hesap sahibi dilediği zaman ihbar zorunluluğu olmadan parasını çekme özgürlüğüne sahiptir. Faize dayalı çalışan konvansiyonel bankalar geceleri âtıl kalan cari hesap bakiyelerini gecelik repo vs. işlemleri için kullanırken katılım bankaları ticaretin finansmanın dışında kullanmazlar. Cari hesaplar, hesap sahibi tarafından bankaya verilen vade farksız borç niteliğindedir. Yasal yeterliliğe sahip tüm tüzel ve gerçek kişiler tarafından açılıp kullanılabilir (Aktepe, 2010, s. 72).

1.3.4.2. Kar ve Zarara Katılım Hesabı

Katılım hesabı sahibi ile katılım bankası arasında kâr zarar ortaklığına dayalı bir ilişki bulunmaktadır. Paylaşım oranına göre kar veya zarar birikimli olarak banka ve hesap sahibi arasında paylaşılır. Burada kanun gereği bankanın zarara katılım oranı kara katılım oranının yarısından az olamaz. Yani banka sadece kara değil, zarara da ortaktır. Ayrıca katılım bankalarında ana para garantisi olamamakla birlikte, sistemin işleyişi gereği ana paranın zarar görmesi pek mümkün değildir. Hesap sahibi olarak sermaye sahibi ve emek sahibi olarak bankanın ortaklığını esas alan bu ticari ilişkiye mudarebe denir. Para vadesinden önce çekilirse, çekilen kısmın kâr payı vadesinden önce çekildiği için sözleşme tamamlanmamış sayılır ve kâr payı ödenmez. Ancak devam eden hesap bakiyesinin karında bir eksiklik olmaz. Ayrıca hesapta zarar olması halinde, hesap sahibi bu zarara da paylaşım oranında katlanır (Kalaycı, 2013, s. 52).

1.3.4.3. Vekâlet

Yatırım vekaleti, İslami finans enstrümanları arasında yer alan ve elinde parası bulunan bir kişinin başka bir kişi veya kurumu yatırım yapması amacıyla vekil tayin etmesini ifade eden bir kavram olup, İslami bankacılıkta uygulanan bir fon toplama yönteminin adıdır. Yatırım vekâleti, bir şahsın sahibi olduğu sermayeyi ücret karşılığında ya da ücretsiz olarak işletmesi amacıyla bir başkasını yetkilendirmesi şeklinde açıklanmaktadır (Öztürk ve Yumuşak, 2020, s. 8).

Yatırım vekaleti hesaplarında ise yeni bir havuz oluşturulacağı için kar ve zarara katılma hesapları ile hemen her şey aynıdır. Sadece tahmini kar ile ilgili tek bir kısıt söz konusudur. Kar ve zarara katılma hesaplarından farklı olarak bu yeni yatırım vekaleti hesaplarında tahmini kar üzerinden birim hesap değerine bir üst sınır getirilmiş olmaktadır. Aslında bu düzenleme ile bir sürü sıkıntıları ve tartışmaları bünyesinde taşıyan vekalet hesapları yeniden yapılandırılarak disipline ediliyor, katılım bankalarının alameti farikalarından olan havuz içinde çalışmasına imkân verilmiş olmaktadır (Hazıroğlu, 2018).

1.3.5. Katılım Bankalarının Fon Kullanım Yöntemleri

Katılım bankaları İslam hukukuna uygun olan her türlü mal ve hizmetin finansmanını yapabilme hakkına sahiptirler. Hangi işlerin yapılıp hangilerinin yapılamayacağı ile murakabe kurulları olup, işlemlerin İslam hukuku açısından incelenerek fetvası değerlendirilmektedir. Fetvası olmayan herhangi bir işlem yapılamayacağı gibi her bankanın danışman olarak bilgisine başvurduğu alimler olmakla birlikte ortak olarak tüm katılım bankalarının uyduğu ekol olarak kabul edilen uluslararası kurumlar da bulunmaktadır (Tok, 2009, 29).

Temel olarak insan hayatı için zararlı olan, saldırı amaçlı silah, alkol ve sigara gibi malların finansmanı İslam hukuku açısından cevaz verilmediği için yapılamamaktadır. Bunların dışında ticarete konu her türlü mal ve hizmetin finansmanı yapılabilmektedir. Ayrıca bireysel ihtiyaçlar için, nakit teminine yönelik olmayan konut, taşıt ve ihtiyaç kredileri için de aracılık yapılabilmektedir (Karahana ve Ersoy, 2016, s. 98).

1.3.5.1. Murabaha

Katılım Bankacılığında temel gaye hesap sahipleri ile tam bir ortaklık yapılmasıdır. Ancak sistemi sadece ortaklık yaparak sürdürmenin kısıtları bulunmaktadır. Herkes ile ortaklık yapılamaması ve operasyonel süreçlerin yönetilmesindeki zorluklar ortaklık yapılmasını zorlaştırmaktadır (Akbulak ve Özgüç, 2001, s. 2).

Katılım bankalarının yaygın fon kullanım yöntemi murabahadır. Murabahada peşin alınan finansmana konu mal, anlaşılan kâr payı oranı ile vadeli olarak satılır. Krediyi

kullanan gerçek ya da tüzel kişi herhangi bir şekilde kredi bakiyesine ulaşamamakta banka tarafından direkt satıcının hesabına ödeme yapılmaktadır. Bu şekilde temel amaç olan malın peşin alınıp vadeli olarak satılması sağlanarak, nakit teminine yönelik bir işlem olmasının önüne geçilmeye çalışılmaktadır (Kaya, 2013, s.52).

Müşteri malı kendisi bulur, kontrolünü yapar ve bankadan kendisi için bu ürünün teminini talep eder, banka da ürünü satıcıdan peşin alarak vadeli olarak satmaktadır. Murabahadaki önemli unsurlardan birisi müşteriye vekalet verilerek ve satıcıya icap göndererek banka namına işlem yapılmasını vekaleten sağlayarak, İslam hukukuna hem ruhen hem de doküman olarak uyulması amaç edinilmiştir (Seçil, 2016, s. 35-36).

Murabahada malın devrini ve teslimini temsil eden fatura ticaret konu asıl belgedir. Faturanın ibraz edilmiş olması tek başına yeterli olmayıp, katılım bankacılığı ruhuna uygun olarak ticaretin başında banka ile görüşülmesi gerekmektedir. Geçmiş tarihli faturalarla işlem yapılamaz. Murabaha işlemleri katılım bankacılığında yapılan fonlama işlemlerinde ağırlıklı kullanılan yöntemdir (Terzi, 2013, s. 62).

1.3.5.2. Müşareke

Müşareke kelime anlamı olarak ortaklık yapmak, iştirak etmek anlamındadır. Müşarekede girişimci emeği ile birlikte bir miktar sermaye ile ortaklığa katılırken sermayedar ise sermaye ile ortaklığa katkıda bulunur. Müdarabadan farkı her iki tarafın da sermayeye katkıda bulunmasıdır. İşleyişine baktığımızda emek sahibi öncelikle emeğinin bir karşılığı olarak ortaklığa masraf yansıtılmak üzere ücret alır. Kalan kar ise ortakların sermayeleri oranında paylaşılır. Zarar durumunda ortaklar sermayeleri oranında zarara katlanırlar (Uçar, 1993, s.141).

Şartlar üzerinde anlaşıldıktan sonra müşareke finansman sözleşmesi yapılarak işlemler kayıt altına alınır. Bankalarca müşareke yapılması halinde sermayeye yapılacak yatırım özkaynak havuzlarından sağlanabileceği gibi, katılım fonu havuzlarından da kaynak aktarımı yapılabilir. Aynı zamanda her iki havuzdan da kaynak temin edilebilir (Tanaydı, 2016, s. 14). Ayrıca ortaklığın başlangıcında ya da sonrasında ortaklığın devri veya sonlandırılması şeklinde de müşareke yapılabilmektedir. Bu şekilde yapılan ortaklıklar da “azalan ortaklık” olarak tanımlanmaktadır (TKBB, 2019).

1.3.5.3. Selem ve İstisna

Selem sözleşmesinde mal ile para takası yapılıyor gibi düşünebiliriz. Aslında yukarıdaki ifadede normal satıştan bir farkı olmadığını düşünebiliriz. Tek farkı selemde henüz hazır olmayan malın satışı yapılmaktadır. Üretici veya satıcı malı hazır etmeden önce satış sözleşmesini yapar ve anlaştığı şekilde bedelini tahsil eder. Daha sonra ürününü hazırladıktan sonra teslim eder. Bir nevi avans alarak malların hazırlanması, üretilmesi için gerekli olan sermayeye ulaşmış olur. Selem genellikle tarım ürünleri için kullanılmaktadır. Alıcı hasat zamanına kadar üreticiyi fonlayarak ürün tedarikini garanti altına alırken, üretici de satamama durumunu ortadan kaldırarak tahsilatını garanti altına almış olur. Ayrıca malın bedeli önceden ödendiği için maliyet avantajı da sağlanmış olmaktadır (Ülev vd., 2018, s. 15).

Selemin işleyişinde bedelin peşin alınması ve malın vadeli olarak teslimi esas alınır. Burada satış bedelinin sözleşme ile birlikte ödenmesi gerekmektedir. Ayrıca malın cinsi, miktarı ve kalitesi gibi özelliklerinin tanımlanmış olması gerekmektedir. Mal bedeli para veya altın gümüş gibi kıymetli mallarla ödenebileceği gibi yine miktar ve özellikleri belli olmak koşuluyla başka bir ürün ile de ödenebilmektedir (Şahin, 2007, s. 58).

1.3.5.4. Mudarebe

Mudarebe, emek sermaye ortaklığını ifade eder. İşin ehli olan ortak emeğini ve bilgisini ortaya koyarken sermaye sahibi ise sermayesiyle ortak olur. Sermaye sahibi emek sahibi olan ortağına güvenerek, önceden herhangi bir kar talep etmeden yapılan anlaşma tahtında sermayeyi kullanıma sunar. Emek sahibi bu sermayeyi kar elde etmek üzere, anlaştıkları işlerde ve şartlarda kullanır. Elde edilen kar anlaşılan oran üzerinde paylaşılır ve emek sahibinin herhangi bir ücret alması söz konusu değildir. Zarar olması halinde sermaye sahibi katlanır ve emek sahibi ise harcadığı emek ve zaman kaybından zarara uğrayarak bir nevi zarara katlanır (Özsoy ve Sayar, 2018, s. 73-74).

Mudarebede emek sahibi sermaye sahibinin vekili sıfatıyla işlemleri yapar ve dolayısı ile oluşan zararın tazmini söz konusu değildir. Ancak emek sahibi sadece anlaştıkları işlerde yatırım yapmak ve önceden anlaşılan şartlarda çalışmak zorundadır. Aksi halde zararın tazmini söz konusu olur. Yine herhangi bir istismar ya da kötü niyetin olduğu kanıtlanırsa

emek sahibi sermaye sahibinin zararını tazmin etmekle yükümlü olmaktadır (Katinç, 2016, s. 55). Katılım hesapları mudarebe işlemi için örnek olarak düşünülebilir. Fon sahibi sermayedar olarak parasını bankanın kullanımına sunar ve banka de vekil sıfatla emeğini ve işletme bilgisini ortaya koyarak kar elde etmeye çalışır. Oluşan karıda başta anlaşılan paylaşım oranına uygun olarak paylaşır (Canbaz, 2016, s. 180).

1.3.5.5. İcare

Uzun vadeli sabit yatırımın finansmanı olarak tarif edilen İcare, firmaların kullanımına ihtiyaç duyduğu arsa, bina ve makine teçhizat gibi yatırımların kiralama yöntemi ile temin edilmesine aracılık etmektir. Kiralamaya konu malın mülkiyeti kiralama süresince firmanın kendisinde kalır ve sözleşme sonunda sembolik bir bedelle yada bedelsiz olarak kiracıya devredilir. Kiracı ihtiyaç duyduğu varlığa uzun vadeli finansman ile sahip olurken, kiraya veren de malın mülkiyetine sahip olduğu için risk yönetimi açısından kendisini güvende hisseder (Takan, 2001, s. 14)

Ülkemizde geçmiş yıllarda sanayi yatırımlarının teşvik edilmesi bakımından finansal kiralama ile ilgili ciddi vergi avantajları olmakla birlikte bugün için söz konusu avantajların büyük oranda sonlandığı görülmektedir. İcarenin teknik olarak finansal kiralamalardan farklı olmayıp, yükümlülükler açısından aynıdır. İşlemlerin İslami usul ve esaslara bağlı olarak yapılması katılım bankacılığının gereği olarak, temelde farklılık oluşturmaktadır (Tunç, 2016, s.148-149).

İcare illaki uzun vadeli olmak zorunda değildir. Kiracı ve kiralayanın sözleşmelerine bağlı olarak kısa süreli ya da farklı ödeme takvimleriyle de yapılabilir. Eşit taksitli dışında balon ödeme, artan ya da azalan şekilde de kira ödemeleri yapılabilir.

İcarada İslam hukuku açısından en önemli noktalardan birisi işleme konu olan malın işletme faaliyetlerinde kullanılmasıdır. Kiralamaya konu varlığın kullanılmaması halinde haksız kira kazancı elde edilmiş olur ki bu durumda amaç varlığa ulaşmak değil, nakit temini olur. Bu durumda işlem gerçek mecrasından çıkarak fiktif bir niteliğe bürünerek, katılım bankacılığı ruhuna ciddi zarar verir (Babuşçu ve Hazar, 2017, s. 181-187). Ülkemizde fabrika ve makine teçhizat olmak üzere sanayi şirketleri ağırlıklı olarak icara ürününü kullanabilmektedir.

1.3.5.6. Karz-ı Hasen

Katılım bankaları, sosyal hizmetlere destekte bulunmak ve toplumun refahına destek olmak için karz-ı hasen yaparak işlem yaparlar. Sosyal yardım ve destek projelerine katkı sağlamak amacıyla kâr amacı gütmeyen, sadece desteklemek için karz-ı hasen yapılabilir. Anlaşılan vadede destek alan kişi veya kurum bedelsiz aldığı parayı geri ödeyerek işlemi tamamlamış olur (Aktepe, 2012, s. 109).

Karz-ı hasen’de işlem karsız olduğu için ticarete konu olması gerekmez. Yani karz-ı hasende illaki mal almanız gerekmez. Ancak yine de kaynağın kullanılacağı yer mutlaka katılım bankacılığının temel prensiplerine aykırı olmamalıdır. Karz-ı Hasen ile silah veya insan sağlığını tehdit eden herhangi bir varlığın finansmanı için kullanılmamalıdır (Canbaz, 2019, s. 59).

Yardım ve sosyal refah dışında katılım bankaları müşteri memnuniyeti için de Karz-ı Hasen yapabilirler. Örneğin vergi ödemelerinde banka kendi kaynağından bedelsiz olarak vergi ödemesini yaparak 3-5 gün sonra müşterinin parası hesabına geldiğinde yine anlaşılan gün sayısı kadar cari hesap verimliliği olarak Karz-ı Hasen yapabilir. Bu türdeki işlemler için de önceden anlaşma yapılması icap eder. Yine kurumlar kendi personellerinin ihtiyaçlarını karşılamak için bir çeşit avans olarak bedelsiz bir şekilde karz yapabilirler. Bu durumda da vergi kanunu gereği BSMV ve KKDF tahsilatları sistem oranları üzerinden tahsil edilirken herhangi bir kâr payı tahakkuku söz konusu olmaz (Sırım, 2019, s. 129-130).

Karz-ı Hasen tanımına bakıldığında borç verenin, uzun vadeli borç verme veya enflasyonist ortamlarda kendi sermayesinde bir kayba uğramaması için enflasyon kadar ilave alacaklı da olabileceği de ifade edilmektedir. Buradaki amaç iyilik yapan kişiyi koruyarak, zarara uğramasını engellemektir. Yoksa herhangi bir kar amaçlanmamaktadır (Canbaz, 2019, s. 78).

1.3.5.7. Sukuk

Sukuk işlemleri 1984 yılında İslami prensiplere uygun olarak açılan sigorta şirketleri ile başlamıştır. İslami varlıklar için ayrı kayıt tutmayı taahhüt eden bankaların talep ettiği İslami bankacılık pencerelerinin oluşturulması sağlamıştır. Ayrıca, İslami sermaye

piyasası ürünlerinin geliştirilmesi ile İslami fonların gelişmesini tetikleyen ilk şer'i uyumlu hisse senetleri listesinin oluşturulması sağlanmıştır (Kasımoğlu ve Küçükçolak, 2018, s. 1).

Sukuk, vesika, enstrüman ve sertifika anlamına gelen sakk kelimesinin çoğuludur. Sukuklar önceden belirlenmiş bir varlığa dayanmakta ve bu ticari varlığın Ticari varlığın menkul kıymetleştirilerek sertifikalar aracılığı ile satılmasına sukuk adı verilmektedir. Sukuk satın alan bireyler, satışa konu olan varlığa ellerinde bulunan sertifikalar oranında ortak olmaktadır. Böylece, sukuk, herhangi bir varlığa sahip olmayı ve o varlıktan faydalanma hakkını göstermektedir (Yıldırım 2015: 27).

Sukuklar, aşağıda gösterilen İslami Finans prensipleri açısından belirli hususlara uygunluk göstermek zorundadır (Kasımoğlu ve Küçükçolak, 2018, s. 3):

- Sukuk aracılığıyla artırılan fonların helal kabul edilen faaliyet kaynaklı olması gereklidir.
- Elde edilen fonların maddi varlıkların finansmanında kullanılması mümkündür. Varlıkların özelliği önemli olduğundan, sukuklar tahvillerden farklılaşarak ihracının genel finansal ihtiyaçlarının karşılanması için kullanılamaz.
- Sukuk yatırımcılarının elde ettiği gelirler dayanak varlıktan kaynaklı gelirler olması gereklidir.
- Sukuk yatırımcıları dayanak varlığın sahiplik hakkına ve ondan kaynaklı nakit akışına sahiptirler.
- Diğer tüm İslami finans enstrümanlarında olduğu gibi getirilerde sabit bir garanti bulunmamalıdır.

Sukukların dayanak varlığa yönelik olarak ihracının modellenmesindeki farklılıklar aşağıdaki şekildedir (Kasımoğlu ve Küçükçolak, 2018, s. 4).

Tablo 1. Sukukların Dayanak Varlığa Yönelik Olarak İhracının Modellenmesindeki Farklılıklar

Varlığa Dayalı Sukuklar (Asset Backed Sukuk)	Varlık Bazlı Sukuklar (Asset Based Sukuk)
SPV'ye (Special Purpose Vehicle/Özel Amaçlı Kuruluş) varlıklar nihai gerçek satış niteliğinde yapılır	SPV'ye geri alınmak üzere varlık satışı yapılır
Sukuk sahipleri dayanak varlığa rücu etmek hakkına sahiptirler.	Sukuk sahipleri dayanak varlığa tamamen veya kısmen rücu hakkına sahip değildirler
Dayanak varlık üçüncü taraflara satılabilir.	Kaynak kuruluş tek alıcı konumundadır.
Varlıklar vade sonunda piyasa değeri üzerinden satın alınır.	Geri alım değeri olarak belirlenen üzerinden satın alınır.
Sukuk sahipleri varlıkların değerlendirilmesinden yararlanırlar.	Sukuk sahipleri dayanak varlıkların değerindeki yükselişten yararlanmazlar.
Dayanak varlığın türü ve değerine göre teminatlandırılmıştır.	Teminatlandırılmamıştır. Kaynak kuruluşun teminatsız borcu gibi derecelendirilir.

Kaynak: Bacha, O. I. (2013). Islamic Finance and Sukuk, Aktaran: Kasımoğlu M. ve Küçükçolak A. (2018). Yatırım ve proje finansmanında kira sertifikaları Türkiye tecrübesi ve vaka çalışması, İstanbul İktisat Dergisi, 68 (1), s. 4.

Sukuk sisteminde varlığa dayalı menkul kıymet sisteminin işleyişi esas alınmaktadır. Dolayısıyla, bu sistemde portföye sahip şirketler, varlıkları menkul kıymete dönüştürebilmekte ve katılım bankaları da sukuk satışına aracılık ederek, kâr zarar ortaklığı gibi fiziksel olarak var olan ilişkilerden doğan alacaklara sahip olabilmektedir (Tok, 2009, s. 14).

2. BANKACILIKTA RİSK KAVRAMI VE LİKİDİTE RİSKİ

Bu bölümde bankacılıkta risk kavramı ve türleri ele alınarak sistematik ve sistematik olmayan riskler incelenmiştir. Bölümün ikinci kısmında ise bankacılıkta likidite riskinin tanımı, özellikleri, likidite riskinin kaynakları, likidite risk yönetimi, likidite riskine yönelik önlemler ve Türkiye’de bankacılık sektöründe likidite riskine yönelik yasal düzenlenmeler yer almaktadır.

2.1. Risk Kavramı

Türk Dil Kurumu'na göre risk, Fransızca kökenli bir kelime olup “*zarara uğrama tehlikesi*” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Kelime anlamı olarak geleceğe yönelik belirsizlik ve bu belirsizliğe bağlı olarak yaşanabilecek olumsuzlukları kapsayan risk kelimesi genel olarak bireylerin günlük hayatlarında ortaya çıkması muhtemel durumları ifade etmektedir. Risk olarak görülen durumlar incelendiğinde farklı alternatifler içinde olumsuz olarak değerlendirilen farklı sonuçları ortaya çıkma olasılıkları bilinebilmektedir. Risk tanımı içinde bulunan belirsizlik ise kontrol edilemeyen ya da meydana geldiğinde zarara yol açan bir yapıdadır. Riskin gerçekleşme olasılığı alternatif dağılımlar arasından objektif bir değerlendirme iken belirsizlik duruma bağlı olarak gelişen sübjektif ihtimalleri kapsamaktadır (Korkmaz, Aydın ve Sayılğan, 2013, s. 12).

Riskin tanımında yer alan zarar, kayıp ya da gider ekonomi literatüründe elde edilen faydanın azalması olarak da tanımlanabilmektedir. Riskin tanımındaki zarar olumsuz bir durumu yansıtırken, olası tehlike ve kayıplara da işaret eden bir kavramdır. Bu nedenle risk tanımlarında genellikle tehlikeli durum ya da olaylar ön plana çıkmaktadır. Riskin özellikleri incelendiğinde aşağıdaki özelliklere sahip olduğu görülmektedir (Hazar ve Babuşcu 2017, s. 221):

- Riskin oluşması için belirsizlik ve bilinemezlik kavramlarının bulunması gerekmektedir.
- Risk, zaman içinde farklılaşarak değişime uğramaktadır.
- Riskin oluşması durumunda olumsuz olarak nitelendirilecek olaylar ile sonuçlanır.
- Risk, yönetilebilir.

Riskin genel tanımının farklılık göstermesi farklı disiplinler tarafından ele alınması ve çok boyutlu olması ile değişmektedir. Örneğin işletme biliminde bütün firmalar faaliyet süreleri boyunca risk ile karşı karşıya kalmakta ve varlıklarını sürdürmek için risklerini yönetmek durumundadır. Bankacılık sektöründe ise karın bir fonksiyonu olarak değerlendirilmektedir. Riskin tanımlarında “*gerçekleşen ve beklenen sonuçların farklı olması sebebiyle kaybın ortaya çıkma olasılığı*” ön plana çıkarken “*tehlike ve zarar olasılığı*” her zaman gerçekleşmeyebilir (Yarız, 2011: 2).

Riski tanımları incelendiğinde oluşması durumunda zarar ihtimalinin bulunduğu durum genellikle beklense bile zaman olarak tahmin edilememektedir. Aniden ya da birdenbire gelişen olaylara bağlı riskler ile olasılık dahilinde olan riskler çoğunlukla negatif bir anlam taşımaktadır. Buna karşılık risk tanımının gelişmesine bağlı olarak bu olumsuzluğun iyi yönetilmesi ya da baş edilmesi durumunda fayda ve fırsat yönü de bulunmaktadır (Yarız 2012, 6). Riskin derecesi ya da düzeyi tahmin edilme durumu ile zıt yönlüdür. Bu nedenle risklerin tanımlanması ve olasılıklarının belirli düzeyde tahmin edilmesini de içerek risk yönetimi iyi yapıldığında belirsizlik ya da tehlike durumundan faydalanma ihtimali de bulunabilmektedir (Emhan, 2009, s. 210).

2.2. Bankacılıkta Risk Kavramı

Finansal açıdan risk ise genel tanımından farklı olarak bir faaliyet dönemi sonucunda elde edilecek getirinin gerçekleşme olasılığının sapması ve yatırımcının elde etmeyi beklediği getirinin azalması ya da zarara uğrama ihtimalidir. Bu olasılığının bulunması, bir diğer tanımı ile yatırımın risk düzeyi ile ilgilidir. Görüldüğü gibi riskin düzeyine bağlı olarak işletmelerin karşılaçakları birden fazla durum olasılığı bulunmaktadır (Korkmaz, Aydın ve Sayılğan, 2013, s.13).

Risk, finansal piyasalar açısından genellikle “belirsizlik” kavramı ile karıştırılmaktadır. Buna karşılık her iki terimde birbirinden oldukça farklıdır. Risk, belirsizliğin tahmin edilen ya da ölçülebilen bir fonksiyonudur. Finansal açıdan riskin belli bir düzeyde tahmin edilme ihtimali vardır ve objektif bir yaklaşımla olasılıklar belirlenebilmektedir. Belirsizlikte ise tahmin edenlerin öznel düşünceleri ve yaklaşımları ön plana çıkmaktadır. Riske bağlı olarak bankalar alternatif olasılıkların gerçekleşmesine bağlı olarak pozitif ya da negatif getiriye sahip olabilmektedir (Usta ve Demireli, 2010, s.26).

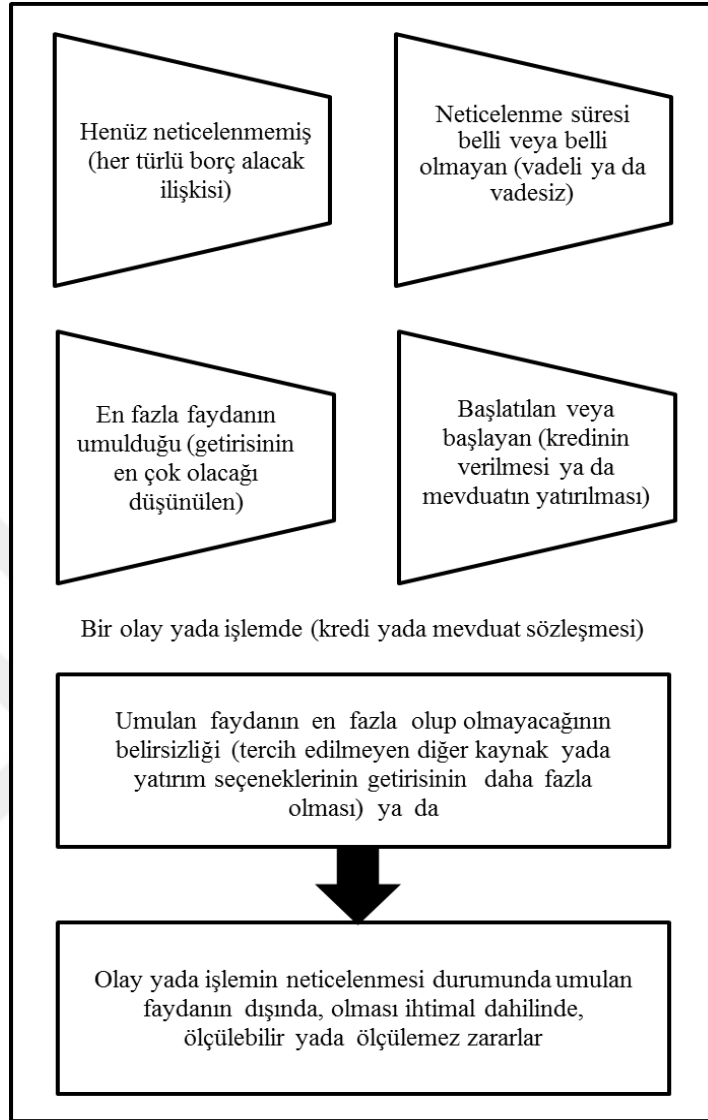
Bankacılık sektörü açısından riskin tanımında farklı olasılıkların gerçekleşmesi ihtimali ve bu ihtimaller karşısında muhtemel kazanç ya da kayıp düzeyleri bulunmaktadır. Bankacılık işlemlerinin sonucunda zarara uğrama ihtimali ise sadece bankanın varlığını tehdit eden bir durum değildir (Karagözlü, 2016, s. 252). Dolayısıyla, bankacılık sektöründe oluşan riskler sadece bankacılık sektörünün değil bütün ekonomik sistemin riski olarak kabul edilmektedir (Çolak, 2005, s. 117).

Bankacılık sektöründe riskin tanımına bağı olarak gelecekte oluşması beklenen olası durumların ortaya çıkması ile negatif ya da pozitif yönde bir etkinin oluşması bütün bankaların üzerinde önemli durdukları bir çalışma alanıdır. Riskin düzeyine bağı olarak farkın pozitif veya negatif yönde olması sonucunda bankalar kar ya da zarar edebilmektedir (Ulusoy 2012, s. 359).

Bankacılık sektörü açısından risk, kar ya da zarara neden olan olayların gerçekleşme ihtimalleri iken, teknik olarak bankacılık yönetimi tarafından önceden belirlenen durumların oluşmaması durumunda riskin yüksek olduğu ve bankanın zarar etme ihtimalinin bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla çoğu zaman riskin sıfıra indirilmesi mümkün olmasa bile yönetilmesi ve azaltılması geleceğin tahmin edilebildiğini göstermektedir (Emhan, 2009, s. 210-211).

Bankacılık sisteminde finansal ürünlerin alınıp satılması nedeniyle, faaliyetlerinin sonucunun önceden belirlenmesi mümkün değildir. Belirsizlikler sebebiyle belli bir süre sonunda, işlemlerin beklendiği şekilde sonuçlanmaması ya da istenilen başarı düzeyinin oluşmaması olarak ifade edilmektedir. Fon arz eden ve talep edenlerin karşılaştıkları alan olarak bankalar açısından risk, yüksek kaldıraç oranı yüzünden çok daha fazla hissedilmektedir. Aşağıdaki Şekil 1’de bir şirket olarak bankacılıkta risk kavramı gösterilmektedir (Sayım ve Er, 2009, s. 11).

Şekil 1. Bir Şirket Olarak Bankacılıkta Risk Kavramı

Kaynak: Sayım, F. ve Er, S. (2009). Risk kavramı ve bankacılıkta risk. *Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Çatı Dergisi*, 4 (22), s. 11.

Şekil 1'e göre bir şirket olarak bankacılıkta risk kavramı, belirsizliğe bağlı olarak kaynak ya da yatırım seçeneklerinin tercih edilmesinde bankacılık işlemlerinin sonucunda beklenen faydanın düzeyindeki sapma ya da zarar edebilme ihtimalidir (Sayım ve Er, 2009, s. 11). Bu nedenle bankalar açısından risk sürekli izlenen, takip edilen ve raporlar ile üst yönetimin karar almasını sağlayacak veri sistemi ile kontrol edilmektedir. Günümüzde bankaların her biriminin ve şubelerinin maruz kaldığı riskler detaylı olarak incelenmekte ve raporlanmaktadır. Bu sürecin temel amacı, bankanın sahip olduğu risklerin belirlenmesi ve yönetilmesidir. Bankacılıkta risk kaçınılması gereken bir süreç değil etkin bir yönetim planı ile risklerin doğru tahmin edilmesine yönelik bir süreci ifade etmektedir (Fıkrıkoca, 2003, s. 24). Bankacılık faaliyetleri nedeniyle, asimetrik bilginin

ön plana çıkması sektördeki risk, karlılık, başarı ve etkinliğin de farklılaşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, risk kavramı bankacılık sektöründe stratejik bir öneme sahiptir (Yıldırım 2015, s. 105).

2.3. Bankacılıkta Risk Türleri

Bankacılıkta risk türleri, günümüzde oldukça çeşitlenmiş ve farklılaşmıştır. Dolayısıyla bu risklerin tanımlanması ve özelliklerinin bilinerek yönetilmesi de daha karmaşık bir hale gelmiştir. Bankacılık sisteminin küreselleşmesi ile birlikte bir bankanın riski bütün finansal sistemin riski olarak kabul edilmektedir. Her işletmenin karşılaştığı riskler bulunmakla birlikte bankacılıktaki risk türleri çeşitli ve kapsamlıdır (Gündoğdu, 2015, s. 2).

Bankaların uluslararası ekonomik sistemin baş aktörü olması coğrafi bir kısıtlama olmaksızın bütün sistemin entegre olmasını sağlamıştır. Bankaların bu denli geniş ölçekte faaliyet göstermesi birçok riski de beraberinde getirmektedir. Küresel boyutta gerçekleşen fon transferleri olası bir riske maruz kaldığında küresel boyutta krizler de kaçınılmaz olmaktadır (Yazıcı ve Göker, 2019, s. 121).

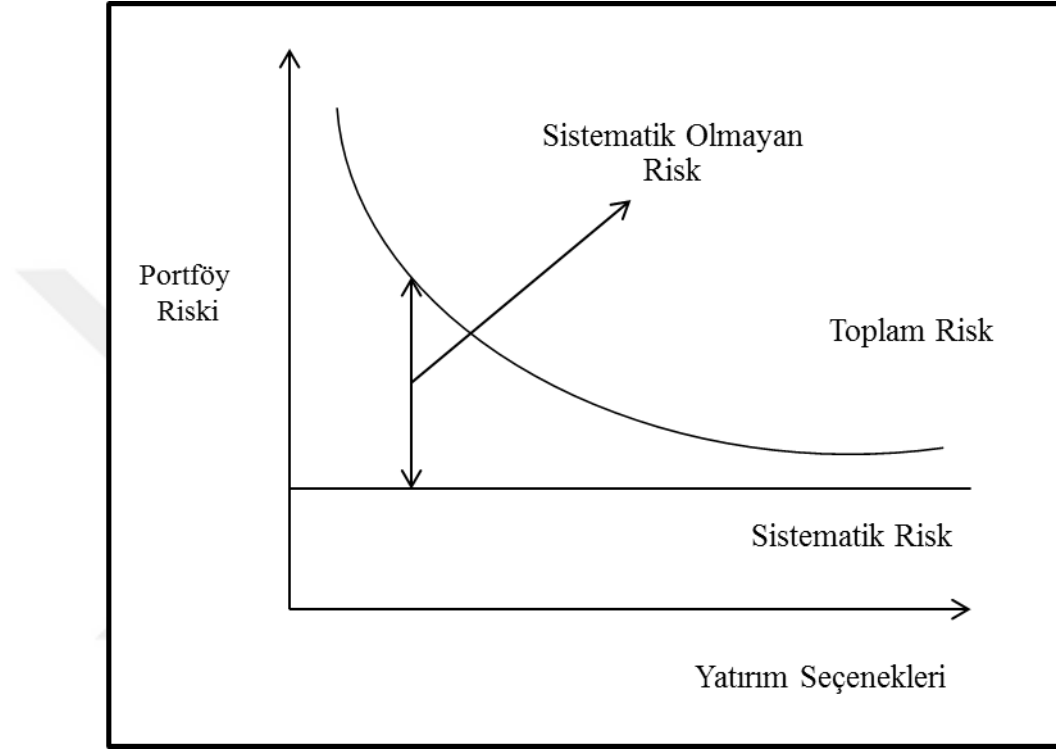
Bankacılıkta risk türleri çoğu zaman bankanın karlılığına yönelik olarak uygulanan faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta ve bankacılık sektörünün küreselleşmesine paralel olarak yapılan bütün işlemlerin riski bulunmaktadır. Bankaların riske yönelik olarak tehdit-fırsat ilişkisi risk türlerini başarılı bir şekilde yönetmesine bağlıdır. Çağdaş yaklaşımlarda risk, karlılığı arttıran bir araç olarak değerlendirilmekte ve risk türleri bankacılık faaliyetinin önlenemeyen ve giderilemeyen bir parçası olarak görülmektedir (Karaca ve Uğur, 2008, s. 124). Genel bir sınıflandırma olarak bankaların ekonomik sistem içinde ve kendi dinamiklerine bağlı olarak maruz kaldıkları riskleri aşağıda gösterilmektedir:

- Piyasa riski veya sistematik risk
- Firmaya özgü risk veya sistematik olmayan risk

Bankacılıkta risk türleri incelendiğinde genel olarak ikili bir sınıflandırma yapıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, sistematik risk, ikincisi ise sistematik olmayan risktir.

Sistematik risk ekonomide tüm işletmeleri etkilerken, sistematik olmayan risk ise bankacılık sektörüne özgü finansal varlıkların sahip oldukları risklerdir (Aksoy ve Tanrıöven, s. 120). Aşağıdaki Şekil 2’de bankaların sistematik ve sistematik olmayan risklerinin şeması bulunmaktadır.

Şekil 2. Bankacılıkta Risk Türleri

Kaynak: Ceylan, A. ve Korkmaz, T. (1998), *Borsada uygulamalı portföy yönetimi*, Bursa, Ekin Kitabevi, s. 34.

Şekil 2. incelendiğinde bir bankanın faaliyet konusu olan yatırımlar karşısında sistematik riskleri değişmemektedir. Sistematik olmayan riskler ise bu yatırımlar ile azalabilmekte ya da artmaktadır. Bu durum bankanın toplam riski üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Dolayısıyla sistematik risklerin banka tarafından müdahalesi tam olarak mümkün değilken sistematik olmayan risklerden korunmak için bankanın etkin bir yönetim anlayışına sahip olması gerekmektedir (Korkmaz ve Ceylan, 1998, s. 34).

2.3.1. Sistematik Riskler

Bankaların sahip olduğu sistematik risk, genel olarak piyasaların dengesinin bozulması ile oluşmaktadır. Piyasalardaki güvenin kaybolması ve olağan dışı hareketler nedeniyle piyasa şartlarının bozulması ya da etkinliğin azalması ile ortaya çıkan sistematik riskler diğer bütün işletmeler gibi bankaları da etkilemektedir (Bayramoğlu, 2013:53).

Sistematik riskler genel olarak tek bir etkiye bağılı olmadan gelişen risklerdir. Piyasadaki uyumun bozulmasında birden fazla faktörün etkisi olabileceğı gibi bu faktörlerin bankaya bağılı olmaması nedeniyle belirlenmesi ve etkisinin azaltılması sistematik olmayan risklere göre daha zordur. Günümüzde küreselleşme süreci ile birlikte sistematik riskler farklılaşmıştır. Genel olarak, bölgesel savaşlar, ekonomiyi doğrudan etkileyen enflasyon, işsizlik düzeyleri, salgın hastalıklar ya da doğal afetler bütün bir sistemi etkilemektedir (Dalgıç 2011, s.7).

Sistematik riskler literatürde “Pazar riski” ya da “kontrol edilemeyen riskler” olarak da tanımlanabilmektedir. Sistematik risklerin en önemli özelliğı pek çok faktörün etkileşimi ile ortaya çıkması ve bütün işletmeleri aynı yönlü ancak farklı düzeylerde etkilemesidir. Bankanın faaliyet gösterdiği siyasal, ekonomik ve toplumsal çevredeki değişimlere bağılı olarak aniden ortaya çıkan risklerin kontrol edilmesi portföy çeşitlendirilmesi ile belirli düzeyde sağlanabilmektedir (Babuşçu, Hazar ve İskender, 2018: 5)

Çevresel olarak siyasal, ekonomik ve toplumsal nedenleri olan sistematik riskler faiz oranı riski, döviz kuru riski, piyasa riski ve menkul kıymet fiyat riski olmak üzere dört başlık altında incelenebilir (Mandacı 2003, s. 70).

2.3.1.1. Faiz Oranı Riski

Bankaların faiz oranı riski, fon arz edenler ile fon talep edenler arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Alıcı ve satıcı konumundaki bankalar, faiz oranlarındaki değişimlerden etkilenmektedir. Faiz oranı riski, finansal sistemde pek çok faktöre bağılı olarak değişmekte ve etkilenmektedir. Bu faktörler arasında, piyasada bulunan aktörlerin geleceğı yönelik beklentileri, ulusal ve uluslararası sistemdeki maliye ve para politikaları, fon talebinin düzeyi ve fon talep edenlerin kredibilitesi sayılabilmektedir (Altıntaş, 2006, s. 362).

Bankaların ana gelirlerinden biri olan faizdeki dalgalanmalar önemli bir risk kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Buna bağlı olarak faiz oranı riski, fon arzı ev talebi ile belirlenen sistemde ortaya çıkan olumsuzluk nedeniyle bankanın giderlerinin artması ve gelirlerinin azalması olarak tanımlanabilir (Yalçınkaya ve Ekinci, 2007, s. 20).

Faiz oranı riskinin bir başka tanımı ise faiz oranlarındaki değişimlerinin banka bilançolarına olumsuz yansımaları, özkaynak ve gelirleri üzerindeki yıpratıcı etkisidir. Buna uygun olarak bankanın nakit akış dengesi bozulabilmekte ve nakit girdilerinde azalma meydana gelebilmektedir (Babuşçu, Hazar ve İskender, 2018). Günümüz bankacılık sisteminde katılım bankası dışında kalan bankaların hepsi gelirlerini faizden kazanmaktadır. Ekonomik sistemin işleyişinde oluşan dalgalanmaların ve belirsizliklerin faiz oranları üzerindeki etkileri doğrudan görülebilmektedir. Bankaların faiz oranı riskini azaltabilmek adına gerekli önlemleri alması ise bir zorunluluktur. Bu süreçte banka bilançosunda hangi kalemlerin faiz oranlarına duyarlı olduğunun belirlenmesi, bankanın özkaynak yeterliliğine yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir (Babuşçu 1997, s. 68)

Bankacılık sektöründe faiz oranı riski sistematik bir risk olarak sistemin işleyişinin bir sonucudur. Bankalar, faiz oranı riski ile karlılıklarını arttırabilirken, oranın olağan dışı artması banka gelirleri ve sermaye tabanı için risk oluşturmaktadır. Faiz oranı tehdidinin bankaya zarar vermeyecek şekilde önlenmesi ve yönetilebilmesi bir anlamda banka bilançosunun faize daha az duyarlı bir hale getirilmesi ile mümkündür. Faiz oranları değiştiğinde hem bankanın bilançosu hem de bilanço dışı işlemler genel olarak etkileneceğinden, gelecekteki nakit akımlarının bugün var olan değeri değişebilmektedir (Aloğlu 2005, s. 33).

2.3.1.2. Döviz Kuru Riski

Döviz kuru riski, ulusal para biriminin diğer ülke para birimleri karşısında değerinin dalgalanması olarak açıklanabilir. Döviz kuru riskinin günümüz para piyasaları açısından standart olmayan bir şekilde dalgalanması önemli bir sorun olarak değerlendirilmekte ve oluşan riskin bankaları etkilemesi yönetilmeye çalışılmaktadır. 1973 yılından günümüze kadar döviz kurundaki değişimler süreklilik arz etmektedir (Doğanay, 2016, s. 151).

Döviz kuru riskinin Türkiye açısından Türk lirasının değer kaybetmesi nedeniyle bankaların varlık ve yükümlülüklerindeki değişimler ile zararlara yol açması mümkündür. Türkiye’de döviz kuru riskine yönelik pek çok dönem yaşanmış ve bankacılık sistemi bu riske karşı güçlendirilmeye çalışılmıştır. Kurlarda ortaya çıkan dalgalanmaların bankaları olumsuz etkilememesi için kur farkı giderlerindeki farklılıkların yabancı para cinsinden yükümlülükleri etkilememesi gerekmektedir. Yurt dışında borçlanma ile alınan fonları ülke içinde dağıtılması ile oluşan bu risk, yabancı yatırımcılara yönelik bağımlılık ile artabilmektedir. Bu nedenle, bankalar döviz kuru dalgalanmalarından önemli düzeyde etkilenebilmektedir (Babuşçu, Hazar ve İskender, 2018, s. 23).

Döviz kuru riskinin bir başka sonucu da yurt dışı ile ithalat ve ihracat yapan firmaların etkilenmesi ile bu firmalar ile çalışan bankaların üstlendikleri risklere yansımadır. Döviz kurlarındaki değişimler ulusal ekonomiyi dolayısıyla bankacılık sistemini de etkilemekte ve çoğu zaman banka karlılıklarının azalmasına neden olabilmektedir (Doğanay 2016, s. 151).

Bankacılık faaliyetlerinden olan döviz satımı, alımı ve döviz üzerinden kredi verilmesi bankanın yaptığı işlemler nedeniyle risklere maruz kalmasına neden olmaktadır. Gün sonu işlemlerinde bankanın aldığı ve sattığı döviz işlemlerinde dengesizlik bulunması halinde yaşanan risk bankacılık sistemi üzerinden denkleştirme süreci ile kapanmaktadır. Bu süreçte, aracılık işlemleri ile döviz alımı ve satımı yapıldığında döviz interbankı kullanılmaktadır. Bununla birlikte bankacılık sisteminde döviz piyasasından direkt olarak işlem yapılması, forward, opsiyon, arbitraj, swap ve future işlemler yabancı para cinsinden işlemlerde risk unsuru bulunmaktadır (Yavrutürk 2008, s. 25).

Sonuç olarak döviz kuru riski, bankanın yabancı para işlemleri ile gerçekleşen varlık ve yükümlülüklerinin dengesizliğine neden olabilmektedir. Bu durumda döviz kuru riski bulunmakta ve işlem yapılan yabancı para cinsinin değerinin artması halinde risk bulunmakta bir başka ifade ile zarar edilebilmektedir. Ancak yabancı para cinsinden yapılan işlemlerde para birimi değer kaybettiğinde ise kar ihtimali ortaya çıkmaktadır (Mandacı, 2003, s. 71).

2.3.1.3. Piyasa Riski

Bankaların piyasa riski gün içinde yapılan işlemleri etkilemektedir. Finans piyasalarındaki risklerin taşınması suretiyle oluşan kazanç ya da kayıplar bilançolarına yansımaktadır. Bankalar gün içinde yaptıkları alım ve satım ile tanımlanabilecek ticari bir portföy şeklinde portföy yönetim faaliyetlerini de yürütmektedirler. Bu süreçte, ticari faaliyetlerinden kar elde etmeyi amaçlamaktadırlar ancak bu faaliyetler sürekli bir şekilde piyasa riskine maruz kalmalarına neden olmaktadır (Ertürk, 2016, s. 66).

Piyasa riski finansal piyasalar açısından önemli bir risk türüdür. Bankaların ticari faaliyetleri sonucunda elde etmek zorunda oldukları karlar varlıkların değerindeki düşüş nedeniyle olumsuz etkilenebilmektedir. Son yıllarda piyasa risklerinin çeşitlenmesi ve sürenin uzamasına bağlı olarak fiyat değişiklikleri daha yüksek olması nedeniyle piyasa riski, elde tutma süresi ile doğru orantılıdır. Bu nedenle yapılan sistematik analizlerin yanında olağan dışı olaylarında takip edilmesi ve sonuçlarının anında değerlendirilmesi gerekmektedir (Er, 2007, s. 6).

Finansal piyasalarda farklı faktörlere bağlı olarak zaman zaman varlıkların fiyatlarında sert dalgalanmalar oluşabilmektedir. Bu fiyat düşüşlerinin oluşturduğu piyasa riskleri, bankaların beklentileri dışında gerçekleşebilmektedir. Piyasa riskinden kaynaklanan zararların yönetilebilmesi çoğu zaman bankanın bilançosunun gücüne bağlıdır. Genel seçimlerin yapılacağı bir dönem, bölgesel anlamda çıkan bir savaş ya da piyasalara gelen olumsuz haberler belli manipülasyonlara ve fiyat hareketlerine neden olurken, yatırımcıların geleceğe yönelik beklentilerini de olumsuz etkilemektedir. Bu anlamda piyasa riski, bankaların etkinliğini azaltan riskler arasında gösterilmektedir (Korkmaz, Aydın ve Sayılğan, 2013, s. 12).

2.3.1.4. Menkul Kıymet Fiyat Riski

Hisse senedi yatırımlarını etkileyen menkul kıymet riski, sermaye piyasasında farklı nedenlerle oluşan fiyat dalgalanmalarına bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Bankalar, sahip oldukları menkul kıymetleri böyle dönemlerinde beklentilerinin altında bir fiyata satmak zorunda kalabilirler. Bu sürecin bir başka özelliği ise tahvil ve bono piyasasında bu değerli kağıtları ihraç eden kurumların borçlarını ödeyememesi durumunda

yaşanmaktadır. Bu riskin çok düşük olması nedeniyle bankalar genellikle kamu borçlanma senetlerine yatırım yapmayı uygun bulmaktadır (Sayım ve Er 2009: 14).

Menkul kıymet fiyat riski bankaların yatırım yaptıkları finansal araçlar olarak hisse senetleri ve kamu borçlanma senetlerindeki fiyat artışları nedeniyle oluşabilmektedir. Özellikle sermaye piyasasındaki sert fiyat hareketleri nedeniyle dönemsel olarak büyük fiyat düşüşlerinin yaşanması menkul kıymet fiyat riskinin artmasına neden olmaktadır (Karacak, 2002, s. 9). Bankaların sahip olduğu fonların içinde bulunan menkul kıymetleri ihraç eden firmaların görev ve yükümlülüklerini yerine getirememesinden kaynaklanan riskler bankanın zarar etmesine neden olmaktadır (Aslan, 2009, s. 30).

2.3.1.5. Ülke Riski

Ülke riski, bankanın faaliyet gösterdiği ülkenin şartlarına bağlı olarak gelişen bir risktir. Bu riskte, ülkede oluşan ekonomik dengesizlik, fonların transferlerinin yapılamaması, ekonomik sistemin şeffaf olmaması, iç savaş, ekonomik kriz, kıtlık gibi faktörlere bağlı olarak gerçekleşen durumlardır (Altıntaş, 2006, s. 465). Ülke riskinin oluşmasına neden olan faktörler çok boyutlu ve çeşitlidir. Ulusal düzeyde siyasal ve sosyal açıdan demokratik bir yönetim sisteminin olmayışı, etnik çatışmalar, ekonomik dengesizlik, sosyal adaletin olmayışı, ekonomik nedenlere dayalı olarak yüksek enflasyon ev işsizlik düzeyi, ödemeler dengesindeki zayıflık gibi nedenlere bağlı olarak ülke riski artabilir. Ülke riskinin bir özelliği de riskin bağlı olduğu ülkelerin özgün koşullarına göre değişmesidir (Aloğlu, 2005, s. 40).

Küreselleşme süreci ile birlikte, ekonomik sınırların ortadan kalkması ülke riskinin bankalar açısından daha önemli olmasını sağlamıştır. Farklı ülkelerde faaliyet gösteren firmalar ile yapılan işlemlerde ülke riskine yol açan faktörlerin belirlenmesi ve yerel bölgesel analizlerin yapılması gerekmektedir (Özer, 2016).

2.3.2. Sistematik Olmayan Riskler

Sistematik olmayan risklerin en genel tanımı, işletmeden işletmeye farklılık gösteren riskleri kapsamasıdır. Bu risklerin oluşumunda bankanın kendisine özgü yapısı ve faaliyet gösterdiği sektörden kaynaklanan riskler bulunmaktadır. Dolayısıyla sistematik riskler

arasında bankanın pek çok özelliği bulunabilir. Bunlar, yönettim riski, faaliyet alanı ve sektör riski, bankanın işlemlerinden ortaya çıkan operasyonel ve finansal risklerdir. Sistematik risklerin bir başka özelliği de yönetilebilen bir başka ifade ile kontrol edilebilen riskler olmasıdır. Risklerin kontrol edilmesi, risk düzeylerinin azaltılabılmesini ifade etmektedir (Babuşçu, Hazar ve İskender, 2018, s. 5). Sistematik olmayan risklerin kontrol edilmesinde bankanın yönetim politikaları ile müdahale edilmesi ve portföy çeşitlendirilmesi ile önlem alınabilmesi önemli bir özelliğe sahiptir (Mandacı 2003, s. 71).

Sistematik olmayan risklerin maliyetlerinin düşürülmesi ve bankaya en az etkisi olacak şekilde yönetilmesinde portföy çeşitlendirmesi bulunmaktadır. Örneğin farklı sektörlere yönelik kredilerin çeşitlendirilmesi kredi riskini azaltırken, kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirmek için likiditesi yüksek varlıklara sahip olmak likidite riskini en aza indirebilmektedir. Sistematik olmayan risklerin belli yöntemler ile dağıtılması ile risk düzeyleri azaltılabilmekte bir başka ifade ile risk yönetimi etkin bir şekilde uygulanabilmektedir (Korkmaz, Aydın ve Sayılğan, 2013, s. 21).

2.3.2.1. Operasyonel Risk

Bankaların operasyonel riskleri ana faaliyet konuları olan işlemleri meydana getiren kişiler ve işlemleri etkileyen faktörlerin oluşturdukları risklerdir. Operasyonel riskler bankanın işleyişini devam ettiren çalışanlar, bilgisayar alt yapısı ve iş akış süreçlerinde oluşan süreçlerdeki aksaklıklar ile oluşmaktadır. Bankacılık faaliyetlerinin yapılmasında ortaya çıkan operasyonel risklerin önlenmesinde yedekleme sistemleri, çalışanların kontrol edilmesi ve olumsuz durumlara ani müdahale ön plana çıkmaktadır (Çelenk ve Ökdemir, 2010, s. 80).

Bankalar açısından operasyonel risklerin gerçekleşmesi halinde önemli zararlar meydana gelebilmektedir. Operasyonel risklerin gerçekleşmesi halinde alınan önlemlerin zararları önlemeye etkileri yüksek değildir. Bunun yerine, bu risklere karşı hazırlıklı olmak ve acil durum eylem planları ile görev ve sorumlulukların devam ettirilmesi yönünde hazırlık yapılması gerekmektedir. Bankacılık işlemlerinin kesintiye uğraması halinde oluşacak sorunlar uzun vadeli ve risk ölçümleri ile etkin bir biçimde yönetilmelidir (Çabuk, 2019, s. 21).

Diğer sistematik olmayan risklere göre farklılık gösteren operasyonel risk bankacılık faaliyetlerinin yapılmadığı anlarda bile ortaya çıkabilmektedir. Örneğin bankanın kapalı olduğu bir zaman diliminde bilgisayar sisteminde oluşan bir problem sistemin sürekliliğini tehlikeye atacağı için önemli bir operasyonel risk olarak tanımlanabilir. Bir başka örnek olarak doğal bir afet ile bankanın yedekleme sisteminin çökmesi veya bir binasının yıkılması nedeniyle işlemlerin aksaması operasyonel risk olarak tanımlanmaktadır (Mazıbaş, 2005, 10).

2.3.2.2. Kredi Riski

Kredi riski bankaların ana faaliyet konusu olarak fon arz edenler ve fon talep edenler arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktadır. Bankaların kredi riskleri izledikleri kredi politikasına göre değişebilmekle birlikte izlenebilir, ölçülebilir ve yönetilebilir bir sistematik olmayan risk türüdür. Kredi riskinin yönetimi, istihbarat sürecinden başlayarak sürekli devam eden bir süreçtir. Kredi verilecek sektörlerin seçilmesi, müşterilerin seçimi, kredilerin izlenmesi, müşterilerin ödeme güçlerinin belirlenmesi, kredi ilişkisinin oluşmasına kaynaklık edecek olan belgelerin tam ve eksiksiz olması, teminatlar ve kredi verimi kredi riskinin yönetilmesinde kullanılmaktadır (Leblebici Teker, 2006, s. 6).

Bankaların kredi risklerinin oluşmasında fon arzı ve talebinin karşılanma sürecindeki problemler bulunmaktadır. Bankaların topladıkları mevduatları belli bir kredi sözleşmesi ile fon ihtiyacı olanlara dağıtılması süreci sonunda ortaya çıkan risk önemli zararlara neden olabilmektedir. Kredi verilen müşterinin borçlarını ödememesi durumunda oluşan kredi riski, bankayı zor duruma düşürebilmektedir. Kredinin ödenmemesine karşılık bankalar mudilerinin mevduatlarını çekme isteklerini yerine getirmek zorundadır. Kredi riski, bankanın sahip olduğu fonları kullanmaları durumunda, ödeme ve krediden doğan sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda karşılaşılabilecek olumsuz durumu ifade etmektedir (Özçelik, 2006, s. 10).

Kredi riski bankaların aracılık faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkan riskleri kapsamaktadır. Bankalar fon arz edenlere yönelik yükümlülüklerini yerine getirmek için belli riskleri üstlenmek durumundadır. Bu risklerin başında ekonomik dalgalanma dönemlerinde verilen kredilerin geri dönmemesi halinde önemli sorunlar yaşanmaktadır. Bankaların fonlarını şirketlerin ihraç ettiği menkul kıymetleri kullanarak değerlendirmesi de risk

taşımaktadır. Ayrıca diğer bankacılık faaliyetleri nedeniyle ortaya çıkan ancak nakdi kredi olarak tanımlanmasa bile özünde kredi işlemi bulunan diğer işlemlerin de riski bulunmaktadır. Bankaların teminat mektubu, kefalet, akredite, kontra garantiler vb. işlemleri ile maruz kaldıkları risk kredi riski olarak tanımlanmaktadır (Yarız, 2012, s. 84).

2.3.2.3. Likidite Riski

Tez çalışmasının araştırmasına konu olan likidite riski, bankaların kısa vadeli olarak görev ve yükümlülüklerini yerine getirmek için karşılaştıkları riskleri kapsamaktadır. Bankalar, kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirmek için likit ya da anından paraya çevrilebilen finansal araçlar bulundurmak zorundadır. Bankanın bu kısa vadeli sorumluluklarını karşılayamayacak finansal araçlara sahip olmaması ise likidite riski olarak tanımlanmaktadır. Bu risk banka açısından stratejik bir öneme sahiptir ve bankanın varlığını tehdit edecek düzeye ulaşabilir (Çelik, 2001, s. 62).

Likidite riski bir işletme olarak banka açısından en önemli riski ifade etmektedir. Bankanın faaliyetlerinin son bulması ile sonuçlanabilecek risk düzeyi her zaman önemle takip edilmesi gereken sistematik olmayan risk türüdür. Bankaların mevduat sahiplerinin bankaya yatırdıkları fonları ne zaman çekeceklerini bilmemesi bu riskin temelini oluşturmaktadır. Banka yatırımlarının kısa, orta ve uzun vadeli kompozisyonu ve bilançodaki likit finansal varlıklarının özelliklerine göre değişen risk düzeyi, bankanın vadesi gelen yükümlülüklerini yerine getirecek miktarda nakde veya likit varlığa sahip olmaması durumunda artmaktadır (Çelik ve Akarım 2012, s. 1). Bankaların sahip oldukları likidite riski aşağıdaki kısımda detaylı bir şekilde incelenmiştir.

2.4. Bankacılıkta Likidite Riski

2.4.1. Bankacılıkta Likidite Kavramı

Likidite, Türk Dil Kurumu tarafından “akışkanlık” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Ekonomi bilimi açısından ise likidite, bir ekonomik birimin bir başka ekonomik birim ile değiştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. Ekonomi için likidite kavramının iki ana

özelliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi akım (flow) diğer ise ekonomik varlığın diğer varlıklar değiştirilme gücü ya da kabiliyetidir (ECB, 2009, s. 10).

Likidite kavramı ile tanımlanan finansal varlıklar, bankanın kaynakları olarak kolay ve hızlı bir şekilde paraya dönüştürülebilen varlıklardır. Bankanın likidite kabiliyeti mümkün olan en az zarar ile varlıkların nakde çevrilebilmesidir (Çolak, 2007, s. 373). Bankalar açısından likidite, bankanın ihtiyaç duyduğu her an için zarara uğramadan kısa vadeli görev ve sorumluluklarını yerine getirme gücünü sağlayan süreç olarak tanımlanmaktadır. Bankaların ana faaliyet konularına uygun olarak likidite karlılıklarını belirleyen finansal varlıklarıdır. Bu finansal varlıkların temel özelliği diğer finansal varlıklar çevrilebilmeleri ve sürdürülebilir bir likidite düzeyinin banka açısından önemidir (Gümüş, 2019, s. 30). Bankacılık sisteminde bir varlığın likit varlık olarak değerlendirilmesi için aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekmektedir (TCMB, 2016, md. 5):

- Değerinin hızlı ve doğru şekilde ölçülebilmesi,
- Alış-satış fiyatı arasındaki farkın düşük, işlem hacmi yüksek, piyasadaki katılımcı sayısının fazla ve çeşitli olması sebebiyle yoğunlaşma düzeyi düşük olan aktif ve derin bir piyasası olması,
- Likidite sıkışıklığı durumunda dahi güvenilir bir likidite kaynağı oluşturması,
- Kullanımını, satışını, transfer edilmesini, tasfiye edilmesini engelleyen yasal, düzenleyici, sözleşmeye dayanan, operasyonel veya bunların dışında herhangi bir kısıtlama bulunmaması,
- Türk lirası cinsinden veya Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından gösterge niteliğinde döviz ve efektif alış satış kuru belirlenerek ilan edilen para birimleri cinsinden olması.

Bankacılık sisteminde likidite, banka müşterilerinin bankaya yatırdıkları fonların beklenmedik ve ani çekilmesini ve piyasada oluşan dalgalanmalar nedeniyle bankanın kısa vadeli kredi ihtiyacı ve yükümlülüklerini karşılayabilme olanağını ifade etmektedir. Bankalar, likidite sorununu aşabilmek için yasal mevzuata uygun olarak belli bir likit finansal varlığa sahip olmak zorundadır (Akkuş, 2008, s. 83).

Bankaların bilançosundaki aktif kalitesinin bozulması ve verdikleri kredilerin geri ödenmemesi durumunda likidite sorunu ile karşılaşabilme olanağı yüksektir. Likidite, bankaya herhangi bir nakit girişi olmadığında müşterilerine karşı taahhütlerini yerine getirmek zorunda olan bankaların sorun yaşamasını önleyen kısa vadeli ve paraya çevrilebilen finansal varlıklardır (Zengin ve Yüksel, 2016, s. 78).

Bankaların sahip olduğu likit varlıkların temel amacı bankanın bilançosunun güçlendirilmesi ve aktif ve pasif dengesindeki kompozisyonun kısa vadeli nakit çıkışlarında sorun olmayacak şekilde düzenlenmesidir. Teorik olarak her bankanın yasal mevzuata uygun olarak likidite varlıkları belirlenmesine karşılık bankaların olağan dışı durumlarda yeterli likiditeye sahip olamadıkları zamanlarda olabilmektedir (Akkaya ve Azimli, 2018, s. 36).

2.4.2. Bankacılıkta Likidite Riski

Likidite riski, Bankaların görev ve sorumluluklarını yerine getirme sürecindeki dengesizliği ifade etmektedir. Buna göre; bankanın müşterilerine karşı yükümlülüklerini yerine getirmek için yeterli kaynağının bulunmaması likidite riski olarak tanımlanmaktadır. Likidite riskinde, müşterilerin mevduatlarını çekmesine karşılık banka aktifleri ile bu mevduat çekilişini karşılayamadığında oluşan durum, risk alacakların borçları karşılamasında yönetimin mali başarısızlık göstermesinden ileri gelmektedir. Banka satın alınmış likiditeye çok bağımlı olduğu zaman likidite riski daima artmıştır (Erol, 2019: 9)

Bir işletme olarak bankaların bilançolarında bulunan aktif ve pasif bölümünde bulunan kalemler, varlık ve borçlarını göstermektedir. Aktif ve pasif denkleminde banka bilançosunun kompozisyonu diğer işletmelerden çok daha önemlidir. Bu kompozisyonda bankanın sahip olduğu likit finansal varlıklar, bankanın öncelikle karlılığına daha sonra da faaliyetine devam etmesinde önemli bir katkı sağlamaktadır. Bir bankanın kar elde etmesine karşılık bilançosunda aktif ve pasif yönetimi yapmaması ise iflasa bile neden olabilecek sorunlara yol açabilmektedir. Dolayısıyla likidite riski, banka bilançolarındaki aktif ve pasif yönetimini nasıl başarı ile uyguladığını ve sağlayamamaları durumunda karşılaşacakları riski ifade etmektedir. Likidite riski bu denklemin bozulması durumunda ortaya çıkabilecek olumsuz durumun tanımlanmasıdır (Zengin ve Yüksel, 2015, s. 78).

Likidite riski farklı bir anlatımla, finansal varlıkların kötü yönetilmesi ve banka yükümlülüklerini karşılayacak aktiflerin kalite düzeyi olarak da tanımlanabilir (Leblebici Teker, 2006, s. 7).

Literatürde likidite riskine yönelik tanımlar incelendiğinde bu sistematik olmayan riskin cam bir topa benzetildiği görülmektedir. Likidite riski banka açısından o kadar önemlidir ki cam topun yere çarpması halinde bir daha eski haline gelmesi ve zıplama imkânı bulunmamaktadır. Bu benzetme ile likidite riski içinde bulunan bankaların faaliyetlerinin durma olasılığından bahsedilmektedir. Oysaki karlılık lastik bir topa benzemekte ve belli dönemlerde karlılık elde edemeyen bankalar mali durumlarının güçlü olması halinde tekrar zıplama ya da tekrar yükselme imkânı bulabilmektedir (Sayım, Er 2009: 15).

Likidite riskinin bir başka tanımın da riskin bankanın yükümlülükleri ve sahip olduğu finansal varlıkları vade yapısının farklı olması, aktiflerinin kalitesiz olması ve fonlama maliyetlerinin artışı ön plana çıkmaktadır. Bankaların alacaklarının uzun vadeli olması durumunda kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirememeleri, borçlanma vadelerinin kısa olmasından kaynaklanmaktadır. Bu süreçte banka, kısa vadeli nakit ihtiyacını karşılayabilmek için yüksek faizle borçlanma yoluna gidecek ya da elindeki hazır değerleri paraya dönüştürerek riski karşılama yolunu seçecektir. Bu bankanın işlemlerinden elde etmeyi umduğu yararın ortadan kalkmasına hatta zararına işlem yapmasına neden olmaktadır. Bankaların bilançosundaki aktif bölümde bulunan bilanço kalemlerini fonlama için kullandığı kaynakların maliyetlerindeki bu artışın ulaşabileceği son nokta iflastır ve likidite açığının kapatılamaması bankanın faaliyetlerinin son bulması ile sonuçlanabilmektedir (Yüksel Mermod ve Ceran, 2014, s. 34).

Görüldüğü gibi likidite riski bankalar açısından hayati bir önem taşımaktadır. Ayrıca her bankanın kendisine özgü olan bu risk diğer risklerden çok daha tehlikeli ve iyi yönetilmesi gereken bir yapıya sahiptir. Günümüze kadar ulusal ve uluslararası bankacılık sektöründe pek çok likidite riski problemi yaşanmış ve likidite riskini iyi yönetemeyen bankalar iflas etmiştir. Banka müşterilerinin mevduatlarını aniden çekme riskine karşı önlemler likidite riskinin yönetilmesi ile karşılanmaktadır. Likidite riskinin bankanın tahsilatlarında öngörülemeyen bir gecikme, ekonomik dalgalanma nedeniyle tasarrufların çekilmesi ve refinansman riski ile de açıklamak mümkündür (Babuşçu, Hazar ve İskender, 2018, s. 210).

Likidite riski açısından borçların ve bankanın üstlendiği yükümlülüklerin zamanında karşılanması bankanın mali yapısına bağlı olduğu için likidite gücü de bankanın birincil öncelik taşıyan bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Kısa vadeli borç ve taahhütlerin karşılanmasında banka bünyesinde bulundurulacak nakit, bir anlamda yatırımdan vazgeçilmesi anlamına da gelmektedir. Bunun yanı sıra bankaların uzun vadeli mevduatlar ile likiditesi ve aktif kalitesi yüksek tahvil ve bono bulundurma zorunluluğu da vardır (Okay, 2002, s. 113-114).

Bankaların mevduat sahiplerinden topladıkları fonlar ile ilgili yükümlülüklerine yerine getirme zorunluluğu fon kullandırdıkları müşterileri için de geçerlidir. Ancak bazı dönemlerde bu dengenin bozulması mümkündür. Özellikle geri dönmeyen kredi ödemeleri ve fonların uzun vadeli kullanılması vadesi geldiğinde bankadan mevduatların ödenmesinde problem oluşturabilmektedir. Kısa vadeli banka taahhütlerinin karşılanması için bu nedenle sürekli olarak finansal varlıkların riski minimuma indirecek şekilde yönetilmesi gerekmektedir (Yüksel vd., 2004, s. 119).

Likidite riskinin bir özelliği de bankanın likiditesi ile karlılık oranı arasındaki ilişkidir. Bankalar karlılıklarını arttırmak amacıyla uzun vadeli yatırım yapması halinde likidite riski de artacaktır. Bankaların esas faaliyet amacı olarak küçük vadeli mevduatları toplayarak fon talep eden müşterilere dağıtması genellikle uzun vadeli ve yüksek montanlı yatırımların plase edilmesini gerektirmektedir. Bankaların karşı karşıya olduğu faiz oranı riskinin de etkisi ile kısa vadeli mevduatların uzun vadeli yatırımlara aktarılması sürekli olarak belli bir düzeyde likidite riskinin yaşanmasına neden olmaktadır. Likidite riskinin başarılı bir şekilde yöneten bankalar, kamuoyunda itibar sahibi ve yatırımcılara verdikleri güven ile etkin bir banka olarak görülmektedir (Gümüş, 2019, s.17).

Banka müşterileri açısından değerlendirildiğinde ise likidite riskini yöneten bankalar iki farklı açıdan güven sağlamaktadır. Fon arz edenler kısa vadeleri tercih ederken, fon talep edenler ise mümkün olduğu kadar uzun vadeli yatırım yapmayı tercih etmektedir. Bu belirsizliğin çözülmesinde bankanın aktif ve pasif yönetiminin etkin bir şekilde yapılması ve banka üst yönetiminin likidite riskine duyarlı olması gerekmektedir. Küreselleşme süreci ile uluslararası ekonomide yaşanan gelişmeler incelendiğinde gelişmekte olan ülke ekonomilerinde likidite riskinin yüksek düzeyde görüldüğü ve uluslararası

yatırımcıların likidite riskini iyi yöneten bankaları seçtiği görülmektedir (Erçel, 2000, s. 68).

Avrupa Merkez Bankası, likidite riskini herhangi bir ekonomik varlığın gerçekleşmesi üzerinden tanımlamıştır. Likidite riski olasılığının artması bankanın tehlikede olduğunu göstermekte ve bu seviye maksimuma çıktığında bankanın sahip olduğu likit varlıkların değerlerinde düşme olmaktadır. Böylece, likidite riski ile bankanın sahip olduğu likit finansal varlıklar arasında negatif bir ilişki bulunduğu söylenebilir (Avrupa Merkez Bankası, 2009, s.15-16).

Likidite riski açısından küresel düzeyde yaşanan 2007-2008 finansal kriz, kırılma dönemini oluşturmaktadır. Bankacılık sektörlerinin türev finansal enstrümanlar aracılığı ile likidite düzeylerinin düşmesi ve aşırı likidite riskinin yaşanması, finansal sistemin çökmesine ve krizin küresel boyutta yaşanmasına neden olmuştur. Bankaların likidite riski yaşamaları küresel ekonomiler üzerinde de yıkıcı bir etkiye sahip olmuş ve dünya ekonomisi olumsuz olarak etkilenmiştir (Işık ve Belke, 2017, s. 114).

2.4.3. Basel III Kriterlerine Göre Likidite Riski

Uluslararası Ödemeler Bankası bünyesi içinde mali istikrarın sağlanması amacıyla kurulan “Bankacılık Düzenleme ve Denetim Uygulaması Komitesi” olarak kurulan Basel

Komitesi, likidite riski dahil olmak üzere bankacılık sektörünü de kapsayan önemli faaliyetlerde bulunmakta ve risk yönetimine ilişkin uygulamalar yapmaktadır (Başar, 2007, s. 5).

Uluslararası finansal sistemde bankaların risk yönetimi üzerine çalışmalar yapan Basel Komitesi, 2007-2008 yılları arasında yaşanan ekonomik krize yönelik olarak likidite riskine yönelik yaptığı uygulamaları revize ederek bankaların aktif kalitelerinin artırılması ve likidite riskine yönelik yeni bir önlem paketi hazırlamıştır (Gürel, Bulgurcu Gürel ve Demir, 20012, s. 17).

Basel III, küresel ekonomik sistemde var olan sorunların çözülmesine ilişkin olarak Basel II’de alınan düzenlemelerdeki eksikliklerin giderilmesi için bankalar açısından yeni

küresel likidite oranları geliştirmiştir. Bu oranlar ile likidite riskine karşı global formatta uyum ve sağlamlık getirmek amaçlanmaktadır (TCMB 2010, s. 59-60).

2.4.3.1. Likidite Karşılama Oranı

Likidite karşılama oranı (Liquidity Coverage Ratio), bir bankanın likit varlıklarının, 30 gün içerisinde gerçekleşecek net nakit çıkışlarına bölünmesi suretiyle hesaplanmaktadır. Likidite karşılama oranının 1'den küçük olması bankanın likit varlıkları ile net nakit çıkışlarını karşılamada güçlük yaşayabileceğini gösterdiğinden 1'den küçük olmaması gerekmektedir. Oranda geçen net nakit çıkışı, bir bankanın 30 gün içerisinde gerçekleştireceği nakit çıkışları ile 30 gün içerisindeki nakit girişleri arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Gürel, Bulgurcu Gürel ve Demir, 20012, s. 22).

Likidite karşılama oranı, bankanın likit varlıklarının, 30 gün içerisinde gerçekleşmesi beklenen net nakit çıkışlarına bölünmesiyle elde edilir. Bu oranın %100 ve üzeri olması hedeflenmektedir ve şu şekilde hesaplanmaktadır (BFIS, 2013, s. 7).

$$\text{Likidite Karşılama Oranı} = \frac{\text{Yüksek Kaliteli Likit Varlıklar Stoku}}{\text{30 Gün İçindeki Net Nakit Çıkışları}} \geq \%100$$

Kaynak: Türküner, E. (2016). *Basel III likidite düzenlemeleri çerçevesinde Türk bankacılık sektörünün likidite riskinin ölçülmesi ve modellenmesi*, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 320, s. 107.

Basel III'e göre bankaların sahip olduğu yüksek kaliteli likit finansal varlıklar 1. Derece ve 2. Derece olmak üzere iki tanımlama ile incelenmektedir. 1. Derece likit varlıklar, Devlet iç borçlanma senetleri ve tahvilleri, Merkez Bankası'ndan alacaklar ve bankaların kasalarında tuttukları nakit rezervlerdir. 2. Derece likit varlıklar ise bankaların sahip olduğu diğer varlıkları tanımlamak için kullanılmıştır. Likit karşılama oranı açısından 1. Derece varlıkların riski azaltmak için daha kaliteli olduğu kabul edilmiş ve 2. Derecedeki likit varlıkların toplam likit stokunun %40'ını geçmemesi kurala bağlanmıştır.

2.4.3.2. Net İstikrarlı Fonlama Oranı

Net istikrarlı fonlama oranı (Net Stable Funding Ratio) ise bankaların orta ve uzun vadeli olarak bilançosundaki pasif tarafın riskini azaltmak için kullanılmaktadır. Buna göre, bu oran, mevcut istikrarlı fonlama tutarının gereksinim duyulan istikrarlı fonlama oranına bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Bu oranın %100 olması zorunludur. 2015 yılında geçiş sürecinin bitmesi ile bankaların Mevcut istikrarlı fonlama bilançosundaki pasif kalemlerinin vade ve kalitelerine göre; birinci ve ikinci kuşak kalemleri ilave ederek hesaplanacaktır. İstikrarlı fonlama oranı ise, aktiflerinde yer alan kalemlerin vadelerine ve kalitelerine göre değişen oranlar dikkate alınarak edilmektedir (Cangürel vd. 2010, s. 7).

$$\text{Net İstikrarlı Fonlama Oran} = \frac{\text{Mevcut İstikrarlı Fonlama Tutarı}}{\text{İhtiyaç Duyulan Fonlama Tutarı}} \geq \%100$$

Kaynak: Karasoy, A. ve Özen Çavuşoğlu, E. Ö. (2020). *bankacılık sektörü likidite ölçümünde yeni dönem: net istikrarlı fonlama oranı*, 20 Şubat 2020, <https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/bankacilik-sektoru-likidite-olcumunde-yeni-donem-net-istikrarli-fonlama-orani>

Net istikrarlı fonlama denkleminin pay kısmında yer alan mevcut istikrarlı fonlama tutarı sermaye, etkin vadesi bir yılın üzerinde olan pasifler ve vadesiz mevduatlar ile vadesine bir yıldan az kalmış perakende mevduatlar ve vadesine bir yıldan az kalmış olan toptan fonların belirli bir oranının toplamıyla belirlenmektedir. Aktiflerin likide dönüşebilme kapasitesi ise rasyonun payda kısmını oluşturmaktadır. Buna göre varlıklar belirli kriterler ve dikkate alınma oranlarına tabii tutularak en likitten en az likide doğru sıralanır ve söz konusu tutar bu şekilde bulunur. Konuyu bir örnek ile pekiştirirsek, Devlet iç borçlanma senetlerinde dikkate alınma oranı %5 iken, bu oran maddi duran varlıklarda %100 olmaktadır.

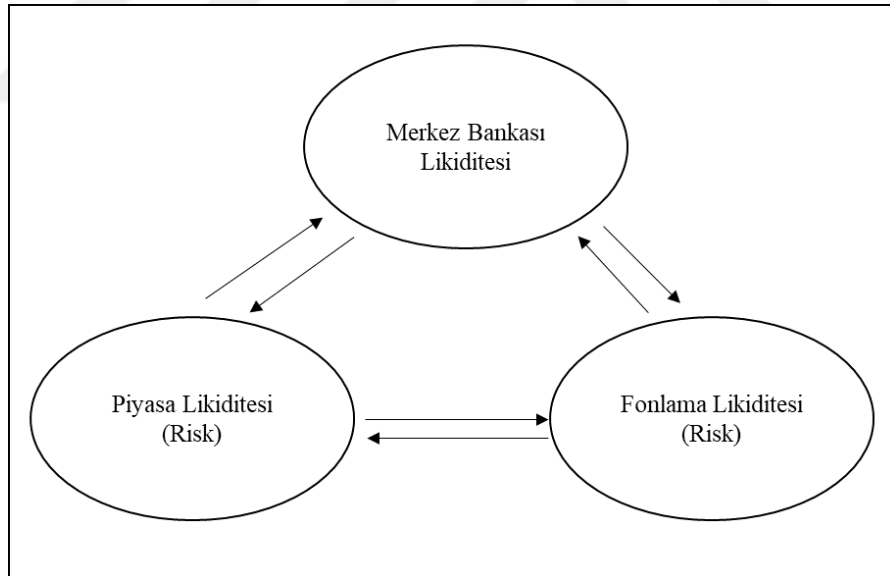
2.4.4. Likidite Riski Türleri

Likidite riskinin merkez bankası likiditesi, piyasa/varlık likiditesi ve fonlama likiditesi olmak üzere birbiri ile bağımlı üç farklı türü bulunmaktadır. Küresel düzeyde yaşanan 2007-2008 krizinden sonra, uluslararası finansal sistemin istikrarını korumak için yapılan düzenlemeler ile yaşanan likidite riski soruna ilişkin önlemler, piyasalarda oluşan likidite

riskinin yanı sıra fonlama maliyetlerindeki artış ve buna bağlı yaşanan likidite riskleri ile merkez bankalarının alması gereken önlemleri ortaya koymuştur (Avrupa Merkez Bankası, 2009 s.5).

Finans piyasalarında yaşanan üç farklı likiditenin birbiri üzerindeki etkisi ve fon akışının düzenlenmesi gerekliliğini göstermektedir. Ulusal düzeyde merkez bankalarının piyasalardaki likidite akışını destekleyecek önlemler alması ve yükümlülükleri belirlemesi ile likidite arz ve talebinin karşılanması gerekmektedir. Finansal sistemdeki istikrarın sağlanması üç farklı likidite riski türünün uyumu ile gerçekleşmektedir. Merkez bankası arz ve talebi nötr tutacak uygulamalarda bulunurken, bankalar hem merkez bankasından hem de bankalar arası para piyasalarından fon talep edebilmekte ve ellerindeki fonları da dağıtabilmektedir. Finansal piyasalardaki bu dengenin sağlanmasında likidite miktarının ayarlanması önem taşımaktadır. Aşağıdaki Şekil 3'te likidite riski türlerinin ilişkisi şema olarak gösterilmektedir.

Şekil 3. Finansal Sistemin Üç Likidite Türü

Kaynak: Türküner, E. (2016). *Basel III likidite düzenlemeleri çerçevesinde Türk bankacılık sektörünün likidite riskinin ölçülmesi ve modellenmesi*, İstanbul, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 320, s. 29.

Şekil 3'e göre likidite riski açısından finansal piyasaların işleyişindeki temel esas kısa vadeli fon akımının sistemin istikrarını sağlayacak şekilde sürdürülmesidir. Merkez bankası likiditesi, piyasa likiditesi ve fonlama ilişkin likiditenin sağlıklı olarak çalışması sistemin likit kalmasını sağlamaktadır. Ancak finansal sistemde yeterli likit varlık

bulunmadığında finansal işlemlere konu olan tarafların zarara uğraması mümkündür. Bu nedenle sistemin sürekli olarak fonlama ihtiyacını karşılayabilecek likiditeye sahip olması gerekmektedir. Finansal sistem içinde aktörlerin likidite riskini karşılayacak bir stok bulundurmamasına karşılık kendi ihtiyaçları kadar likidite talebinde bulunuyor olmasından dolayı piyasalar likit olarak kabul edilmektedir. Bu koşul piyasa şartlarının kusursuz işlediği bir süreci ifade etmekte ancak zaman zaman likiditeye yönelik sorunların yaşanması da kaçınılmaz olabilmektedir.

2.4.4.1. Merkez Bankası Likiditesi

En genel ifadesi ile merkez bankası likiditesi, ulusal bir ekonomide finansal sistemin ihtiyacı olan likiditenin merkez bankasında bulunmasıdır. Merkez bankaları ekonomik istikrarı sağlayabilmek için bankaların ihtiyacı olan likiditeyi karşılamakla yükümlüdür (TCMB, 1970). Merkez bankası likiditesi, finansal piyasaların ihtiyacı olan likiditeyi sağlama olanağı olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda, merkez bankasının parasal tabandan hem finansal sistemin hem de ekonominin ihtiyacı olan likiditeyi karşılama gücü ile ölçülmektedir. Aşağıda merkez bankasının bilanço örneği gösterilmektedir (Gülhan, 2018, s. 8).

Tablo 2. Örnek Merkez Bankası Bilançosu

Aktif	Pasif
Açık Piyasa İşlemleri	Net Diğer Bağımsız Yükümlülükler
Finansal sisteme net likidite karşılığı	Banknotlar+kamu mevduatı-diğer yabancı varlıklar+diğer
	Rezervler
	Gerekli rezerv+ihtiyaç fazlası rezerv

Kaynak: Gülhan, (2018). *Bankacılıkta likidite riski ve likidite düzenlemeleri Türk bankacılık sektörü üzerine uygulamalar*, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. s. 8.

Tablo 4'e göre, merkez bankası bilançosunun aktif ve pasif tarafından yer alan kalemler incelendiğinde pasif tarafta merkez bankasının para politikası dışındaki yükümlülükleri yer almaktadır. Merkez bankası rezervleri incelendiğinde ise kuruluşların takas ve ödeme işlemleri ve piyasa işlemlerine yönelik tutar bulunmaktadır (Avrupa Merkez Bankası, 2009, s.12). Merkez bankaları tarafından ekonomiye sağlanan fonlar ve likidite gücü

piyasalar üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Finansal kuruluşların, merkez bankasından para talebi munzam karşılıklarından kaynaklanmaktadır. Bankaların faaliyet konularına yönelik işlemlerde likidite ihtiyacı olduğunda merkez bankasına başvurmaktadır (Azimova, 2016, s. 18-19).

Merkez bankası likidite fonlamasını ve ulusal ekonomiye yönelik para politikasını kısa vadeli faiz oranları ile ayarlarken, bankaların likidite riskine yönelik faaliyetlerini olarak operasyonel olarak gerçekleştirmektedir (Güler, 2009, s. 5).

2.4.4.2. Fonlamaya İlişkin Likidite Riski

Fonlama likiditesi, bankaların varlıkları ile yükümlülükleri arasındaki dengeyi belirleyen ve bankanın riske girmeden yükümlülüklerini yerine getirebilme ölçüsü olarak kabul edilmektedir. IMF, finansal kuruluşların fonlama riskini borçların zamanında ödenebilme yeteneği olarak tanımlarken, finansal kuruluşların fonlama gücü bir anlamda kısa vadeli kaynağa ulaşabilme gücünü de ortaya koymaktadır. Fonlama likidite riski nakit akışı ile ilgili olup varlık ve borçlara ilişkin dengeyi ve kısa vadeli nakit varlıklar ile nakit çıkışları karşılayabilecek likit yapıyı işaret etmektedir (Azimova, 2016, s. 22-23).

Basel Bankacılık Denetim Komitesi, fonlama likiditesini bankanın yükümlülüklerini banka açısından problem olmayacak şekilde ve verimli olarak zamanında karşılayabilme gücü olarak tanımlamıştır. Bankalar açısından fonlama riskinin minimum düzeyde tutulabilmesi için nakit girişlerinin nakit çıkışlarına eşit veya fazla olması gerekmektedir. Bir başka ifade ile fonlama likiditesi, bankanın finansal işlemlerini zaman ve verimlilik açısından başka bir maliyet ödemek zorunda kalmayacağı duruma işaret etmektedir. Tüm bankacılık işlemleri, bankaların sahip olduğu varlıkların belli oranda likit olması ile sağlanabilir ve piyasa katılımcıları finansal varlıkları ekstra bir maliyete katlanmadan alıp satabilmektedir. Ancak likit olmayan piyasalar ve düzensiz piyasalar açısından fonlama likidite riski problem olabilmekte ve piyasaların derin olmaması nedeniyle finansal varlıklar farklı şekilde fiyatlanabilmektedir (Gümüş, 2019, s. 33).

Fonlama likiditesi riski, bankaların beklenenden fazla bir maliyete katlanmadan ve zaman kaybı yaşamadan piyasa fiyatları üzerinden borçlarını ödeyebilmek ve yükümlülüklerini yerine getirebilme yeteneğidir. Bankaların yaşadıkları ödeme güçlükleri analiz

edildiğinde fonlama likidite riski yüksek olan bankaların önemli krizler yaşadıkları ve bu risk türünün banka açısından kritik bir önem taşıdığı görülmektedir (Altıntaş, 2006, s. 141).

2.4.4.3. Piyasaya İlişkin Likidite Riski

Bankaların faaliyet gösterdikleri piyasalardan kaynaklanan likidite riski pek çok faktöre dayanmaktadır. Bununla birlikte piyasa riski bankalar açısından likiditelerini kontrol altına almak zorunda oldukları sürekli bir risk kaynağıdır (Altıntaş, 2006, s. 241).

BDDK, piyasa riskini bankaların faaliyetlerini sürdürdükleri zaman diliminde istedikleri gibi piyasaya katılamaması ve finansal ürünlerdeki derin olmayan piyasa şartları nedeniyle ortaya çıkan maliyet dezavantajı olarak tanımlamaktadır. Piyasaların sahip oldukları özellikler nedeniyle oluşan engeller ve kısıtlamalar bankalar açısından yükümlülüklerini yerine getirmede uygun fiyatta ve kısa zamanda kapatamaması durumunda ortaya çıkan zarar ihtimalini oluşturabilmektedir (BDDK, 2001, s. 14).

Piyasaya ilişkin risklerin belirlenmesi ve bu risklere uygun olarak önlemlerin alınması belli bir yöntem ve süreç içinde yapılmaktadır. Bu önlemler piyasa likiditesi olan piyasalarda daha kolay alınabilirken sığ olan piyasalarda ise olağandışı maliyetlere neden olabilmektedir. Piyasa likiditesi riski, normal seyri dışında dalgalanma yaşanan piyasalarda finansal sistemin bozulması nedeniyle piyasa fiyatını etkilemeden bir pozisyon satılamaması ya da kapatılamaması, piyasa fiyatı oluşamaması durumu olarak görülmektedir (BDDK, 2016).

2.4.5. Likidite Riskinin Kaynakları

Likidite riskinin pek çok kaynağı bulunmaktadır. Finansal piyasalarda varlıkların alım ve satımları sürecinde oluşan fiyat dengesizlikleri likidite riskinin oluşmasına neden olabilmektedir. Bunun tam tersi bir durum olarak finansal piyasaların likit olması ise herhangi bir beklenmedik durum karşısında işlem maliyetlerinin en az etkilendiği piyasalardır. Buna göre, piyasaların likidite riskleri, hem bankaların faaliyette bulunduğu piyasaların özellikleri hem de piyasada faaliyet gösteren finansal katılımcıların

davranışları ile belirlenmektedir (Akkaya, 2014). Likidite riskinin kaynakları, refinansman riski, tahsilatlarda gecikme, beklenmeyen nakit çıkışlarına ilişkin riskler olarak gösterilebilir.

2.4.5.1. Refinansman Riski

Bankalar faaliyetlerini piyasa koşullarına uygun olarak sürdürürken, likidite risklerine yönelik önlemler almaktadır. Likidite risk yönetimi ile belirlenen bu önlemler genellikle bankanın geçmiş dönemdeki deneyimleri, kısa, orta ve uzun vadeli planlama ve stratejiler ve piyasa şartlarına göre belirlenmektedir. Refinansman riski bankanın beklentileri ölçüsünde gelişmeyen olağandışı piyasa şartlarında bankaya olan borçların ödenmemesi ani nakit çıkışı şeklinde refinansman sorununu ortaya çıkarmaktadır. Refinansman riski, banka açısından kritik bir risk türüdür ve pek çok nedene bağlı olarak gerçekleşebilir.

Kredilerin vadesinde geri dönmemesi, bankaya yeni mevduat yatırılmaması vb. piyasa şartları nedeniyle nakit akışının bozulduğu dönemlerde bankaların kısa vadeli likit varlıklarının azalması ile yükümlülüklerine uzun vadeli varlıklara sahip olmasına neden olmaktadır. Bu durum refinansman tehlikesini ortaya çıkarmakta ve bankanın faaliyetlerinin olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Banka açısından tam tersi durum ise yeniden yatırım (reinvestment) olarak tanımlanmakta ve bankanın yatırım riski yaşamasına neden olmaktadır (Ertürk, 2016, s.64).

2.4.5.2. Tahsilatlarda Gecikme Riski

Bankaların likidite risk kaynaklarından biri de tahsilatlardaki gecikmedir. Ekonomik dalgalanma dönemlerinde bankaların faaliyetlerinden kaynaklanan alacaklarını zamanında tahsil edememesi ve oluşan gecikmeler yükümlülüklerini yerine getirememelerine neden olabilmektedir. Bankaların ana faaliyet konusu olan fon talep edenlere verdikleri kredilerin vadesinde geri dönmemesi önemli bir problem olarak kabul edilmektedir. Bu problemin devam etmesi halinde banka likiditesinin azalması ve krediler için karşılık ayırması gerektiğinden likidite riski oluşabilmektedir (Bolgün ve Akçay, 2009, s. 110).

2.4.5.3. Beklenmeyen Nakit Çıkışlarına İlişkin Riskler

Bankalar açısından likidite riskinin bir diğer kaynağı da finansal piyasalarda oluşan olağanüstü durumlar nedeniyle nakit çıkışlarının hızlanmasıdır. Belirsizliğin olduğu dönemlerde bankalardan mevduat çekme talepleri gerçekleşebilmektedir. Bankaların bu talepleri karşılaması durumunda mali durumu olumsuz etkilenirken, krizin yayılması durumunda bütün bankacılık sistemi de etkilenebilmektedir (Aloğlu, 2005, s. 75).

Bankalar açısından beklenmedik nakit çıkışları nakit akışını olumsuz etkileyeceğinden riskli olarak değerlendirilmektedir. Dengesizliğin tam ve zamanından önlenmesi için yeni nakit girişine sahip olunmadığında ise likidite riski oluşmaktadır (Can, 12003, s. 36).

2.4.6. Likidite Risk Yönetimi

Bankacılık sektörü yüksek risk içeren bir sektör olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle, likidite risk yönetimi bankalar açısından stratejik öneme sahip bir disiplindir. Ekonomik, siyasal ve sosyal çevrede yaşanan belirsizliklerin fazla olması piyasalarda değişkenliği arttırmıştır. Bunun yanı sıra küreselleşme süreci de uluslararası düzeyde risklerin artmasına neden olan bir başka faktör olarak gösterilebilir. Bankacılık sektöründe risk yönetiminin temel amacı kurumun varlığını sürdürmesi ve hedeflenen karlılık düzeyinin yakalanmasıdır. Küreselleşme süreci ile krizlerin yayılma-bulaşma özelliğinin artması bu nedenlerden dolayı risklerin bankacılık sektörü üzerindeki önemini de arttırmaktadır (Ayaydın ve Karaaslan, 2014, s. 240).

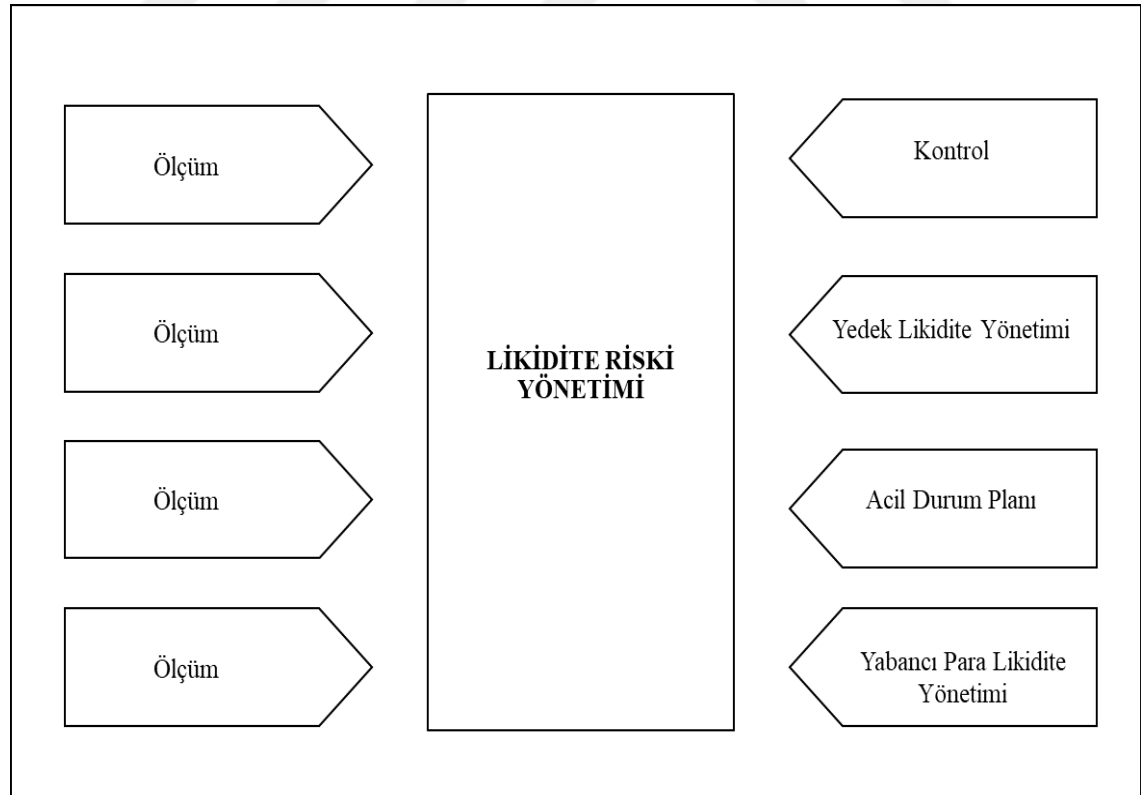
Bankacılık sektöründe karlılığın bir diğer fonksiyonu da risk içeren işlemler yapılmasıdır. Bankaların risk yönetim süreçlerinin temel prensibi, risklerin doğru bir analiz yöntemi ile belirlenmesi ve geleceğe yönelik politikaların saptanmasıdır. Bankaların likidite seviyesini belirlemede risk tercihleri ve riski etkileyen faktörler önemlidir. Ancak banka yöneticileri karlılık ile likidite arasındaki değiş tokuşu belirlemek zorundadır. Bu yapılırken doğal olarak likit aktiflerin getirisinin vadesi görece daha uzun olan aktiflere göre düşük olduğu göz önüne alınmalıdır (Selcen, 2019, s. 15).

Bankaların likidite risk yönetimi, likit varlıkların banka karını maksimize edecek şekilde düzenleme ve maliyetleri dengeleme açısından yapılan faaliyetlerin bütünüdür. Bir bankanın büyümesi ile mevduat kapasitesinin artması ve fon kullandırması arasındaki

denge önceden tahmin edildiğinde likidite riski azalmaktadır. Bu durumun tam tersi olarak mevduatların artmadığı bir dönemde bankalar kredi risklerini azaltabilmek için kredi vadelerini düşürmek, limitler uygulamak ve kredi çeşitlendirmesi yaparak riski tabana yaymak zorundadır. Bu işlemler, likidite riskinin azaltılmasına yönelik risk yönetimi ile belirlenmektedir (Çelik ve Akarım 2012, s. 2).

Likidite risk yönetimi bu anlamda, yeterli likidite ile likit olmama maliyetini dengeleme çabalarını kapsamaktadır. Bankaların yükümlülüklerini yerine getirebilmek için likit fon bulundurmak zorunda olması vade uyumsuzluklarını ortaya çıkarmaktadır. Bu uyumsuzluktan kaynaklanan likidite riskine karşı da optimal likit varlıklar tutulması ve risk yönetim süreci ile yönetilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte gelecekteki belirsizliklerin tahmin edilmesi yeni riskler veya mevcut risk düzeyindeki artışlara karşı bankaların etkinliğini sürdürebilmesi için gerekli ortamı sağlamaktadır (Akkaya ve Azimli, 2018, s. 36). Aşağıda likidite riski yönetimi sürecinin bileşenlerine ilişkin bilgiler verilmektedir (Akan, 2008, s. 71).

Şekil 4. Likidite Riski Yönetimi

Kaynak: Akan, N. B. (2008). Likidite riski ölçümü, *Bankacılar Dergisi*, 66, s.71.

Şekil 4'e göre likidite risk yönetimi ölçme ve değerlendirme çalışmaları ile elde edilen verilerin bankanın likidite riskinin minimuma indirecek şekilde yönetilmesidir. Likidite risk yönetim sürecinin ayrılmaz bir parçası olan risk kontrol sisteminin sağlıklı bir şekilde işlemesi, bankada likidite riskini tanımlamak ve değerlendirmek için yeterli yöntemlerin bulunmasına ve likidite riskine ilişkin tüm verilerin zamanında alınmasını sağlayan bir bilgi sisteminin varlığına bağlıdır. Bu sürece ek olarak banka üst düzey yönetiminin likidite risk yönetimine ilişkin politika ve stratejileri belirlemesi gerekmektedir. Risk yönetim süreci planlama ile oluşturulan faaliyetlerin uygulanması, bağımsız birimler tarafından denetlenmesi ile sürdürülür. Likidite risk yönetim süreci bütünsel bir çalışma süreci olarak denetleme ile elde edilen verileri anlık olarak banka yönetimine sunar ve yeni önlemlerin alınması için veri kaynağı oluşturmaktadır (Akan, 2008, s. 73).

2.4.7. Likidite Riskine Yönelik Önlemler

Bankaların likidite riskinin belirlenmesi öncelikle bankanın risk politikasına uygun olarak risk tolerans düzeyi ile uyumlu olmalıdır. Bankanın kullandıracağı fon çeşitlerinin belirlenmesi, piyasa risklerine yönelik koruyucu pozisyon alınması likidite riskine yönelik önlemlerin başında gelmektedir. Bu süreç bankanın bütün risk yönetim sisteminin en önemli ögesidir (Onat, 2019, s. 63).

Bankaların likidite risk yönetimi aktif ve pasif yönetim olarak iki ayrı düzeyde kategorize edilebilir. Bu risk yönetim önlemleri bankanın sahip olduğu likit varlıklar ile kısa vadeli borçları arasındaki dengeyi sağlamaya yönelik birbirini ile etkileşim içindeki önlemlerdir. Likit yönetimine ait önlemler ise bankanın kısa vadeli likidite ihtiyacının karşılanmasına yönelik önlemlerdir (Selcen, 2019, s. 7).

2.4.7.1. Aktif Yönetime İlişkin Önlemler

Likidite riskine yönelik aktif yönetim önlemleri, bankanın sahip olduğu borçlarından, faaliyet alanı olarak belirlenen operasyonlarından ve piyasaları ilgilendiren bütün gelişmeler ile düzenleyici kurumlardan gelen değişiklikler ile ilgili risklerin bilinmesi ve bu riskler göz önüne alınarak buna göre aktif dağılımı yapılması gerekir. Bu yapılırken de amaçlanan faiz, menkul kıymet, hizmet ve iştirak getirisini sağlaması önemlidir (Selcen, 2019, s. 9).

Likidite riskine yönelik aktif yönetim önlemleri arasında merkez bankası reeskont yapılması ve avans verilmesidir. Bankaların kısa vadeli nakit dengesi bozulduğunda dengenin sağlanması için merkez bankası kredi imkânı sunabilmektedir. Bunun yanında bankalar arası piyasalarda kısa vadeli kaynak bulunması amacıyla kullanılmaktadır. Likidite riskinin düzenlenmesi için merkez bankası teminatı ile bankalar arası para işlemleri yapılabilmektedir. Bir başka yöntem ise bankaların kendi aralarında birbirlerine limit imkânı sağlamasıdır. Bu işlem bankaların kendi aralarında belirledikleri limitler dahilinde gerçekleşmekte ve bu ifade ikincil para piyasası şeklinde tanımlanmaktadır. Sigorta kuruluşları da bu amaca yönelik hizmet vermektedir (Gürsoy, 2019, s. 62).

Bankaların aktifleri ile likidite risk yönetimi yapılması, banka üst yönetimi tarafından seçilen büyüme stratejilerinin uygulanması ile uyumludur. Bankaların kredi hacmi ve aktif yönetiminde alacağı risklerin bilinmesi ve geleceğe yönelik projeksiyon ile düzenlenmesi kaçınılmaz şekilde likidite risk kontrolünün sağlanmasını gerektirmektedir. Banka üst yönetimi, geleceğe ilişkin planları oluştururken bankanın likidite yapısını analiz etmelidir (Türküner, 2016, s. 17-18).

2.4.7.2. Pasif Yönetime İlişkin Önlemler

Bankaların likidite riskine yönelik pasif risk yönetimi, bankanın sahip olduğu aktiflerin vade türü ve yapısının belirlenmesine ve yapılan işlemlerin hangi para birimi üzerinden yapıldığının belirlenmesi gerekmektedir. Bankaların borçlanma maliyetlerinin en aza düşürülmesi ve likit rezervlerin kalitesinin artırılması için mali tablolarındaki aktif ve pasif kalemlerinin dengesine yönelik önlemler açısından iyi bir strateji belirlenmesi gerekmektedir (Selcen, 2019, s. 9).

Pasif yönetime ilişkin önlemler arasında likidite riskinin tabana yayılması, farklı sektörlere fon kullandırılması ve belli büyük müşteriler ile yapılacak kredi ilişkilerinin iyi değerlendirilmesi zorunludur. Özellikle, kısa vadeli küçük limitli çok sayıda kullandırılan fonların pasif önlemler açısından önemi büyüktür. Ayrıca bankanın finansal duran varlıklara daha az yatırım yapması da önem arz etmektedir (Babuşcu, 2005, s. 59).

Bankalar açısından likidite önlemlerinin başında bankanın likidite oranlarını iyi belirlemesi, aktif ve pasif bilanço kalemleri arasındaki dengenin oluşturulması, önceden belirlenmiş likidite oranlarına uygun bir şekilde fon kullanılması gelmektedir.

Likidite risk yönetimi açısından pasif yaklaşım mali tabloların kaynaklar kısmı olan pasif tarafından önlemlerden oluştuğu için bu yaklaşımda bilanço kredi portföyü ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Likidite riski açısından dış finansman tercih edildiğinde kullanılan finansal ürünlerin farklılaşmasına gidilmesi oldukça önemlidir. Bu yönde alınan önlemlerin başında pek çok farklı finansal enstrüman tek bir piyasaya bağlı kalmadan kullanılmalı ve fon maliyeti politikası oluşturulmalıdır (Türküner, 2016, s. 16).

2.4.8. Likidite Risk Ölçümüne Yönelik Yaklaşımlar

Günümüzde likidite risk ölçümüne yönelik pek çok farklı yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar likidite farkı analizi, likidite rasyo analizi, stok yaklaşımı, akış yaklaşımı, likidite yaklaşımı olarak gösterilebilir.

2.4.8.1. Likidite Farkı Analizi

Likidite farkı analizi en genel olarak bankanın sahip olduğu likit pozisyonun belli kategorilere değerlendirilmesidir. Burada amaç, bankanın mali tablosundaki varlıklarının ve borçlarının kalem kalem vadelerine göre ayrı olarak belirlenmesi ve vadesi gelen borçların ödenmesine ilişkin yükümlülüğün buna uygun olarak belirlenmesidir. Yaklaşımına göre bu farkın hesaplanması sonucunda fark pozitif ise bankanın likit varlığa ihtiyacı olmadığı, negatif ise likit varlıklara ihtiyacı olduğu sonucuna varılmaktadır. Fark analizleri, bankaların kabul edilebilecek likit varlıkların sınırlarını belirlemek kullanılmaktadır.

2.4.8.2. Likidite Rasyo Analizi

Bu yaklaşıma göre, likidite riskinin belirlenmesi oran analizi ile yapılmaktadır. Likidite oranı vadesi bir yıldan az olan kısa vadeli borçların ödeme gücünü göstermekte ve mali tablolardaki varlık ve borç kalemlerinin birbiri ile ilişkili olanlarının birbiri ile

oranlanması sonucunda belirlenmektedir. Bankacılık sisteminde likidite oranının yüksek olması riskin düşük olduğunu göstermektedir. Bankalar, kısa vadeli alacaklarını ve varlıklarını likit varlığa dönüştürmekte zorluk yaşamadıklarında likiditeleri yüksektir. Likidite rasyo analizlerinde hazır değerler, menkul kıymetler, ticari alacaklar, stoklar, diğer dönen varlıklar gibi dönen varlıklar daha likit olmaları nedeniyle daha kısa sürede el değiştirdiğinden önemlidir. Ancak, mali duran varlıklar, maddi duran varlıklar, maddi olmayan duran varlıklar gibi duran varlık kalemleriyse sabit menkul olup likit yapıya sahip değildirler (Gürsoy, 2019, s. 63).

2.4.8.3. Stok Yaklaşımı

Stok yaklaşımında, bankanın likit varlıklarını oluşturan stokların değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bankaların, likit varlıkların yapısı ve kalitesi ihtiyaç duyulduğunda kullanılabilir bir yapıda olduğunda risk düşük olacaktır. Bu anlamda likit stoku yaklaşımında varlıkların kalitesi likide dönüştürülebilme hızı ile ölçülür ve sınıflandırılır. Mali tablo analizlerinde stok yaklaşımına uygun olarak pek çok farklı oran kullanılmaktadır. Bu oranlar, hazır değerler, menkul kıymetler, yabancı kaynaklar, vadesiz mevduat, rezervler ve karşılıklar ile toplam aktif ve kısa vadeli yabancı kaynaklar arasındaki ilişkiler ile hesaplanabilmektedir.

2.4.8.4. Akış Yaklaşımı

Likidite riskinin belirlenmesine yönelik yaklaşımlardan olan akış yaklaşımı, geçmiş dönem verilerin analiz edilerek belirlenmesine dayanmaktadır. Buna göre, banka, geçmiş nakit giriş ve çıkışlarını belirli bir ölçü üzerinden değerlendirmekte ve bu değerlendirmeye olağanüstü nakit çıkışlarının da denkleştirilmesi beklenmektedir. Akış yönteminde bankanın geçmiş dönem nakit giriş ve çıkışları raporlama yöntemi ile belirlenir ve hangi dönemlerde nakit ihtiyacının fazla olduğu hangi dönemlerde sorun yaşanabileceği belirlenerek analiz edilir. Yapılan analizler ile elde edilen sonuçlara göre likit varlıkların oranı belirlenmektedir. Akış yaklaşımı bir diğer ifade ile bütçelemeye de benzetilmektedir. Ancak, akış yaklaşımında finansal piyasaların istikrarlı olması beklenebilir olağandışı para hareketlerinin olduğu dönemlerde geçmiş dönem verileri ile hareket edilmesi problemlere neden olabilmektedir.

2.4.8.5. Likidite Yaklaşımı

Likidite yaklaşımında bankaların sahip olması gereken likit varlıklar, belli dönemler açısından nakit akışına uygun olarak belirlenmektedir. Bu yöntemde esas amaç, likit rezerv miktarının belirlenmesi ve bankasının sahip olduğu borç ve yükümlülüklerini en iyi şekilde karşılayacak likit oranın belirlenmesidir. Likidite yaklaşımında geleceğe yönelik yapılan planlamalar ile belirlenmiş dönemde gerekli likit rezervler hazır bulundurulmaktadır.

2.4.9. Türkiye’de Bankacılıkta Risk Yönetimine İlişkin Düzenlemeler

Türkiye’de bankacılık sistemine ilişkin risklerin düzenlenmesine yönelik 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun bankalara yönelik likidite düzenlemeler ve 2005 yılında çıkarılan 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’dur. Bu kanuna göre özellikle merkez bankasının uyguladığı para politikalarına uygun olarak likidite riskine yönelik zorunlu karşılıklar belirlenmiştir.

2006 yılında çıkarılan “Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” ile bankaların likidite yeterliliğine yönelik oranlar belirlenmiş ve vade dilimleri açıklanmıştır (BDDK, 2006).

2014 yılında çıkarılan Bankaların “Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik” ile bankaların asgari düzeyde tutabilecekleri likidite oranları ve yükümlülüklerini karşılamaya yönelik usul ve esaslar belirlenmiştir. Yönetmelik ile bankaların hem yabancı para birimi hem de Türk lirası üzerinden likidite karşılama oranları belirlenirken, haftalık ve aylık basit aritmetik ortalama, konsolide ve konsolide olmayan toplam likidite karşılama oranlarının yüzde yüz ile yüzde seksen arasında olması karara bağlanmıştır (BDDK, 2014).

2016 yılında yayınlanan “Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber” ile bankacılık sisteminde likidite riskini doğuran işlemlerin özellikleri, bankaların likidite riskini yönetmeye ilişkin organizasyon yapısı, politika ve işlemleri, risk yönetimi süreci ve olağanüstü durumlara karşılık planlama ve süreklilik çalışmaları belirlenmiştir. BDDK tarafından yayınlanan ilkelere göre, bankaların likidite yönetim sürecinin bütünsel bir

yaklaşım ile Basel düzenlemelerine paralel olarak yönetilmesi amaçlanmaktadır (BDDK, 2016).

2016 yılında yayınlanan “Yoğunlaşma Riski Yönetimine İlişkin Rehber” ile bankacılık sisteminde likidite yönetimi ile ilişkili olarak yoğunlaşma risklerinin türleri, yapısı ve özellikleri ortaya konmaktadır. Rehberin bir diğer özelliği ise tavsiye niteliğinde bankaların yükümlülükleri ve riskleri arasındaki dengenin sağlanmasına yönelik olarak risk analizlerinin ve ölçümlerinin sistematik olarak nasıl yapılacağı, bilimsel düzeyde analizlerin nasıl yorumlanacağı ve acil fonlama planlarının nasıl devreye geçirileceğine yönelik önlemleri açıklamasıdır (BDDK, 2016b).

2016 yılında yayınlanan “Bankaların Sermaye ve Likidite Planlamasında Kullanacakları Stres Testlerine İlişkin Rehber” ile bankacılık sisteminde iç sermaye yeterliliği ve stres testi programlarına ilişkin önerilerde bulunulmuştur. BDDK tarafından yayınlanan yedi kısımdan oluşan rehberde göre, stres testlerinin önemi, stres testlerinin bilimsel modeller ile yapılabilmesine olanak sağlayan yöntemler, banka risklerinin bütünsel değerlendirilmesi, stres testlerinin analizi ve mali tablolar üzerindeki etkisinin açıklanması, sermaye ve likidite dengesi, stres testlerinde kullanılan kavramların açıklamaları bulunmaktadır (BDDK, 2016c).

3. KATILIM BANKACILIĞINDA LİKİDE RİSKİNİN SERMAYE PİYASASI ARAÇLARI İLE YÖNETİMİ

Sermaye yeterliliği oranı likidite dengesinin izlenmesi ve değerlendirilmesini sağlamaktadır. Sermaye yeterliliği oranı net likidite açığı veya fazlasının yükümlülöklere oranı üzerinden hesaplanmaktadır. Bu oran katılım bankalarının likidite riskliliğinin izlenmesinde kullanılmaktadır. Katılım bankalarının bünyelerinde likit aktif tutması bir maliyet unsuru oluşturmaktadır. Bu yüzden katılım bankalarının karlılıkları başta olmak üzere finansal gelişmişlikleri de olumsuz etkilenmektedir. Katılım bankaları likidite risklerini yönetmede türev işlemler gibi sermaye piyasası araçlarına veya nihai kredi merci işlemleri yerine emtia murabahası, kira sertifikası ihraçları, fıkhi açıdan uygun açık piyasa işlemleri gibi alternatif finansal araçlar kullanmaktadır. Bunların yanında katılım bankaları likidite yönetiminde bankalar arası işlemler veya borsa platformu üzerinden gerçekleştirilen finansal faaliyetleri gerçekleştirmektedirler. Regresyon analizi ile gerçekleştirilen çalışmalarda likidite riski ile sermaye yeterlilik oranı arasında ekonomik ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Akhtar vd., 2011; Muharam ve Kurnia, 2012; Ramzan ve Zafer, 2014). Ghemini ve Omri (2015) ise 2016-2013 yılları arasında 11 katılım bankası arasında yaptıkları panel veri analizinde sermaye yeterlilik oranı ile likidite riski arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuştur. Işıl ve Özkan (2015) dört katılım bankasının likidite riskini ilişkisiz regresyon yöntemiyle incelemiştir. Veri olarak katılım bankalarının 2006-2014 yılları arasında üçer aylık finansal verilerini kullanarak katılım bankalarının kredi genişlemesindeki artışların likidite riski düzeyini arttırdığını ortaya koymuştur.

Vodova (2011) ihraç edilen menkul değer veya bankaların fon kaynakları ile likiditesi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Likidite yeterliliğinin ölçülmesinde temel gösterge olan sermaye yeterlilik oranı aynı zamanda bankaların finansal bakımdan sağlamlığını da göstermektedir. Bu orandaki düşüş bankaların riskliliğini arttırmakta, aynı zamanda sermaye yetersizliğinden dolayı finansal bakımdan zor durumda kalmasına da neden olmaktadır. Sermaye yeterlilik oranı özkaynakların risk ağırlıklı varlıklara bölünmesi ile edilmektedir. Basel II'ye göre bu oranın en azından yüzde 8'nin altına düşmemesi istenir. Ülkemizde BDDK tarafından bu oranın asgari %12 seviyelerinde olması talep edilmektedir. Sermaye yeterlilik rasyosu yüksek olan katılım bankalarının

risk ağırlıklı varlıklarının daha düşük olduğu sonucuna varılabilir. Katılım bankalarının finansal yapılarına bakıldığında karlılıklarının yüksek, likit aktiflerinin fazla olmasına rağmen borçluluk oranlarının da yüksek olduğu, bunun yanında mevduatın krediye dönüş oranı ve kredi takip oranlarının düşük olduğu görülmektedir (Yurttadur ve Demirbaş, 2017). Bu çalışmanın amacı katılım bankalarını sermaye yeterlilik oranlarını ve ihraç ettikleri menkul değerleri kullanarak likidite risklerini sıralamaktır. Bunun için oran analizi kullanılmıştır. Katılım bankalarının yıllık olarak ihraç ettikleri menkul değerlerinin likidite riskleri üzerindeki etkisi analiz edilmeye çalışılmıştır. Veriler Türkiye Katılım Bankaları Birliği'nin veri tabanından elde edilmiştir.

3.1. Oran Analizi (Rasyo Analizi)

Oran analizi, bilanço ve gelir tablolarının kendi kalemleri ya da karşılıklı kalemleri arasındaki ilişkileri belirlemede kullanılan dinamik bir analiz yöntemidir. Bu anlamda oran analizi; işletmelerin içinde bulundukları finansal durumu analiz edebilmek ve finansal performanslarını değerlemek için sıklıkla kullanılan finansal analiz yöntemidir. (Koçak, 2018, s. 69)

Bankalarının değerlendirilmesinde kullanılan en önemli rasyolardan birisi sermaye yeterlilik oranıdır. Sermaye yeterlilik oranı bankaların öz sermayelerinin risk ağırlıklı varlıklara oranı olarak hesaplanır. Merkez Bankası ve BBDK tarafından belirlenen bu oran bankaları iflas riskini minimize etmelerini sağlamaktadır.

Sermaye yeterliliği açısından banka sermayesinin gördüğü en önemli işlev, üstlenilen risklerden kaynaklanabilecek muhtemel veya çok yüksek miktarda beklenmeyen kararların karşılanmasıdır. Aşağıdaki bölümde Türkiye Bankalar Birliği (TBB) tarafından 2013 yılında yayınlanmış olan sermaye yeterliliği şerhinde sermaye yeterlilik rasyosunun genel işleyişi anlatılmaktadır.

Sermaye, aynı zamanda borçları ödeme gücü ve likidite yeterliliği açısından da önemli olabilmektedir. Bankaların kredibilitesi sermaye gücü ile doğru orantılıdır. Sermayesi güçlü bankalar, kredi derecelendirme kuruluşlarından (KDK) yüksek derecelendirme notu alabilmekte, ulusal ve uluslararası piyasalardan daha ucuza borçlanabilmektedirler. Sadece bir banka için değil, bir ülkedeki tüm bankacılık sektörünün yeterli sermaye ile

faaliyet göstermesinin sağlanması, sistemik riski azaltabilmektedir. (TBB, 2013, Sermaye Yeterlilik Şerhi, s. 6)

$$\text{Varlıklar} = \text{Yükümlülükler} + \text{Muhasebesel Özkaynak}$$

$$[\text{Kredi Riskine Esas Tutar} + \text{Piyasa Riskine Esas Tutar} + \text{Operasyonel Riske Esas Tutar}] \leq 12,55 * \text{Yasal Özkaynak}$$

Son olarak kredi riski ve kredi rakamları arasındaki ilişkiye değinmekte fayda görülmektedir. Örneğin, bankaca 100 TL tutarında muhasebesel özkaynak bulunduğu ve 100 TL tutarında teminatsız bir kredi kullandırıldığında (başka hiçbir finansal varlık ve yükümlülüğün bulunmadığı varsayımı altında) bunun bilanço denkliğine yansımaları aşağıdaki şekilde olacaktır. (TBB, 2013, Sermaye Yeterlilik Şerhi, s. 6)

$$100 \text{ TL} = 100 \text{ TL}$$

Yukarıdaki bilanço denkliğinin anlattığı husus 100 TL’lik varlığın 100 TL’lik muhasebesel özkaynakla fonlandığıdır. 100 TL kendi başına krediyi ifade eder ancak kredi riskine esas tutarı ifade etmez. Bu kredinin, %50 risk ağırlığına tabi olduğu ve piyasa ve operasyonel riske esas tutar bulunmadığı varsayımı altında, risk denkliğine yansımaları ise aşağıdaki şekilde olacaktır. (TBB, 2013, Sermaye Yeterlilik Şerhi, s. 6)

$$100 \text{ TL} * \%50 + 0 \text{ TL} + 0 \text{ TL} \leq 12,5 * 100 \text{ TL}$$

Yukarıdaki risk denkliğinin ifade ettiği husus, 100 TL’lik nakit kredi kullandırımı sonucunda maruz kalınan kredi riski için minimum $100 \text{ TL} * \%50 * \%86 = 4 \text{ TL}$ ’lik yasal özkaynak bulundurulması gerektiğidir. Dolayısıyla krediyle ilgili olarak; bilançoda yer alan tutar 100 TL iken, kredi riski açısından aynı tutardaki kredi nedeniyle bulundurulması gereken özkaynak tutarı 4 TL olacaktır. Diğer bir ifadeyle kullandırılan bu kredi nedeniyle oluşabilecek zarar ihtimaline binaen 4 TL’lik asgari bir yasal özkaynak

bulundurulması gerekecektir. (TBB, 2013, Sermaye Yeterlilik Şerhi, s. 6)

Açıklamadan da anlaşılacağı üzere bankalar SYR hesabı yaparken, kredi tutarını değil, risk ağırlıklı varlık tutarını değerlendirmeye alırlar. Örneğin %100 ipotek ile korunan

bir ticari kredinin hesaplanmasında kredinin %50'si dikkate alınmaktadır. Aynı şekilde sermaye hesabı yapılırken sadece ana sermaye dikkate alınmamakta olup, örneğin bir yıldan uzun vadeli yabancı kaynaklar, uzun vadeli yurt dışı sendikasyon kredileri de özkaynak olarak değerlendirilmektedir.

Aynı anlamı taşımakla birlikte SYR'nin aşağıdaki şekilde kullanımı da yaygındır.

$$\text{Sermaye Yeterlilik Oranı} = \frac{\text{Özsermaye}}{\text{Kredi Riski} + \text{Piyasa Riskler} + \text{Operasyonel Riskler}} \geq \%8$$

Bu çalışmada Oran Analizi yöntemiyle çalışmaya konu katılım bankalarının çalışılan dönem içerisindeki sukuk ihraç miktarları ve Sermaye Yeterlilik Rasyoları arasında bir ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan çalışmada öncelikli olarak halen faaliyetlerini devam ettirmekte olan beş katılım bankası içerisinde Emlak Katılım Bankası'nın faaliyetlerine görece olarak yeni başlamış olması dikkate alınarak değerlendirme dışında bırakılmıştır.

Ayrıca Vakıf Katılım Bankası 2016 yılında faaliyetlerine başlamış olmakla birlikte, 2016 yılında herhangi bir sukuk ihracı yapmamış olmakla birlikte 2017-2020 yılları arasındaki sukuk ihraçları ve artan pazar payı dikkate alınarak değerlendirmeye alınmıştır.

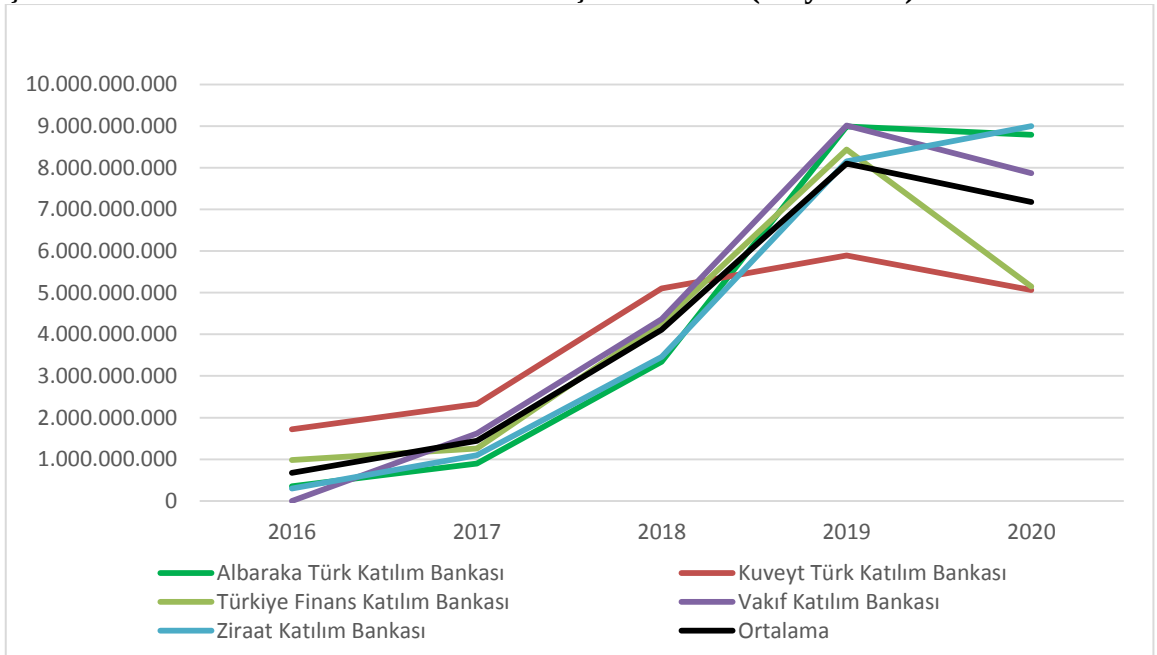
Çalışma modelimizde öncelikli olarak katılım bankalarının yıllık ihraç verileri listelenmiştir. Her bankanın yıllık toplam sukuk ihracı içindeki payı tespit edilmiştir. Aşağıda Tablo 5'te değerlendirmeye konu beş bankanın TKBB internet sitesinden temin edilen, 2016-2020 yılları arasındaki sukuk ihraçları görülmektedir.

Tablo 3. Katılım Bankalarının Sukuk İhraç Miktarları (milyon TL)

Dönem	Albaraka Türk	Kuveyt Türk	Türkiye Finans	Vakıf Katılım	Ziraat Katılım	Ortalama
2016	350	1.724	985	0	300	672
2017	900	2.330	1.258	1.620	1.100	1.442
2018	3.338	5.100	4.278	4.367	3.454	4.108
2019	8.990	5.891	8.440	9.013	8.150	8.097
2020	8.787	5.063	5.150	7.870	9.000	7.174
Toplam	22.365	20.108	20.111	22.870	22.004	21.492

Katılım Bankalarının sukuk ihraç miktarına baktığımızda son üç yılda artış devam ettiği ve son beş yılda toplam 20-22 milyon TL aralığında ihraç işlemi yaptıkları görülmektedir. 2017 yılında 7.2 milyon TL olan toplam sukuk miktarı 2020 yılında 35.8 milyon TL'ye yükselmiştir. Bu büyüme miktarı esasen katılım bankalarının likidite riskinin yönetimi için katılım hesaplarına ilave olarak sermaye piyasası ihtiyaçlarına duyduğu ihtiyacı ortaya koymaktadır. Bankalar katılım hesapları ile temin edemedikleri fonları daha fazla maliyet ödeyerek sukuk ihraçlarıyla temin etmeye yönelmişlerdir. Sukuk ihraç maliyetleri görece olarak finansman maliyetlerinin düşük olmasından dolayı katılım hesaplarına göre daha yüksektir.

Şekil 5. Katılım Bankalarının Sukuk İhraç Miktarları (milyon TL)

Şekil 5’te de görüleceği üzere özellikle 2019 ve 2020 yıllarında sukuk miktarında belirli bir artış söz konusudur. Bununla birlikte sektör ortalamasının da bankalarla paralel olarak yükseldiği izlenmektedir. Likidite erişimin ciddi sorun olduğu bu yıllarda bankaların özellikle sermaye piyasası ürünlerine odaklandığını tespit etmekteyiz. Ayrıca katılım bankalarının yoğun olarak uygulamadıkları türev ürünleri satmakta kabiliyet sahibi olduklarını bahse konu artıştan anlayabilmekteyiz.

Grafikte sektör ortalamasının altında kalan iki banka 5 milyon TL civarında sukuk ihraç ederken ortalamanın üstünde işlem yapan iki bankanın da yaklaşık 9 milyon TL civarında ihraç işlemi yaptıklarını görmekteyiz.

Çalışmaya konu beş katılım bankasının Sermaye Yeterlilik Rasyosuna (SYR) baktığımızda Vakıf Katılım Bankası’nın 2016 yılındaki rasyosunun sektör ortalamalarının dışında olmasının sebebi bankanın yeni faaliyetlerine başlamış olması ve yeterince kredi kullandırmamış olmasıdır. Söz konusu banka daha sonraki yıllarda faaliyetlerini sürdürerek aktif büyüklüğünü güçlendirmiş ve sermaye yeterlilik rasyosunu diğer bankalara yakın bir seviyeye düşürmüştür.

Tablo 4. Katılım Bankalarının Sermaye Yeterlilik Rasyoları (%)

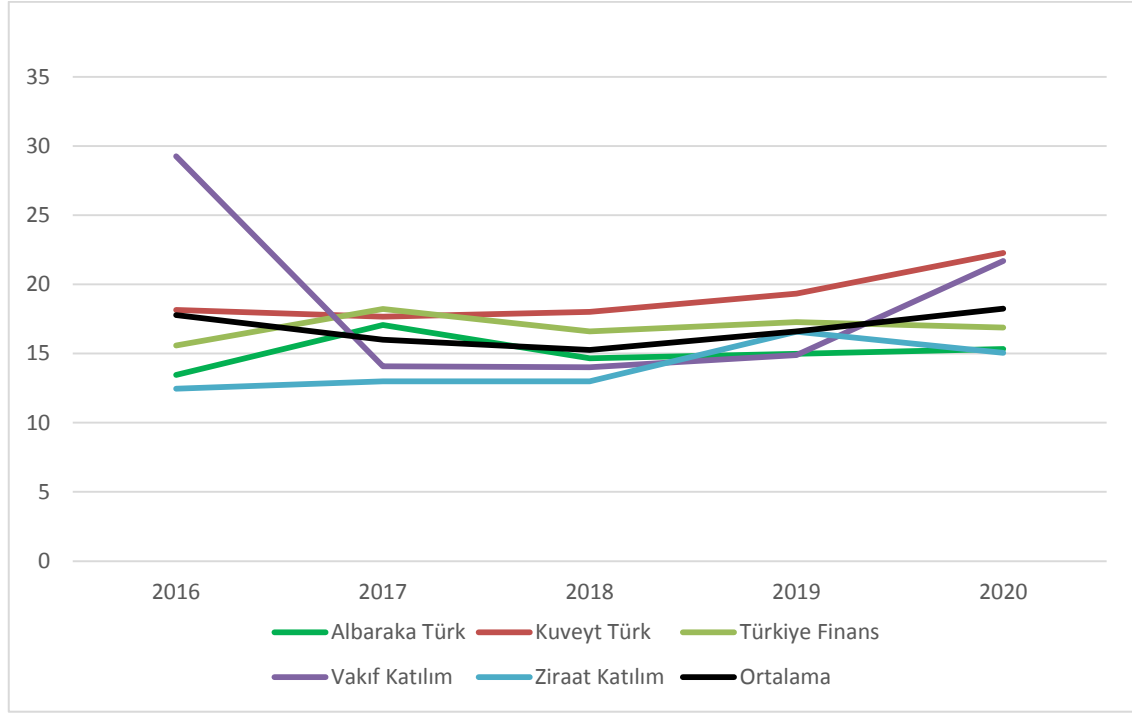
Dönem	Albaraka Türk	Kuveyt Türk	Türkiye Finans	Vakıf Katılım	Ziraat Katılım	Ortalama
2016	13,46	18,16	15,58	29,25	12,46	17,78
2017	17,06	17,66	18,22	14,09	13	16,01
2018	14,66	18	16,61	14	13	15,25
2019	14,97	19,32	17,26	14,88	16,58	16,60
2020	15,32	22,26	16,87	21,68	15,04	18,23

Tablo 6’yı değerlendirdiğimizde katılım bankalarının 2016-2020 yılları arasında ortalama olarak %15-18 aralığında sermaye yeterliliğine sahip oldukları görülmektedir. TKBB internet sitesinden alınan rapora göre en güncel SYR verileri 2020 Temmuz ayına ait olduğundan değerlendirmelerde 2020 yılı olarak söz konusu veriler kullanılmıştır.

İncelenen dönemlerde katılım bankalarının sermaye yeterlilik oranlarının Basel 2’de ifade edilen %8 ve BDDK uygulaması olan %12’nin üzerinde olduğu, katılım

bankalarının sermayenin etkin kullanımı konusunda tedbirli oldukları görülmektedir. Yine bankalarımızın incelenen dönemde %13-%22 arasında (Bir bankamızın kuruluş yılı verisi hariç) sermaye yeterlilik rasyosuna sahip oldukları görülmektedir.

Şekil 5. Katılım Bankalarının Sermaye Yeterlilik Oranı (%)

Şekil 6’da sermaye yeterlilik rasyosu ortalamasının altında kalan üç banka olduğu ve iki bankanın sermaye yeterlilik rasyosu açısından pozitif ayrıştığı görülmektedir. 2020 yılında sermaye yeterlilik oranı yüksek olan bankaların %22, ortalamanın altında olan iki bankanın rasyosu ise % 15’in üzerindedir. 2017 ve sonrasında katılım bankalarının sektör ortalaması ile paralel rasyolara sahip oldukları görülmektedir.

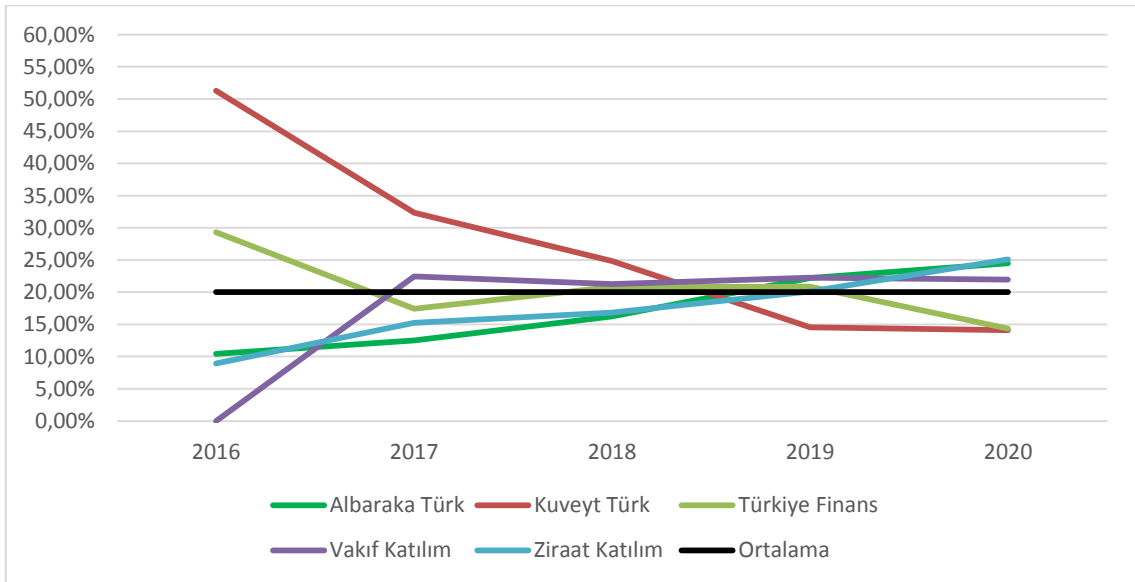
Çalışmamızın temel amacı SYR ile sukuk ihraçları arasında bir bağ tespit etmektir. Bu yüzden sermaye yeterlilik oranlarının sukuk pazarları içerisindeki paylarına oranından faydalanılarak anlamlı bir veriye ulaşılmaya çalışılmıştır. Tablo 7’de bankaların aynı dönemde sukuk pazarındaki paylarına yer verilmiştir.

Tablo 5. Katılım Bankalarının Sukuk Pazar Payları (%)

Dönem	Albaraka Türk	Kuveyt Türk	Türkiye Finans	Vakıf Katılım	Ziraat Katılım	Ortalama
2016	10,42%	51,32%	29,33%	0,00%	8,93%	20,00%
2017	12,49%	32,33%	17,45%	22,48%	15,26%	20,00%
2018	16,26%	24,83%	20,83%	21,26%	16,82%	20,00%
2019	22,21%	14,55%	20,85%	22,26%	20,13%	20,00%
2020	24,50%	14,11%	14,36%	21,94%	25,09%	20,00%

Tablo 7’yi incelediğimizde sukuk pazarında derinliğin arttığı, ihrac miktarlarının yükseldiği son üç yılda %14-%25 arasında değiştiği görülmektedir. Vakıf Katılım son 3 yıldır pazar payını koruyarak, pazar ortalamasına yakın olarak %22 civarında sukuk ihracında yer almıştır. Albaraka Türk ve Ziraat Katılım ihraçlarda en yüksek payı alırken Kuveyt Türk ve Türkiye Finansın en düşük paya sahip olduğu görülmektedir. Kuveyt Türk son 3 yılda pazar payını azaltırken, Albaraka Türk ve Ziraat Katılım sukuk ihracına daha fazla yönelmiştir.

Şekil 7. Katılım Bankalarının Sukuk Pazar Payları (%)

Şekil 7’den de anlaşılacağı üzere 2017 sonrası sektör belli bir paralellik içerisinde hareket etmiştir. Üç bankanın sukuk pazar payı artarak ortalamanın üstüne çıkmış ve iki bankada ise ortalamanın altında kalmıştır.

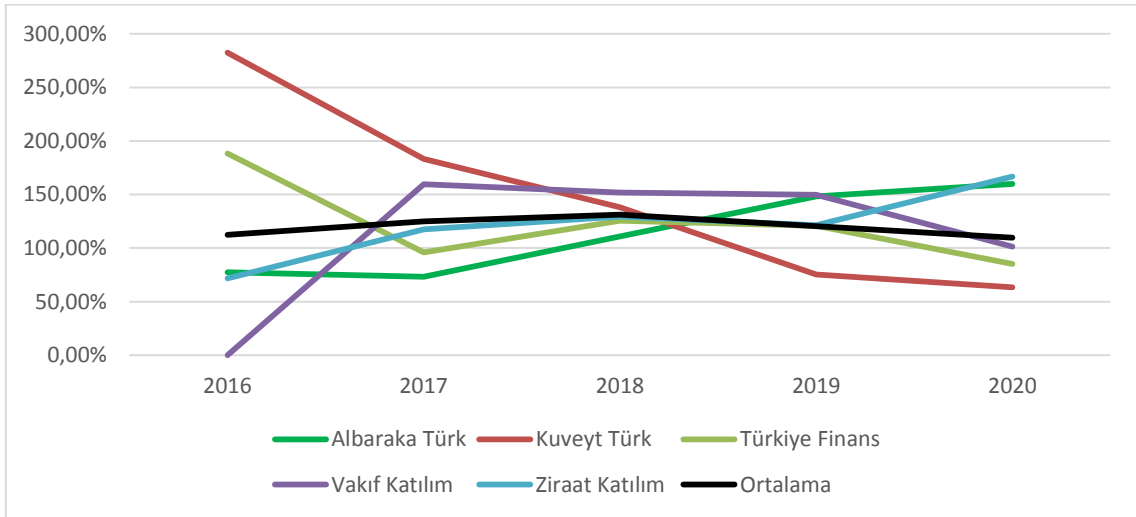
Bankaların sermaye yeterlilik oranları ile sukuk ihraçları arasında ilişki kurmak için oran analizinden faydalanarak aşağıda yer alan Tablo 8’deki verilere ulaşılmıştır.

Tablo 6. Sukuk Pazar Payları Sermaye Yeterlilik Rasyosu İlişkisi (%)

Dönem	Albaraka Türk	Kuveyt Türk	Türkiye Finans	Vakıf Katılım	Ziraat Katılım	Ortalama
2016	77,41%	282,60%	188,25%	0,00%	71,67%	112,47%
2017	73,21%	183,07%	95,77%	159,55%	117,38%	124,95%
2018	110,91%	137,94%	125,41%	151,86%	129,38%	131,11%
2019	148,36%	75,31%	120,80%	149,60%	121,41%	120,47%
2020	159,92%	63,39%	85,12%	101,20%	166,82%	109,69%

Sukuk pazar paylarını sermaye yeterlilik oranına böldüğümüzde sonucu en yüksek olan bankaların, sukuk ihracını en çok yapan bankalar olduğu görülmektedir. Oranın en yüksek olduğu Ziraat Katılım ve Albaraka Türk en yüksek oranda sukuk ihraç eden bankalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum özellikle 2019 ve 2020 yıllarında daha net tespit edilebilmektedir. Bu durum sukuk ihracını en çok yapan banka olan Albaraka Türk ile en az kullanan Kuveyt Türk arasındaki değerlendirmede daha açık olarak görülmektedir.

Şekil 8. Sukuk Pazar Payları Sermaye Yeterlilik Rasyosu İlişkisi (%)

Şekil 8’i incelediğimizde Şekil 6 ile ciddi benzerlik taşıdığı görülecektir. Sermaye Yeterlilik Rasyosu düşük olan bankaların daha fazla sukuk ihraç ettikleri görülmektedir. Sermaye Yeterlilik Rasyosu nispeten daha yüksek olan bankaların daha likit olduklarından sukuk ihracına daha az yöneldikleri düşünülmektedir.

SONUÇ

Likide riskinin yönetiminde katılım bankalarının kaynak yapısının oluşumu ön plana çıkmaktadır. Katılım bankaları sukuk ihraç ettiklerinde ellerindeki likit oranı artacağı için likidite riski azalmaktadır. Sermaye yeterlilik oranı düştükçe katılım bankalarının likidite riskinin yükselmesi beklenmektedir. Likidite riski ortaya çıktığında katılım bankalarının ya öz sermayelerini arttırmaları ya da daha fazla sukuk ihraç ederek kendilerine fon yaratmaları beklenmektedir. Yıllar itibariyle katılım bankalarının ihraç miktarı yükselmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan likidite riskini azaltmak isteyen katılım bankalarının ihraç ettikleri sukuk miktarlarını 2 ila 2,5 katına çıkarttıkları görülmektedir. Katılım bankaları açısından bakıldığında sermaye yeterlilik oranı düştükçe, likidite riskinin arttığı ve bankaların bu likiditeye ulaşmak için daha maliyetli olan sukuk ürününe yöneldiği olduğu görülmektedir. Likidite ihtiyacını karşılamak için mevcut klasik katılım hesapları ile toplanan kaynakların yetmediği ve sektörün fon ihtiyacını karşılamak için sermaye piyasası ürünlere yöneldiği görülmektedir. Mevcut durumda küçük bir payı olmakla birlikte önümüzdeki yıllarda piyasada derinlik oluştukça Vekalet ve Vaad gibi ürünlerin de sukuk ile birlikte etkin olarak kullanılacağı düşünülmektedir. Sermaye ihtiyacını karşılamak, uzun vadeli sermaye niteliğinde krediler almak için mutlaka katılım bankalarını fonlayacak, uluslararası bir merkez bankasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Böyle bir kaynağın oluşması ile sektör uzun vadeli yatırım kredilerine ulaşma imkanı bularak daha büyük bir Pazar payına ulaşabilecektir. Yaygınlaştıkça daha fazla rağbet görmesini beklediğimiz sermaye piyasası ürünlerinin gelecekte fon toplama kaynakları açısından oldukça önemli bir paya sahip olacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Akan, N. B. (2008). Likidite riski ölçümü, *Bankacılar Dergisi*, 66, 66-81.

Akdemir, T. ve Yeşilyurt, Ş. (2018). Tanzimat sonrası Osmanlı'da bütçe açıkları sorunu ve mali konsolidasyon uygulamaları, *Maliye Dergisi*, 174 (Ocak-Haziran), 240-269.

Akhtar, M. F., Khizer, A. ve Shama, S. (2011). Liquidity risk management: A comparative study between conventional and Islamic banks of Pakistan, *Interdisciplinary Journal of Research in Business*, 1(1), 35-44.

Akın, C. (1986). *Faizsiz bankacılık ve kalkınma*, İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Akkaya, M. ve Azimli, T. (2018). Türk bankacılık sektöründe likidite riski yönetimi, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 55(38), 35-57.

Akkuş, B. (2008). *Finans yönetimi* (1. Baskı). İstanbul: Kumsaati Yayınları.

Aksoy, E. E. ve Tanrıöven, C. (2011). Sistemik riskin belirleyicileri: İMKB'de sektörel karşılaştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (Temmuz), 119-138.

Aktepe, İ. E. (2010). *İslam hukuku çerçevesinde finansman ve bankacılık*, İstanbul: Bilge Yayınları.

Aloğlu, Z. T. (2005). *Bankacılık sektörünün karşılaştığı riskler ve bankacılık krizler üzerindeki etkileri*, Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Yeterlilik Tezi.

Alp, A., Bilir, H., (2016). Decomposition of total risk into systematic and unsystematic portions: a case study from Turkish banking sector, *International Research Journal of Marketing and Economics*, 3(2), 62-69.

Altıntaş, A. (2012). *Kredi kayıplarının makroekonomik değişkenlere dayalı olarak tahmini ve stres testleri - Türk bankacılık sektörü için ekonometrik bir yaklaşım*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.

Altıntaş, M. A. (2006). *Bankacılıkta risk yönetimi ve sermaye yeterliliği*, İstanbul: Turhan Kitabevi Yayınları.

Apak, S. ve Tay, A. (2012). Osmanlı Devleti'nin 19. Yüzyıldaki Finansal Sisteminde Osmanlı Bankası'nın Yeri ve Faaliyetleri, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (3), 63-103.

Arslan, H. (2008). *Ekonomik Kalkınmada Dinsel Tutum ve Davranışların Çift Yönlü Rolü*, , Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Aslan, N. (2009). *Bankacılıkta faiz riski ve yönetimi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Atlı, Y. ve Demir, Ö. (2015). Bankacılık sektörü ve Elazığ'da bankacılığın gelişimi, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi*, II(1), 112-123.

Atlı, Y., Yücel, A. ve Tanyıldızı, İ. (2018). Türk bankacılık sektörünün gelişimi ve Tunceli ilinde bankacılık sektörü, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 87-106.

Ayaydın, H. ve Karaaslan, İ. (2014). Likidite riski yönetimi: Türk bankacılık sektörü üzerine bir araştırma, *Gümüşhane Üniversitesi Dergisi*, 11, 238-256.

Azimova, T. (2016). *Likidite riski yönetimi ve Azerbaycan bankacılık sektörü üzerine bir uygulama*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Babuşçu, Ş. (1997). *Bankacılıkta risk derecelendirmesi (rating) ve türk bankacılık sektörüne uygulanması*, Ankara: SPK Yayınları

Babuşçu Ş. ve HAZAR A. (2016). *Genel bankacılık bilgileri*, İstanbul: Bankacılık Akademisi Yayınları.

Babuşçu, H. ve Hazar A., (2017). *Finansal yönetim*, Ed. Gündoğdu, A., Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Babuşçu, Ş., Hazar, A., İskender, A., (2018). *Banka risk yönetimi*. Ankara: Bankacılık Akademisi Yayınları.

Bağirov, M. (2003). *Banklar ve bank emeliyyatları*, Bakı, Nurlan.

Bakara Suresi, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/bakara-suresi-2/ayet-1/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>

Basel Committee on Banking Supervision (2008). *Principles for sound liquidity risk management and supervision*, Switzerland: Bank for International Settlements Press and Communications.

Başar, M. (2007). *Basel II düzenlemeleri ve KOBİ'ler*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları

Bayramoğlu, M. F. (2013). *Yüksek volatilité dönemlerinde gri sistem teorisi destekli markowitz portföy optimizasyonu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi

BDDK (2001). *Bankaların iç denetim ve risk yönetim sistemleri hakkında yönetmelik*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120628-17.htm>

BDDK (2006). *Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik*, 01 Kasım 2006 tarih ve 26333 sayılı Resmi Gazete.

BDDK (2014). *Bankaların likidite karşılama oranı hesaplamasına ilişkin yönetmelik*, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=19498&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

BDDK (2016). *Likidite riski yönetimine ilişkin rehber*, Resmi Gazete. 6827; 31 Mart 2016, http://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0096.pdf

BDDK (2016a). *Likidite riskinin yönetimine ilişkin rehber*, <https://www.bddk.org.tr/Mevzuat-Kategori/Yonetmelikler/12>

BDDK (2016b). *Yoğunlaşma riski yönetimine ilişkin rehber*, <https://www.bddk.org.tr/Mevzuat-Kategori/Yonetmelikler/12>

BDDK (2016c). *Bankaların sermaye ve likidite planlamasında kullanacakları stres testlerine ilişkin rehber*, <https://www.bddk.org.tr/Mevzuat-Kategori/Yonetmelikler/12>

BDDK, (2014) *Likidite karşılama oranı hesaplamasına ilişkin yönetmelik*, <https://www.bddk.org.tr/Mevzuat-Kategori/Yonetmelikler/12>

BDDK, *Bankaların iç sistemleri hakkında yönetmelik* (01 Kasım 2006). *Resmî Gazete*, 26333

Burcu, D. Y. (2011). Finansal piyasa likiditesi, ölçümü ve analizi, *Central Bank Review*, 11 (January), 11-28.

Can, E. (2003). *Operasyonel risk yönetimi*, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.

Canbaz, F. (2019). *İslâmi finans aracı olarak karz-ı hasen ve katılım bankaları için bir model önerisi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Canbaz, M. (2016). *Katılım bankacılığı*, İstanbul: Beta Yayınları.

Cangürel, O., Güngör, S., Sevinç, V. U., Kaycı, İ., ve Atalay, S. (2010). BDDK, Sorularla Basel III, Risk Yönetim Dairesi, https://www.bddk.org.tr/WebSitesi/turkce/Base/8742sorularla_basel_iii_29_11_2010_.pdf,

Çabuk, A. (2019). *Bankaların Risklerinin Ölçümü ve Analizi*, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Çelenk, H. ve Ökdemir, Y. (2010). Bankalarda operasyonel risk denetimi ve türkiye’de faaliyet gösteren bankalar üzerine bir araştırma, *Maliye ve Finans Yazıları*, 87, 77-111.

Çelik, F. (2001). Türk bankacılığında risk yönetimi yönetmeliği dönemi ve piyasa riski ölçüm metodları, *İktisat Dergisi*, Eylül, 52- 69.

Çelik, S. ve Akarım, Y. D. (2012). Likidite riski yönetimi: panel veri analizi ile İMKB bankacılık sektörü üzerine ampirik bir uygulama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 1-17.

Çetin, A. (2018). Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.

Çolak, Ö. F. (2005); *Finansal piyasalar ve para politikası*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çolak, Ö. F. (2007). *Finansal piyasalar ve para politikası*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Dalgıç, C. (2011). *Risk bileşenleri analizi: İMKB'de bir uygulama*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal bilimler enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Demir, Z. (2018). *Küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin (kobi) finansal problemlerinin çözümünde girişim sermayesi fonlarının önemi ve rolü: katılım bankacılığına yeni bir model önerisi*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Doğanay, M. (2016). Döviz kuru riski yönetimine sektörel bir yaklaşım, *International Journal of Culturel and Social Studies* (IntJCSS), 2, 149-164.

Doğanay, M. (2016). Döviz kuru riski yönetimine sektörel bir yaklaşım. *Dergipark*, 2 (1), 149-164

Döndüren, H. (2008). Osmanlı tarihinde bazı faizsiz kredi uygulamaları ve modern Türkiye’de faizsiz bankacılık tecrübesi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 1-24.

Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu’nun iktisadi şartları hakkında bir tetkik*, Ankara: İş Bankası Yayınları.

Emhan, B. (2009). Risk yönetim süreci ve risk yönetmekte kullanılan teknikler, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 209-220.

Er, G. (2007). *Risk yönetimi ve piyasa riski üzerine bir uygulama*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Erçel, G. (2000). *Konuşmalar - 1999, Türk bankacılık sistemi*, Ankara: TCMB Yayınları.

Erdem, E. (2008). *Para banka ve finansal sistem*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Erol, F. (2019). *Bankaların iflas riski üzerinde etkili olan faktörlerin önem derecelerinin belirlenmesi: türk bankacılık sektörünün iflas risklilikleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz*, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,

Ersoy, A. vd. (2019). *Yaşayan ve gelişen katılım bankacılığı*, İstanbul: TTKB Yayınları.

Ertürk, H., (2016). Bankacılık sektörünün karşılaştığı riskler ve risk yönetimi. *Denetim*, (4), 62-70.

Eski Ahit, *Yasanın tekrarı*, <https://kutsal-kitap.net/bible/tr/index.php?id=184&mc=1&sc=161>

Eskici, M. (2007). *Türkiye’de katılım bankacılığı uygulaması ve katılım bankaları’nın müşteri özellikleri*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

European Central Bank (2009). *Liquidity (risk) concepts definitions and interactions*. ECB working paper series No 1008. Erişim Tarihi: 13.10.2017 <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1008.pdf?e87aba3a52137adea91048bf54801968>

Evren B. Akçay B. (2009). *Risk yönetimi*, İstanbul: Scala Yayıncılık.

Eyceyurt Batır T. (2016). *Türkiye’de katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların kârlılık belirleyicileri ve etkinlik yönünden karşılaştırılmalar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Eyceyurt Batır, T. (2016). *Türkiye’de katılım bankaları ve konvansiyonel bankaların kârlılık belirleyicileri ve etkinlik yönünden karşılaştırılmaları*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Fıkırkoca, M. (2003). *Bütünsel risk yönetimi*, Ankara: Pozitif Matbaacılık.

Ghemini, A. ve Omri, M. A. B. (2015) Liquidity risk management: A comparative study between Islamic and conventional banks, *Journal of Business Management and Economics*, (3), 25-30

Gözler, K. (2009). İngiltere’de parlamento neden ve nasıl ortaya çıktı: malî hukukun anayasa hukukundan eskiliği üzerine bir deneme, Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan, Ankara, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları*, I, 365-374.

Güler, H. (2009). *Likidite yönetimi çerçevesinde dolaşımdaki para hacminin modellenmesi ve likidite ihtiyacı*, Ankara, TC. Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.

Gülhan, O. (2018). *Bankacılıkta likidite riski ve likidite düzenlemeleri Türk bankacılık sektörü üzerine uygulamalar*, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Gümüş, M. (2019). *Bankacılık sektöründe likidite riski: seçilmiş türk bankaları üzerine bir uygulama*, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Günel, M. (2001). *Türk bankacılık sektörünün sorunları ve geleceği*, Ankara: Ankara Ticaret Odası Yayınları.

Gündoğdu, A. (2015). Türk bankacılık sisteminde banka karar vericilerinin risklere bakışı, Eskişehir, V. *Anadolu International Conference in Economics*, 10(2), 1-11.

Güran, T. (1998). *19. yüzyıl Osmanlı tarımı üzerine araştırmalar*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Gürel, E., Bulgurcu Gürel, E. B. ve Demir, N. (2012). Basel III kriterleri, *BSAD Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, 1(3-4), 16-28.

Gürkan Yay, G. (1998). Atatürk döneminde para politikası, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 11(31), 289-320 .

Gürsoy, İ., (2019). *Likidite riskinin panel kantil modeller ile incelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Hatunoğlu, Z. (1995). *Genel olarak İslam bankaları ve Türkiye’de özel finans kurumları ile klasik bankaların farklılıklarının belirlenmesi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Hazar, A. ve Babuşcu, Ş. (2017). *Bankacılığa giriş: temel bankacılık bilgileri*. Ankara: Bankacılık Akademisi Yayınları.

Haziroğlu, T. (2018). Katılım bankaları ve yatırım vekaleti hesapları, <http://islamiktisadi.net/index.php/2018/11/30/katilim-bankalari-ve-yatirim-vekaleti-hesaplari/>

Ildız, E. (2013). *Eski çağda bankacılık ve bankerlik*, İstanbul: G.M. Matbaacılık.

Işık, Ö. ve Belke, M. (2017). Likidite riskinin belirleyicileri: Borsa İstanbul'a kote mevduat bankalarından kanıtlar, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 113-126

Işıl, G. ve Özkan, N. (2015). İslami Bankalarda likidite riski yönetimi: Türkiye'de katılım bankacılığı üzerine ampirik bir uygulama, *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(2), 23-37

Işın, F. B. (2006). Teknoloji araçlarının bankacılık sektöründe uygulanabilirliği ve Türkiye'deki bu doğrultudaki bankacılık uygulamalarının değerlendirilmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20(2), 107-120.

İpek, N. (2011). *Selanik ve İstanbul'da seçkin Yahudi bankerler (1850–1908)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Kalaycı, İ. (2013). Katılım bankacılığı: mali kesimde nasıl bir seçenek?, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 51-74.

Karaca, S. S. ve Uğur, A. (2008). Türkiye'deki bankacılık sektöründe risk ve karlılık analizi, *Muhasebe ve Bilim Dünyası Dergisi*, 10(3), 123-135.

Karacan, A. İ. (2002). *Bankacılık ve kriz*, İstanbul: Tütünbank Yayınları.

Karagözlü, Ü. (2016). Managing risks in commercial banks. *Journal of Applied Management and Investments*, 5(4), 250-263.

Karahan, H. ve Ersoy, H. (2016). Faizsiz finansın temel prensipleri ile Türkiye'de reel kesimde kullanılması, *Maliye Finans Yazıları*, (105), 93-114

Karasoy, A. ve Özen Çavuşoğlu, E. Ö. (2020). *Bankacılık sektörü likidite ölçümünde yeni dönem: net istikrarlı fonlama oranı*, 20 Şubat 2020,

<https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/t/blog/tr/main+menu/analizler/bankacilik-sektoru-likidite-olcumunde-yeni-donem-net-istikrarli-fonlama-orani>

Karatepe, Y. (2004). *Banka yeniden yapılandırma programı ve ekonomik sonuçları*, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Uzmanlık Tezi.

Kasımoğlu, M. ve Küçükçolak, A. (2018). Yatırım ve proje finansmanında kira sertifikaları Türkiye tecrübesi ve vaka çalışması, *İstanbul İktisat Dergisi*, 68(1), 1-44

Katınc, F. (2016). *Türkiye’de katılım bankalarının tercih edilmesinde dinin rolü: van örneği*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Kaya, A. (2013). *Mali sürdürülebilirlik: teori ve Türkiye uygulaması*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayını.

Kaya, R. (2013). *Türk bankacılık sisteminde katılım bankalarının tercih nedenleri ve bir araştırma*, Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü Bankacılık Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi.

Kayahan, C., Görkaş, İ. ve Önk, H. (2016). Osmanlı dönemi para vakıflarıyla günümüz katılım bankalarının karşılaştırılması, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık 2016, 70-90.

Kazgan, H. (1997). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk bankacılık tarihi*, İstanbul: Creative Yayıncılık ve Tanıtım.

Kepenek, Y. (1998). Cumhuriyet ekonomisi-bir kavramlaştırma denemesi, Ankara, *Türkiye Cumhuriyeti’nin 75 Yılına Toplu Bakış Uluslararası Kongresi*, 10-12 Aralık 1998.

Kılıç, O. (2007) xvi – xvii. yüzyıllarda Van Gölü çevresinde Ermeni varlığı ve Türk – Ermeni ilişkileri, hoşgörü toplumunda Ermeniler ııı, *Erciyes Üniversitesi I. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu*, 20-22 Nisan 2006, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını

Korkmaz, T. ve Ceylan, A. (1998). *Borsada uygulamalı portföy yönetimi*, Bursa: Ekin Kitabevi.

Koçak, M. (2018). Türkiye'de ticari bankaların finansal performansının oran analizi yöntemiyle karşılaştırmalı olarak incelenmesi: Seçilmiş kamu, özel ve yabancı sermayeli bankaların 2011-2016 dönemi performans analizine yönelik bir uygulama, Ankara: Türk Hava Kurumu Üniversitesi

Korkmaz, T., Aydın, N. ve Sayılğan, G. (2013). *Portföy yönetimi*, Ed. Başar, M., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Leblebici Teker, D. (2006). *Bankalarda operasyonel risk yönetimi ‘örnek banka uygulamalı’*, İstanbul: Literatür Yayınları.

Mandacı, P. Evrim (2003). Türk bankacılık sektörünün taşıdığı riskler ve finansal krizi aşmada kullanılan risk ölçüm teknikleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 67-84.

Mazıbaş, M. (2005). *Operasyonel riske basel yaklaşımı: üç yapısal blok çerçevesinde bir değerlendirme*, BDDK Araştırma Raporları, 2005/1.

Mehmet, C. (2010). *Para ve sermaye piyasaları kurumlar araçlar analiz*, Ankara: Detay Yayıncılık.

Mermoud, A. Yüksel ve Ceran, M. (2014). Basel III doğrultusunda bankacılık riskleri ve sermaye yeterliliği; türk bankacılık sektörü üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 2(4), 29-38.

Mishkin, F. (1986). *The economics of money, Banking and Financial Markets*, New York: Little and Brown.

Muharam, H. ve Kurnia, H. P. (2012). Liquidity risk on banking industry: comparative study between ıslamic bank and conventional bank in indonesia, *Al-Iqtishad*, V(2), 207-218

Murat, A. (2014). *Beklenti ve güven anketlerinin finansal piyasalara etkisi: BİST 100 üzerine bir uygulama*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

O’Hanlon, J. ve Rocha, M. (1993). *Electronic banking for retail customers*, London: Banking Technology.

Okay, E. (2002). Türk bankacılık sektöründe risk ve kriz. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 2, 95-122.

Onat, C. (2019). *Katılım bankacılığında likidite riski ve yönetimi*, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Ekonomik Modelleme ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.

Orhangazi, Ö. (2008). Financialisation and capital accumulation in the nonfinancial corporate sector, a theoretical and empirical investigation on the US economy: 1973-2003, *Cambridge Journal of Economics*, 32(3), 863–886,

Özçelik, O. (2006). *Bankacılıkta risk analizi, yönetimi ve riskten korunma*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Özdemir, F. R. (2019). *Katılım bankacılığı sisteminde kullanılan araçlar: Katılım bankalarının ve mevduat bankalarının borçlanma kapasitelerinin karşılaştırılması*, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Özdemir, M. (2015). Yardım kredisi'ne (karz-ı hasen) peşin ödemeli “mesbah noktası” kullanarak yeni bir bakış, *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 199-218.

Özdemir, M. ve Aslan, H. (2017). *Türkiye’de islami finansın dönüşümünün ekonomi politiği*, Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Özer, T. (2016) *Bankacılığa giriş*, Ed. .Yıldırım, İ. ve Koncagül, Ö. 21 Şubat 2020, http://www.tulayozer.com/wpcontent/uploads/yayinlar/kitap_bolumu/Bankac%C4%B1l%C4%B1%C4%9Fa-Giri%C5%9F-Bankalar%C4%B1n-MaruzKald%C4%B1%C4%9F%C4%B1-Riskler-ve-Basel-S%C3%BCreci.pdf

Özsoy, M. Ş. ve Sayar, Y. (2018). *Kobiler için adım adım katılım bankacılığı*, İstanbul: TKBB Yayınları.

Öztürk, M. K. ve Yumuşak, İ. G. (2020). Fon toplama yöntemi olarak yatırım vekâleti ve türkiye uygulaması. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(1), 1-23

Parasız, İ. (2007). *Modern bankacılık teori ve uygulama*, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Pehlivan, P. (2016). Türkiye’de katılım bankacılığı ve bankacılık sektöründeki önemi, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(31), 296-324.

Pıçak, M. (2012). Faiz olgusunun iktisadi düşünce tarihindeki gelişimi, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 61-92.

Ramzan, M. ve Zafar, M. I. (2014). Liquidity risk management in Islamic Banks: A study of Islamic Banks of Pakistan, *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, (5), 199-215

Sayım, F. ve Er, S. (2009). Risk kavramı ve bankacılıkta risk, *Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Bilimsel Yayın Organı Çatı Dergisi*, 4(22), 7-17.

Seçil, M. (2016). *Türkiye’de mikro kredi uygulamaları ve katılım bankacılığında bir ürün önerisi*, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Selcen, Ö. (2019). *Finans sistemindeki likidite riski yönetiminde merkezi takas kurumu’nun işlevi ve önemi: takasbank örneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Shirouyehzad, H., Rafiee, F. M. ve Berjis, N. (2017). Performance evaluation and prioritization of organizations based on knowledge management and safety management approaches using DEA, *Journal of Modelling in Management*, 12(1), 77-95

Sırım, V. (2019). İslam iktisadında yatırımların finansmanında karz-ı hasen uygulaması, *İğdır Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi Ek Sayı*, Aralık, 125-164.

Sümer, G. ve Onan, F. (2015). Dünyada faizsiz bankacılığın doğuşu, Türkiye’deki katılım bankacılığının gelişme süreci ve konvansiyonel bankacılıktan farkları, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 297-308.

Şahan, A. (2015). *Katılım bankacılığının gelişimi Türkiye’deki durumu ve kullanılan yöntemler (murabaha)*, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Takan, M. (2001). *Bankacılık, teori, uygulama ve yönetim*, Ankara: Nobel Yayınları.

Tanaydı, Y. (2016). *Türk katılım bankacılığının kurumsal performansı ve sürdürülebilir rekabetteki strateji hedefleri; Türkiye uygulama örnekleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

TCMB (2011). TCMB Tarihçesi, <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkında/Tarihçe>

TCMB (2016). Bankaların likidite karşılama oranı hesaplamasına ilişkin yönetmelik, 21 Nisan 2020 http://www.procompliance.net/wp-content/uploads/2017/07/Likidite_Karşılama_OranıHesaplamasına_Iliskin_Yonetmelik_13072017_degisikligi_islenmis.pdf?x92415

TBB (2013). Sermaye Yeterliliği Şerhi, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/2120/299- Sermaye_Yeterliliği_Serhi-web.pdf

TCMB Kanunu, (1211 S.K.), *Resmi Gazete*, 14 Ocak 1970, s.13, (29.10.2018).

TDK (2020). *Risk*, 21 Şubat 2020, <https://sozluk.gov.tr/>

Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1997). *Para ve kredi sisteminin oluşumunda bir aşama: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*, Ankara: TCMB Yayını.

Terzi, A. (2013). Katılım bankacılığı: kitaba uymak mı, kitabına uydurmak mı?. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1-17.

Tok, A. (2009). *İslami finans sistemi çerçevesinde sukuk (islami tahvil) uygulamaları, katılım bankaları ve Türkiye açısından değerlendirmeler*, Sermaye Piyasası Kurulu Hukuk İşleri Dairesi, Yeterlik Etüdü.

Toprak, Z. (2003). *İttihad-Terakki ve cihan harbi, savaş ekonomisi ve Türkiye’de devletçilik 1914-1918*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Törenek, M. ve Yavuz S. (2017). Katılım bankacılığı tercihinin, müşterilerin bazı demografik özellikleri açısından incelenmesi, *Kafkas Üniversitesi*, 9(8), 453-472.

Tuna, A. (2017). Bankacılık ve finansal kurumlar, *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*,

[http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/iktisat ue/bankavefinansalkur.pdf](http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/iktisat_ue/bankavefinansalkur.pdf)

Tunç, H. (2016). *Katılım bankacılığı: felsefesi, teorisi ve Türkiye uygulaması*, İstanbul: Nesil Yayınları.

Tutcuoğlu, R. S. (2010). *Dünyada ve Türkiye’de bireysel bankacılığın gelişme nedenleri ve bankacılık sektörü açısından oluşturduğu riskler*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Türkmenoğlu, R. E. (2007). *Katılım bankacılığı ve Türkiye’deki finansal yapı*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Türkoğlu, İ. (2013). Osmanlı devletinde para vakıflarının gelir, dağılımı üzerindeki etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 187-196.

Türküner, E. (2016). *Basel III likidite düzenlemeleri çerçevesinde türk bankacılık sektörünün likidite riskinin ölçülmesi ve modellemesi*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği

Uçar, M. (1993). *Türkiye’de-dünyada faizsiz bankacılık ve hesap sistemleri*, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

Ulusoy, T. (2012). Bankacılıkta risk yönetimi. Ed. Kaya, F., *Bankacılık giriş ve ilkeleri*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 357-369.

Uluyor, O. (2019). 19. Yüzyılda Osmanlı devleti’nde bankacılığın gelişimi, *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (16), 19 -40.

Usta, Ö. ve Erhan, D. (2010). Risk bileşenleri analizi: İMKB’de bir uygulama, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 25-36.

Ülev, S. vd. (2018). *Katılım finansmanında yeni yaklaşımlar*, İstanbul, TKBB Yayınları.

Vodova, P. (2011). Determinants of commercial banks’ liquidity in the Czech Republic, *Recent Researches in Applied and Computational Mathematics*, 92-97

- Yağmur, M. H. (2019). Borsa ve bankacılıktan kaynaklanan sorunlar ve islami çözüm, *İslâmi Fikirlerle Dayalı Siyasi Dergi*, (149), 26-27.
- Yalçınkaya, J. ve Ekinçi, A. (2007). Bankalarda faiz riskinin ölçülmesi: Gap analizi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 19-40.
- Yanpar, A. (2015). *İslami finans ilkeler, araçlar ve kurumlar*, İstanbul: Scala Yayınları.
- Yarız, A. (2011). Bankacılıkta risk yönetimi: risk matrisi uygulaması. *Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü E-Dergisi*, 1(Temmuz), 1-33.
- Yarız, A. (2012). *Bankacılıkta risk yönetimi: Risk matrisi uygulaması*. Ankara: Nobel Yayınları
- Yavrutürk, R. (2008). *Uluslararası işletmelerde döviz kuru riski ve bu riskin yok edilmesi için uygulanan teknikler: Bir uygulama*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yazıcı, E., Kandil G. İ. E. (2019). Bankacılık düzenlemelerinin bankaların risk alma davranışı üzerindeki etkisi: Türk bankacılık sektöründe bir araştırma, *Journal of International Management, Educational and Economics Perspectives*, 7(2), 120–138.
- Yetiz, F. (2016). Bankacılığın doğuşu ve Türk bankacılık sistemi, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 107-117.
- Yıldırım, İ. (2015). *Katılım bankacılığı ve faizsiz finans sertifika programı*, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Hitit Üniversitesi, Türkiye Katılım Bankaları Birliği
- Yıldırım, O. (2015). *Türk bankacılık sistemi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, B. (2013) Sağlık İşletmelerinde Finansal Performansı Etkileyen Unsurlar ve Finansal Performansın Ölçülmesi: Hastanelerde Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi, İşletme Anabilim Dalı, Erzurum, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yurttadur, M. ve Demirbaş, H. (2017). Türkiye’de bulunan katılım bankaları ve özel sermayeli mevduat bankalarının finansal performanslarının karşılaştırılması, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 89-117

Yüksel, A. S., Yüksel, A. ve Yüksel, Ü. (2004). *Bankacılık hukuku ve işletmesi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Zengin, S. ve Yüksel, S. (2016). Likidite riskini etkileyen faktörler: Türk bankacılık sektörü üzerine bir inceleme, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15(29), 77-95.

